

INTERNATIONAL SCIENCE SPACE

*Innovations in science: from theoretical foundations
to practical impact*

International scientific and practical conference

May, 25, 2026

Uzhhorod-Prague

<https://doi.org/10.32782/1779709645>

УДК 34:321.01:004

The 2nd International scientific and practical conference “ Innovations in science: from theoretical foundations to practical impact” (May 25, 2026, Uzhhorod -Prague) ISS “ <https://iscience-space.com/>”: Uzhhorod, Ukraine – Prague, Czech Republic, 2026. 251 p.

2-га міжнародна науково-практична конференція «Science, society, and change: interdisciplinary dynamics of knowledge implementation» (25 травня, 2026 р., Ужгород-Прага). ISS “<https://iscience-space.com/>”: Ужгород, Україна-Прага, Чеська Республіка, 2026. 251 с.

The recommended citation for this publication is/ Рекомендоване бібліографічне посилання на це видання:

Продан В.І. Нейроправа як перспективний напрям розвитку прав людини п'ятого покоління. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference «*Innovations in science: from theoretical foundations to practical impact*» (May 25, 2026, Uzhhorod-Prague) International science space: Uzhhorod, Ukraine – Prague, Czech Republic, 2026. Pp. 151-154.

EDITORIAL BOARD:

Veronika Berch – Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University, Founder.

Viktoriia Prodan – PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University, Founder.

Yurii Bysaha – Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University.

Larysa Zhdankina – PhD in Law, Researcher in Private Law, University of Glasgow / Scottish Parliament.

Elżbieta Żywucka-Kozłowska – Professor, Doctor of Law, Criminologist, Expert in Forensic Identification, University of Warmia and Mazury.

Massimiliano Blasone – Attorney at the Supreme Court of Italy, International Expert in Civil Procedure and Judicial Enforcement.

Damian Wąsik – PhD in Law, Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego, Interdisciplinary Legal Researcher in Criminal, Medical and Administrative Law, Specialist in Electoral Crimes and Healthcare Law.

Natalia Wąsik – PhD in Law, Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego, Legal Researcher in Medical Law and Healthcare Liability, Specialist in Patients' Rights and Medical Errors.

This collection of conference abstracts is dedicated to the current problems of the development of modern constitutionalism, democratic governance and human rights in the conditions of war, digitalization and European integration processes. The presented scientific works cover constitutional-legal, municipal-legal, information-legal and financial-legal aspects of the functioning of the state and society in the conditions of modern challenges. Considerable attention is paid to the issues of the rule of law, ensuring the right to a fair trial, post-war reconstruction of Ukraine, democratic stability of the state, development of local self-government and implementation of European standards of public governance. The collection also highlights the problems of digitalization and the impact of artificial intelligence on modern legal processes, in particular neurolaw, electronic residency, information privacy, digital transformation of logistics and the principle of "meaningful human control" in the military sphere. In general, the publication forms a comprehensive vision of modern transformations of the legal system and public governance in the conditions of global socio-political and technological changes.

Дана збірка тез конференції присвячена актуальним проблемам розвитку сучасного конституціоналізму, демократичного врядування та прав людини в умовах війни, цифровізації та євроінтеграційних процесів. Представлені наукові праці охоплюють конституційно-правові, муніципально-правові, інформаційно-правові та фінансово-правові аспекти функціонування держави й суспільства в умовах сучасних викликів. Значна увага приділяється питанням верховенства права, забезпечення права на справедливий суд, післявоєнного відновлення України, демократичної стійкості держави, розвитку місцевого самоврядування та імплементації європейських стандартів публічного врядування. У збірці також висвітлюються проблеми цифровізації та впливу штучного інтелекту на сучасні правові процеси, зокрема нейроправа, електронне резидентство, інформаційну приватність, цифрову трансформацію логістики та принцип «meaningful human control» у військовій сфері. Загалом видання формує комплексне бачення сучасних трансформацій правової системи та публічного врядування в умовах глобальних суспільно-політичних і технологічних змін.

e-mail: isciencespace@gmail.com

homepage: <https://iscience-space.com/>

© International Educational Platform «International Science Space»

© 2026 Authors of the articles

ЗМІСТ

- Баль А.П.** Реалізація фінансово-правових норм: проблеми та напрями удосконалення **9-14**
- Батанов О.В.** Концептуальні проблеми розвитку екологічного конституціоналізму в Україні в умовах війни та повоєнної відбудови **15-33**
- Берч В.В.** Правосвідомість судді у системі внутрішніх механізмів здійснення правосуддя **34-43**
- Берч С.С.** Судовий експерт як суб'єкт забезпечення справедливого правосуддя: аксіологічний вимір **44-48**
- Бисага Ю.М.** Аксіологічні засади сучасного конституціоналізму в умовах післявоєнного відновлення України **49-53**
- Бобик М.М.** Принцип верховенства права в умовах сучасних трансформацій конституціоналізму **54-58**
- Боднар В.В.** Перспективи імплементації перехідного правосуддя в Україні: інституційно-правовий вимір **59-66**
- Васильчук Л.Б.** Екологічні стандарти ЄС у післявоєнному відновленні України: правові орієнтири та виклики реалізації **67-75**
- Гетманенко О.О.** Участь жителів у формуванні та розподілі коштів місцевого бюджету в умовах воєнного стану **76-84**
- Гульпа Ю.Ю.** Деліберативна демократія на локальному рівні: конституційно-правова природа громадських слухань **85-90**

- Данко В.Ю.** Громадські слухання як інструмент безпосередньої демократії на місцевому рівні **91-100**
- Ігнатко О.В.** Громадські слухання у системі муніципальної демократії: сучасні тенденції та правові виклики **101-105**
- Ільтьо В.М.** Право людини на безпеку як елемент сучасного конституційного статусу особи в умовах війни **106-112**
- Коцур М.М.** Інституційна легітимність судової влади та довіра суспільства **113-116**
- Ланкевич А.З.** Конституційно-правове значення принципу «meaningful human control» в умовах цифровізації військової сфери **117-121**
- Малюк В.В.** Громадські слухання як інструмент партисапативної демократії в Україні: стан, проблеми, перспективи **122-130**
- Маркулинець А.А.** Проблеми адаптації українського законодавства до acquis Європейського Союзу в умовах війни **131-135**
- Марушка М.Т.** Співвідношення права на приватність та принципу прозорості в інформаційному праві в умовах сучасного технологічного розвитку **136-143**
- Молнар С.В.** Консультативно-дорадчі органи при органах місцевого самоврядування: проблеми правового регулювання та перспективи розвитку **144-150**
- Продан В.І.** Нейроправа як перспективний напрям розвитку прав людини п'ятого покоління **151-154**

- Продан М.І.** Цифрова трансформація логістичних процесів в умовах розвитку штучного інтелекту **155-158**
- Санакоев Д.Т.** Відносини між правами та ресурсами як критерій обґрунтованості фінансових рішень **159-163**
- Сегедій О.М.** Виконання судових рішень як складова права на судовий захист та особливості його реалізації в умовах воєнного стану **164-171**
- Струмілов В.В.** Громадські слухання в умовах воєнного стану **172-179**
- Фартушок І.І.** Європейські стандарти місцевого самоврядування та проблеми їх імплементації в Україні **180-183**
- Федоров М.А.** Громадські слухання в системі виборчого та референдумного права України **184-188**
- Фізер В.М.** Електронне резидентство в Україні: правовий механізм реалізації та перспективи розвитку **189-196**
- Фірцак О.М.** Участь територіальної громади у публічному врядуванні: правовий механізм громадських слухань **197-204**
- Фриган О.В.** Партисипативне бюджетування як форма реалізації локальної демократії **205-210**
- Швед І.І.** Участь громадян в управлінні державними справами в умовах трансформації сучасної демократії **211-215**
- Шпєлик Т.М.** Перспективи впровадження інституту народного вето для України **216-221**

Шандра В.В. Конституційна природа громадського бюджетування в Україні **222-233**

Мисло Н.Є. Публічні консультації як форма участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення **234-238**

Лаба М.М. Криза суспільної довіри до парламентських інституцій в умовах трансформації сучасного парламентаризму **239-245**

Густей К.О. Правова держава після війни: концепт повоєнної справедливості **246-250**

УДК 347.73:340.13

РЕАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Баль Анастасія Павлівна,
студентка 3 курсу спеціальності D8 «Право»
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна
e-mail: anastasiia.bal@student.uzhnu.edu.ua

Реалізація норм фінансового права в сучасних умовах супроводжується низкою проблем, пов'язаних не стільки з відсутністю нормативної бази, скільки з її надмірною динамічністю, фрагментарністю та складністю практичного застосування. Часті зміни фінансового законодавства, поява спеціальних процедур і винятків, а також розширення підзаконного регулювання ускладнюють забезпечення стабільності та передбачуваності управління публічними фінансами. Суттєвою проблемою є послаблення правової визначеності через постійне коригування бюджетних і податкових правил. Воєнний стан вимагав оперативного внесення змін до законодавства, і це саме по собі є зрозумілим. Проте велика кількість тимчасових механізмів, розміщених у прикінцевих та перехідних положеннях, ускладнила сприйняття законодавства як цілісної системи. Е. Дмитренко підкреслює, що зміни у правовому регулюванні фінансових відносин під час воєнного стану охопили бюджетне, банківське, валютне та інші напрями, створивши спеціальний режим функціонування фінансової системи [1, с. 236–244].

Окремої уваги потребує надмірне навантаження на механізми бюджетного управління та контролю. Бюджетна гнучкість в умовах війни дозволила швидко спрямовувати кошти на пріоритетні потреби, але водночас

зросли ризики формального, а не змістовного контролю за використанням ресурсів. А.М. Новицький, Н.Б. Новицька та Д.В. Приймаченко обґрунтовують, що контроль за використанням коштів Державного бюджету України, спрямованих на потреби національної безпеки і оборони, має бути систематичним і поєднувати загальні фінансово-контрольні механізми зі спеціальними режимами демократичного цивільного контролю [2, с. 430–433].

Водночас проблемою є недостатня системність фінансового контролю. Проте сама наявність контролюючих органів не гарантує належного результату. Проблема полягає у дублюванні повноважень, нерівномірності контрольного навантаження, слабкому поєднанні зовнішнього і внутрішнього контролю, а також у розриві між виявленням порушення та його реальними правовими наслідками. У бюджетній сфері це означає, що навіть за наявності формальної звітності складно оцінити реальну результативність використання коштів. У податковій сфері аналогічна проблема проявляється у тяжінні до переважно карального розуміння контролю замість аналітичного і превентивного підходу.

Доцільно наголосити також щодо обмеження прозорості та неоднакової якості фінансової інформації. Принцип публічності та прозорості проголошений у бюджетному законодавстві, однак його реалізація в період воєнного стану стикається з природними обмеженнями, зумовленими потребами безпеки. Якщо баланс між безпекою і відкритістю не буде належно витриманий, управління публічними фінансами стає менш підзвітним, а суспільство втрачає можливість оцінювати законність і доцільність використання коштів.

Крім того, принципово важливим є неповна узгодженість поточного фінансово-правового регулювання з довгостроковими орієнтирами євроінтеграції та повоєнного відновлення. Реальна правотворчість часто зосереджена на короткостроковому реагуванні. Через це окремі рішення виявляються функціональними для поточного моменту, але погано інтегруються у середньострокову модель реформування системи управління державними фінансами.

Виявлені недоліки зумовлюють необхідність удосконалення механізмів реалізації фінансово-правових норм. Одним із ключових напрямів удосконалення має стати систематизація фінансового законодавства. Йдеться насамперед про впорядкування численних тимчасових воєнних правил, які були внесені до бюджетного, податкового та підзаконного регулювання. Такі норми повинні або інтегруватися в узгоджену модель постійного законодавства, або містити чітко визначені строки та умови припинення дії. Без цього фінансове право ризикує залишатися в режимі постійної правової імпровізації, що несумісно з вимогою правової визначеності.

Наступним аспектом є посилення середньострокового бюджетного планування та його реального зв'язку з фінансовою політикою держави. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки орієнтувала державу на підвищення передбачуваності бюджетно-податкової політики, кращий облік фіскальних ризиків, ефективніше управління державними фінансами і підзвітність [3].

Значну роль відіграє оптимізація правового регулювання бюджетного контролю та аудиту. Контроль не повинен зводитися до фіксації порушення після витрачання коштів. Він має охоплювати стадії планування, виконання й оцінки результативності бюджетних рішень. У цьому сенсі доцільно

посилити законодавчі підстави для попереднього і поточного контролю за найбільш ризиковими бюджетними операціями, особливо тими, що здійснюються у спрощеному режимі.

Окремої уваги потребує також удосконалення пов'язане із цифровізацією фінансової сфери. Електронне адміністрування, відкриті реєстри, цифрове бюджетне планування, електронний документообіг, інтегровані системи аналізу ризиків та автоматизовані інструменти фінансового контролю повинні отримати не фрагментарне, а системне нормативне закріплення. Дослідження цифрових дивідендів діджиталізації системи управління публічними фінансами переконливо показують, що цифровізація здатна підвищувати прозорість, знижувати корупційні ризики і покращувати якість використання фінансових ресурсів [4, с. 51–58].

Особливо актуальним напрямом є зміцнення фіскальної прозорості та підзвітності. В умовах воєнного стану частина фінансової інформації обґрунтовано обмежується, однак це не повинно призводити до загального зниження стандартів відкритості.

Варто згадати щодо розвитку інституційної спроможності суб'єктів управління публічними фінансами, насамперед на місцевому рівні. Нормативні зміни матимуть обмежений ефект, якщо їх реалізація зіштовхуватиметься з нестачею кваліфікованих кадрів, методичних матеріалів, цифрових рішень і стандартизованих процедур. І.І. Нинюк справедливо вказує на проблему фрагментарності та дублювання регулювання, а також на інституційні розриви між рівнями управління [5, с. 64–71].

Також важливе місце посідає приведення фінансового законодавства у більшу відповідність до європейських стандартів управління публічними

фінансами. А.Г. Мосейко і П.В. Макушев звертають увагу на те, що сучасний розвиток фінансового права України відбувається у зв'язку з суспільними трансформаціями та євроінтеграцією [6, с. 112–116].

Таким чином, удосконалення фінансового законодавства для підвищення ефективності функціонування фінансів має бути комплексним. Лише поєднання цих напрямів здатне забезпечити таку модель фінансово-правового регулювання, за якої фінанси функціонуватимуть не в режимі постійного реагування на кризу, а як стійка правово організована система, орієнтована на безпеку, відновлення і розвиток держави.

Список використаних джерел:

1. Дмитренко Е. Актуальні питання правового регулювання фінансових відносин в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2023. Т. 10. № 1(37). С. 236–244. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2023.37.236>. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jun/30636/36.pdf> (дата звернення: 22.04.2026).
2. Новицький А.М., Новицька Н.Б., Приймаченко Д.В. Організація публічно-правового контролю за використанням коштів Державного бюджету України, що виділяються на потреби національної безпеки та оборони держави і підтримки малого підприємництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 430–433. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/99>. URL: https://www.lsej.org.ua/1_2024/101.pdf (дата звернення: 22.04.2026).
3. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації:

розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1805-2021-%D1%80> (дата звернення: 22.04.2026).

4. Криниця С.О. Цифрові дивіденди діджиталізації системи управління публічними фінансами. *Причорноморські економічні студії*. 2024. Вип. 88. С. 51–58. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.88-8>. URL: https://bses.in.ua/journals/2024/88_2024/10.pdf (дата звернення: 22.04.2026).

5. Нинюк І.І. Нормативно-правові засади функціонування публічних фінансів. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2025. № 7(60). С. 64–71. DOI: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2025-7-11212>. URL: <https://humanitarian.com.ua/index.php/public-administration/article/download/442/460> (дата звернення: 22.04.2026).

6. Мосейко А.Г., Макушев П.В. Актуальні аспекти розвитку фінансового права в умовах суспільних трансформацій та євроінтеграції України. *Право і суспільство*. 2025. № 3, т. 2. С. 112–116. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.16>. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/18.pdf (дата звернення: 22.04.2026).

УДК 342.4:342.7(477)

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ
ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ**

Батанов Олександр Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного та муніципального права,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0239-4539>

Серед фундаментальних конституційних цінностей в умовах сучасних викликів чи не найвагоміше місце займають здорове та збалансоване довкілля. Адже адекватне осмислення правових, політичних, економічних, соціально-культурних змін у сучасному глобалізованому світі та тих тенденцій, під впливом яких вони відбуваються (наприклад, антропологізація, інтернаціоналізація, біологізація, цифровізація, мілітаризація та ін.), а також ефективні та результативні дослідження нових реалій в житті суспільства та держави, вимагають серйозної перебудови системи теоретичних поглядів, подекуди кардинального перегляду філософських засад та методів наукового пізнання багатьох інститутів права, юридичних явищ та процесів, у тому числі й у сфері конституційного права та сучасного конституціоналізму в цілому та такого його виду, як екологічний конституціоналізм [1-2; 6-9; 11].

У сучасному науковому дискурсі проблематика екологічного конституціоналізму, гарантування екологічних прав людини, функціонування екологічної держави та конституціоналізації довічного права дедалі

більше актуалізується під впливом глобальних екологічних викликів, пов'язаних зі змінами клімату, деградацією екосистем, виснаженням природних ресурсів, техногенними катастрофами, воєнними екологічними загрозами та кризою екологічної безпеки. На думку вітчизняних вчених, «сучасне довкілляве право як нова парадигма легітимізує розширення предметного поля цієї галузі, охоплення нею не лише відносин щодо охорони природи, використання природних ресурсів та екологічної безпеки, а й включення до сфери регулювання пов'язаних з довкіллям відносин щодо антропогенно трансформованих середовищ, урбаністичних, аграрних, енергетичних відносин, вплив воєнних дій на довкілля, а також перспективних сфер, включно з космічним простором» [5, с. 4].

Як зазначає Г.В. Потапчук, «закріплення в національних конституціях екологічних прав людини з'явилося революційною подією в конституційно-правовій регламентації та регулюванню прав і свобод людини. Однак до цього, нормативна регламентація і регулювання екологічних прав відбувались на рівні галузевого законодавства держав, в основному у вигляді прав щодо використання природних ресурсів (природокористування: земле-, надро-, водо-, повітря- тощо). Але з ускладненням екологічного стану на теренах національних держав, усвідомленням наявності і присутності феноменології трансграничного впливу негативних екологічних факторів на оточуюче природне середовище, виникнення непоодиноких випадків міжнародних злочинів екоциду, в тому числі і військового (В'єтнам, Камбоджа, Корея, Афганістан), – активізувалась діяльність міжнародного співтовариства держав щодо нормування, нормативізації і договірної нормопроекування в межах міжнародної нормотворчості в сфері екологічної безпеки та легалізації на міжнародному рівні екологічних прав людини. Для

цього міжнародне право в процесі міжнародної договірної нормотворчості почало запозичення екологічних прав і свобод людини, що були легалізовані в законодавстві національних держав» [7, с. 65].

У сучасних фундаментальних академічних дослідженнях з проблематики довкіллявого права робиться висновок про обумовленість подальшого розвитку довкіллявого законодавства України не лише внутрішніми суперечностями та дисбалансами, а й глобальними чинниками сучасності. Кліматичні зміни, втрата біорізноманіття, європейський «зелений курс», піднесення стандартів екологічних прав людини у міжнародному праві та судовій практиці формують середовище, у якому національне законодавство не може залишатися статичним. Його реформування є запорукою не лише екологічної безпеки, але й конкурентоспроможності держави, її інтеграції в європейський та світовий правопорядок [4, с. 8].

Ці та інші виклики сьогодення формують парадигму екологічного конституціоналізму, у якому природа знаходиться в основі державності, має свою специфічну конституційну правосуб'єктність, наділяється певними правами, як-то право на повагу до свого існування, на підтримання та відновлення своїх життєвих циклів, функцій та еволюційних процесів, на відновлення та розвиток. Відбувається свого роду екологізація конституційного правопорядку, у якому право на безпечне довкілля – це екзистенційне право, без якого неможливо реалізувати гідність та свободу, забезпечити сталий розвиток та мирне життя [10, с. 54].

З огляду на це, у сучасному конституційному вимірі довкіллява проблематика розкривається крізь призму формування конституційного права екологічної безпеки, розвитку механізмів конституційного забезпечення екологічних прав людини, конституційно-правового регулювання

спеціального природокористування, становлення та реалізації екологічної функції держави, імплементації принципів сталого розвитку та екологізації сучасного конституціоналізму загалом. При цьому, слід чітко усвідомлювати, що «екологізація конституційного права, як і екологізація інших галузей права є загально визнаною позитивною тенденцією. Лінія розмежування тут полягає у визначенні напрямків законотворчих дій: про екологізацію йдеться лише тоді, коли норми довілля права проникають в інші галузеві системи, але ні в якому разі не навпаки, коли довілля постулати формулюються іншими галузями права, а потім «нав'язуються» довіллевому праву» [5, с. 13].

Водночас останнім часом активізувалась національна довілливо-правова доктрина, представники якої почали активно обговорювати проблеми довілля у конституційно-правовому вимірі. Сучасний етап розвитку конституційно-правової науки засвідчує поступове формування самостійної довілливо-конституційної парадигми, у межах якої конституційне право розглядається не лише як нормативна основа організації публічної влади, а й як фундаментальний інструмент забезпечення екологічної безпеки, охорони довілля, міжпоколіннєвої справедливості та гармонізації взаємовідносин між людиною, суспільством і природою. За таких умов екологічний конституціоналізм постає як новітній напрям розвитку сучасного конституціоналізму, орієнтований на інтеграцію екологічних цінностей, екологічних прав та принципів сталого розвитку у систему конституційного порядку.

Актуалізація екологічної проблематики у конституційному праві зумовлена також трансформацією самої природи державності та публічної влади, оскільки сучасна держава дедалі більше виконує функцію гаранта

екологічної безпеки, екологічної стійкості та захисту довкілля як конституційної цінності. У зв'язку з цим конституціоналізація екологічних відносин набуває ознак комплексного процесу, що охоплює закріплення екологічних прав людини, конституційних обов'язків держави у сфері охорони довкілля, екологічних принципів публічного управління, а також формування механізмів конституційного контролю та відповідальності у сфері екологічної політики.

На наш погляд, можна виокремити такі ключові детермінанти довкіллієво-вимірної парадигми конституційного права та екологічної функції сучасної держави.

Так, філософсько-аксіологічні детермінанти (екогуманістичний вимір розвитку) визначають ціннісну основу екологічної функції конституційної держави. У межах сучасного екологічного конституціоналізму відбувається трансформація від антропоцентричної моделі безмежного використання природних ресурсів до моделі гармонійного співіснування людини, суспільства і природи. Це означає, що природні ресурси, екосистеми та довкілля розглядаються не лише як об'єкти господарського використання, а як базові умови людського існування, гідності та безпеки, а екологічна функція держави інтегрується у концепцію сталого розвитку та міжпоколіннєвої відповідальності.

Нормативно-правові детермінанти (конституціоналізація екологічних прав та принципів) забезпечують правове оформлення екологічної функції держави через закріплення екологічних прав людини, екологічних обов'язків держави, принципів сталого розвитку, екологічної безпеки та екологічної справедливості. У межах екологічного конституціоналізму право постає як система нормативних гарантій, що одночасно обмежує екологічно небезпечну

діяльність і легітиміє втручання держави задля захисту довкілля та публічного екологічного інтересу.

Історичні детермінанти (еволюція екологічної ролі держави) відображають перехід від індустріально-ресурсної моделі розвитку до моделі екологічно орієнтованої держави, від сприйняття природи як невичерпного ресурсу – до усвідомлення меж екологічної стійкості та необхідності конституційного захисту довкілля. Це формує сучасне розуміння держави як гаранта екологічного балансу та екологічної безпеки.

Політичні детермінанти (демократизація екологічно-орієнтованого публічного владарювання) передбачають те, що політичні інститути безпосередньо впливають на зміст екологічної функції держави через механізми демократичної легітимації екологічної політики, екологічної прозорості, доступу до екологічної інформації та участі громадян у прийнятті екологічно значущих рішень. У результаті формується модель демократично контрольованої екологічної влади держави.

Власне екологічні детермінанти (екологічна безпека та сталий розвиток) є базовими для розкриття змісту екологічної функції держави. Вони охоплюють забезпечення екологічної безпеки, охорону довкілля, раціональне використання природних ресурсів, розвиток «зеленої» економіки, декарбонізацію (зменшення викидів парникових газів і перехід до більш екологічно чистих джерел енергії та сталих практик, задля зменшення впливу антропогенної діяльності на довкілля), адаптацію до змін клімату та екологічну модернізацію суспільства. У цьому контексті держава виступає як інституційний гарант екологічної стійкості та збалансованого розвитку.

Культурно-ціннісні детермінанти (екологічна культура суспільства) визначають рівень екологічної свідомості, готовності до екологічно

відповідальної поведінки, підтримки екологічної політики та дотримання екологічних стандартів. Це формує культуру екологічної відповідальності, екологічної солідарності та сприйняття довкілля як спільного блага.

Європейсько-інтеграційні та глобалізаційні детермінанти зумовлюють включення держави у глобальні екологічні процеси та міжнародні стандарти охорони довкілля, імплементацію принципів сталого врядування (*sustainable governance*), екологічних стандартів ЄС, кліматичної політики та міжнародних екологічних зобов'язань. Це трансформує екологічну функцію держави у напрямі екологічної відповідальності, відкритості та міжнародної кооперації.

Безпекові та посткризові детермінанти зумовлюють трансформацію екологічної функції держави в умовах глобальних криз, техногенних катастроф і війни, зокрема щодо подолання екологічних наслідків воєнних дій, захисту критичної екологічної інфраструктури, відновлення екосистем та забезпечення екологічної стійкості держави. У цьому аспекті держава постає як ключовий суб'єкт екологічної безпеки та екологічного відновлення.

У сукупності зазначені та інші детермінанти формують довкілліво-вимірну парадигму конституційного права, у межах якої, по-перше, екологічні процеси підпорядковуються цілям людського розвитку, безпеки та збереження довкілля; по-друге, право виступає інструментом забезпечення екологічної рівноваги, а екологічні цінності – змістовою основою сучасного конституціоналізму; по-третє, екологічна функція держави стає одним із центральних елементів конституційного правопорядку.

Ключовою категорією цієї парадигми виступає публічний екологічний інтерес, який відображає узгоджені потреби суспільства у безпечному та сприятливому довкіллі, визначає пріоритети екологічної політики та

спрямовує державну діяльність у сфері охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки. Адже реалізація екологічної функції сучасної держави відбувається через гармонізацію та балансування інтересів: індивідуальних (екологічні права людини), колективних (суспільна потреба у безпечному довкіллі) та публічних (інтерес держави як гаранта екологічної безпеки та сталого розвитку). У парадигмі сучасного екологічного конституціоналізму саме це перетворює екологічну функцію держави на системоутворюючий механізм узгодження екологічної безпеки, сталого розвитку та прав людини.

З огляду на це, особливої актуальності набуває концептуальне обґрунтування поняття екологічного конституціоналізму як самостійної категорії конституційно-правової науки, що, у свою чергу, породжує проблему її співвідношення з суміжними категоріями, включаючи поняття «екологічних прав людини», «екологічної держави», «екологічної функції держави» тощо.

Традиційно феномен екологічного конституціоналізму розглядається як форма посилення конституційного інструментарію захисту довкілля в цілому та прав людини в цій сфері (екологічних прав людини) зокрема шляхом закріплення в конституції як нормативно-правовому акті найвищої юридичної сили відповідних положень та гарантування відповідних прав людини. У цьому контексті, екологічний конституціоналізм передбачає гарантування та забезпечення реалізації прав людини в сфері навколишнього природного середовища, наприклад, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Водночас це також передбачає посилення спроможності держави в сфері екологічної політики шляхом закріплення відповідних цілей, обов'язків та функцій держави у конституціях, що відповідно веде до розширення ролі держави як у сфері захисту довкілля, так і в будь-яких інших сферах

суспільного життя, діяльність людини у яких може мати вплив на довкілля. У результаті звужуються межі свободи в сфері підприємницької діяльності, розпорядження власністю тощо. Таким чином екологічний конституціоналізм має потенціал до розширення регулятивної ролі держави, посилення її присутності у суспільному житті [2, с. 27].

Так, Г.В. Потапчук, аналізуючи фактори та тенденції розвитку конституціоналізму у сучасному світі, порушує питання щодо формування нового виду конституціоналізму – екологічного конституціоналізму. Для розуміння виникнення «феноменології екологічного конституціоналізму», її «визначально-модерної змістовності», вона робить низку зауважень методологічного характеру, а саме, по-перше, звертає увагу на «антропогенний і антропозахисний характер всіх чинних конституцій держав-членів міжнародного співтовариства, включаючи чинну Конституцію України»; по-друге, відмічає «тенденцію формування, прийняття і конституційної легалізації в конституціях держав-членів міжнародного співтовариства якісно нової групи прав і свобод людини – екологічних прав людини»; по-третє, звертає увагу на актуальність «деталізації і конкретизації екологічних прав і свобод людини в національному галузевому законодавстві держав за рахунок їх видової класифікації, насамперед, як права на безпечне навколишнє середовище і як конгломерату повноважень, прав та обов'язків у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища»; по-четверте, порушує питання щодо «формування на універсальному рівні глобального управління в рамках міжнародних міждержавних (ООН) та міжурядових організацій феноменології глобального конституціоналізму», в основі якого «сприйняття конституційних цінностей, серед яких є і екологічні права і свободи людини, на міжнародному рівні», їх

«адекватне закріплення в сучасному міжнародному публічному праві», надання їм «характеру міжнародно-правових зобов'язань держав», повернення цих міжнародних норм після їх підписання державами-сторонами (учасниками) на національний рівень для безпосереднього виконання державами своїх міжнародно-правових зобов'язань, узятих ними при підписанні міжнародного договору, їх рецепція, «розробка, формування, конституційна легалізація, а потім і використання національного механізму імплементації норм міжнародного права у національне законодавство», створення на їх основі «національного масиву (сукупності) законодавчих актів» та «виконання норм наведених національних законодавчих актів, що фактично містять в собі норми міжнародного права, але вже у ранзі норм національного права, які вже є обов'язковими для виконання суб'єктами національного права» [7, с. 59, 63-65].

У свою чергу, С.Я. Даців критично ставиться до ідеї визнання екологічного конституціоналізму різновидом загального конституціоналізму, оскільки це, на його переконання, «веде до розмивання змісту самого поняття конституціоналізм». Ілюстрацією такого розмивання, на його думку, є «твердження про існування екологічного конституціоналізму у Китайській Народній Республіці, яке неодноразово можливо зустріти в працях зарубіжних дослідників». Протириччя, вважає С.Я. Даців, полягає у тому, що «в КНР існує конституція, але відсутній конституціоналізм в ліберальному розумінні цього терміну». Він вказує: «якщо розглядати екологічний конституціоналізм як різновид конституціоналізму, то необхідно визнати, що у випадку КНР існує один вид конституціоналізму, екологічний, але відсутній конституціоналізм як такий» [2, с. 28]. З огляду на це, С.Я. Даців взагалі обстоює позицію «необхідності уникати вживання терміну екологічний

конституціоналізм», а «більш доречним терміном на позначення стану справ у державі, за якого у конституції закріплено положення, які передбачають відповідальність держави за стан навколишнього природного середовища, гарантують відповідні права людини, зокрема, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля є термін екологічна держава» [3], оскільки «зміст поняття екологічна держава передбачає закріплення у конституціях держав положень, які передбачають цілі, обов'язки та функції держави в сфері навколишнього природного середовища та гарантують відповідні права людини, водночас не передбачає висновку про існування конституціоналізму виключно на основі факту існування конституції» [3, с. 28].

З огляду на ці концептуальні підходи, а також окреслені вище детермінанти еколого-вимірної парадигми конституціоналізму та екологічної функції сучасної держави, більшість сучасних конституцій закріплюють обов'язок зберігати природу та довкілля, дбайливо ставитися до природних багатств. Так, наприклад, Конституція Литовської Республіки [16] встановлює, що держава дбає про охорону довкілля, тваринного та рослинного світу, окремих природних об'єктів та місцевостей, які представляють особливу цінність.

Саме тому екологічні загрози, які наразі набувають глобального масштабу, актуалізують необхідність зміни парадигми транснаціонального конституціоналізму з орієнтацією на інвайронментальний вектор розвитку або навіть виокремлення окремої сфери його розвитку – «транснаціонального еко-конституціоналізму». Так, у конституціях так званого «нового покоління», розроблених з урахуванням сучасних міжнародних стандартів конституційного будівництва за умови збереження національних традицій, особлива увага приділяється цільовим конституційним настановам

інвайронментальної спрямованості, відповідно до яких планується будувати нову форму суспільного співіснування в гармонії з природою.

Зокрема, у Конституції Еквадору [14], у ст. 14 визнається право населення на здорове та екологічно збалансоване середовище, яке гарантує стійкість та гідний спосіб життя, який вони називають «sumak kawsay». При цьому природа «Pacha Mama» (з мови кечуа – племені корінних індіанців Південної Америки означає Мати-Земля) вперше у світовій практиці конституційного регулювання отримує «умовну» конституційну правосуб'єктність і наділяється певними правами, такими як: право на повагу до свого існування, на підтримання та відновлення своїх життєвих циклів, структури, функцій та еволюційних процесів (ст. 71), на відновлення (ст. 72). У ст. 16 Конституції Республіки Гвінея [13] проголошується, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та зобов'язаний його охороняти. Держава забезпечує охорону навколишнього природного середовища. У ст. 73 Конституції Кабо-Верде [12] проголошується, що всі мають право на здорове і екологічно збалансоване довкілля та зобов'язані захищати його та підвищувати його цінність. Зазначається, що з метою забезпечення права на гарантування довкілля органи державної влади зобов'язані: а) розробляти та впроваджувати відповідну політику просторового планування землекористування з метою захисту та збереження довкілля і сприяння раціональному використанню всіх природних ресурсів, забезпечуючи їхню здатність до відновлення та екологічну стабільність; б) сприяти екологічній освіті, повазі до екологічних цінностей, боротьбі з опустелюванням та наслідками посухи. У Конституції Республіки Фіджі [15] закріплюється право на достатню кількість їжі та води (ст. 36); на житло та санітарію (ст. 35), при цьому на державу покладається обов'язок вжити

розумних заходів у межах наявних ресурсів для досягнення поступової реалізації права кожної людини.

З огляду на це, поняття «екологічний конституціоналізм» і «конституціоналізація довкілля права» не є формальними термінологічними конструкціями, а відображають відносно самостійні, хоча й органічно взаємопов'язані напрями наукового пізнання. Перший із них акцентує увагу на ціннісно-світоглядних та інституційних засадах екологізації конституційного ладу, тоді як другий – на проникненні конституційних принципів у систему екологічного законодавства та практику його реалізації. Їх розвиток потребує тісної взаємодії конституціоналістів із екологами, фахівцями у сфері міжнародного екологічного права, урбаністами, соціологами, філософами, спеціалістами з питань кліматичної політики та сталого розвитку.

У свою чергу, феномени «екологічний конституціоналізм» і «конституціоналізація довкілля права» доцільно розглядати не лише як окремі напрями сучасної конституційно-правової доктрини, а і як взаємопов'язані форми прояву феноменології екологічної держави та екологічної функції держави. У цьому контексті їх співвідношення найбільш повно розкривається через аксіологічний, онтологічний, гносеологічний і телеологічний виміри.

В аксіологічному аспекті екологічний конституціоналізм відображає систему фундаментальних цінностей, на яких ґрунтується сучасна екологічна держава: пріоритет життя і здоров'я людини, екологічну безпеку, міжпоколінну справедливість, сталий розвиток, відповідальність перед майбутніми поколіннями, гармонізацію взаємовідносин людини, суспільства і природи тощо. Саме через екологічний конституціоналізм ці цінності

набувають конституційного значення та інтегруються у засади конституційного ладу. Натомість конституціоналізація довкілля права виступає механізмом практичного втілення зазначених цінностей у системі екологічного законодавства, правозастосуванні та діяльності органів публічної влади. Відтак аксіологія екологічної держави визначає зміст екологічного конституціоналізму, тоді як конституціоналізація довкілля права забезпечує трансформацію відповідних цінностей у нормативну та інституційну реальність.

В онтологічному вимірі екологічний конституціоналізм характеризує саму природу сучасної державності, в якій охорона довкілля, забезпечення екологічної безпеки та реалізація екологічних прав людини стають невід'ємними елементами конституційного порядку. Екологічна держава в цьому сенсі постає як особливий тип соціальної та правової держави, функціонування якої обумовлене необхідністю підтримання екологічної рівноваги та забезпечення сталого співіснування суспільства і природи. Конституціоналізація довкілля права, своєю чергою, відображає процесуальний і нормативний аспект цієї онтології, тобто проникнення конституційних засад у галузь довкілля права, формування конституційно орієнтованої екологічної політики та екологічного правопорядку. Таким чином, екологічний конституціоналізм визначає сутність екологічної держави, тоді як конституціоналізація довкілля права забезпечує її нормативну матеріалізацію та реалізацію.

У гносеологічному аспекті зазначені феномени репрезентують різні рівні наукового пізнання взаємодії держави, права і довкілля. Екологічний конституціоналізм формує концептуально-світоглядну основу дослідження екологічної функції держави, дозволяючи осмислити її як одну з базових

функцій сучасної демократичної державності. Він орієнтує на переосмислення традиційних категорій конституційного права крізь призму екологічних викликів, кліматичних загроз та імперативів сталого розвитку. Конституціоналізація довкілля має більш прикладний та інструментальний характер, оскільки пов'язана з дослідженням механізмів імплементації конституційних принципів у систему екологічного законодавства, судову практику та діяльність публічної адміністрації. У цьому сенсі обидва феномени формують інтегративний міждисциплінарний напрям сучасного правознавства, що поєднує конституційно-правові, екологічні, міжнародно-правові, соціологічні та філософські підходи.

У телеологічному вимірі екологічний конституціоналізм і конституціоналізація довкілля об'єднані спільною стратегічною метою – забезпеченням екологічно орієнтованого розвитку держави та утвердженням екологічної демократії. Екологічний конституціоналізм визначає стратегічні цілі та напрями трансформації державності відповідно до екологічних імперативів сучасності, тоді як конституціоналізація довкілля забезпечує досягнення цих цілей через удосконалення нормативного регулювання, інституційних механізмів та юридичних гарантій екологічних прав людини. Саме через взаємодію цих феноменів екологічна функція держави набуває не декларативного, а системного та практично реалізованого характеру, виступаючи насамперед індикатором зрілості державно-організованого суспільства в цілому, а не лише результатом законодавчого розподілу компетенцій відповідних органів публічної влади в екологічній сфері.

Отже, екологічний конституціоналізм і конституціоналізацію довкілля слід розглядати як взаємодоповнювальні складові

сучасної теорії екологічної держави. Перший формує її ціннісно-концептуальний та світоглядний фундамент, а другий – забезпечує нормативно-правову та інституційну реалізацію екологічної функції держави. Їх взаємодія відображає глибинну трансформацію сучасного конституціоналізму під впливом глобальних екологічних викликів і становлення нової моделі державності, орієнтованої на екологічну безпеку, сталий розвиток та захист прав людини у сфері довкілля.

У зв'язку з цим видається обґрунтованою постановка питання про вироблення власне конституційно-правових підходів до осмислення екологічної проблематики, які не зводилися б до механічної рецепції категорій природоохоронної чи ресурсної політики. Йдеться про необхідність виявлення екологічного змісту конституціоналізму загалом, а також конституційного значення екологічних правовідносин у всьому їхньому різноманітті – від питань природокористування і кліматичної безпеки до екологічних прав людини та гарантій участі громадськості у прийнятті екологічно значущих рішень. Саме на це спрямована категорія екологічного конституціоналізму, що охоплює широкий спектр довкіллевих проблем у їхньому конституційно-правовому вимірі та передбачає врахування політичного, безпекового, гуманітарного й цивілізаційного значення екологічних процесів.

У підсумку екологічний конституціоналізм постає як самостійний напрям сучасного конституціоналізму, у межах якого екологічна безпека, охорона природи та забезпечення права людини на безпечне довкілля розглядаються як визначальні засади функціонування держави та розвитку конституційного ладу. Саме тому конституціоналізація довкіллевого права має розглядатися не лише як тенденція розширення предмета

конституційного регулювання, а як прояв трансформації самої природи сучасної державності, орієнтованої на забезпечення гармонійного співіснування людини, суспільства і природи.

Список використаних джерел:

1. Батанов О. Екологічний конституціоналізм як концепт. *Конституція в умовах війни та повоєнного відновлення: сучасні виклики і правові рішення* : збірник матеріалів міжнародної конференції з нагоди відзначення 29-ї річниці ухвалення Конституції України (м. Київ, 27 червня 2025 р.). Київ : ВАІТЕ, 2025. С. 38-45.
2. Даців С. До питання про екологічний конституціоналізм як різновид конституціоналізму. *Публічне право*. 2026. № 1 (61). С. 24-31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2026-61-3>.
3. Даців С.Я. До питання генезису екологічної держави в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія Право*. 2025. Випуск 87: частина 1. С. 152-166. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.22>
4. Довкілльєве законодавство України в умовах багатовимірних викликів і загроз : монографія / відп. ред. академік НАПрН України Н. Р. Малишева. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 468 с.
5. Концепція систематизації довкілльєвого законодавства України : наукова записка / Н. Р. Малишева, В. І. Олещенко, Н. Д. Красіліч, О. М. Ковтун, З. В. Яремак. Київ : Юрінком Інтер, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025. 68 с.
6. Муравйова С. В. Екологічні та кліматичні кризи як фактор розвитку сучасного конституціоналізму та екологічної безпеки. *Проблеми законності*.

2022. Вип. 159. С. 129-159. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.159.268292>

7. Потапчук Г. В. Екологічний конституціоналізм як нова феноменологія міжнародного і національного конституційного права. *Current issues of science, prospects and challenges: Collection of Scientific Papers «SCIENTIA» with Proceedings of the X International Scientific and Theoretical Conference, March 6, 2026. Sydney, Australia : International Center of Scientific Research.* С. 58-68. DOI: <https://doi.org/10.36074/scientia-06.03.2026>

8. Потапчук Г. В. Екологічний конституціоналізм: теоретико-нормативні підходи до розуміння та становлення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2021. №2. С. 116-130.

9. Совгиря О. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: контури сучасного розуміння у світлі глобального екологічного конституціоналізму. *Право України.* 2026. № 1. С. 135-151. DOI: <https://doi.org/10.33498/lopu-2026-01-135>

10. Українська держава: виклики війни, проблеми безпеки та перспективи розвитку : монографія / за ред. академіка НАПрН України, д. ю. н., професора О. В. Скрипнюка; д. ю. н., професора А. Р. Крусян; д. ю. н., професора О. В. Батанова. Київ : Юрінком Інтер, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025. 632 с.

11. Шумак І. О. Екологічний конституціоналізм як тенденція розвитку класичного конституціоналізму. *Юридичний журнал.* 2008. № 10 (76). С. 49-50.

12. Constituição da República de Cabo Verde (alterada até a Lei Constitucional nº 1/VII/2010 de 3 de maio de 2010). URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/6160>

13. Constitution of Guinea (Loi Fondamentale), 7 May 2010.
URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/14519>

14. Constitution of the republic of Ecuador Published in the Official Register
20 October 2008.
URL: <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html>

15. Constitution of the Republic of Fiji 06.09.2013.
URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/fj/fj013en.pdf>

16. The Constitution of the Republic of Lithuania.
URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/079fcad0cf8711ecb69ea7b9ba9d787b?jfwid=b454lz9dz>

УДК 340.12:347.962

ПРАВОСВІДОМІСТЬ СУДДІ У СИСТЕМІ ВНУТРІШНІХ МЕХАНІЗМІВ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Берч Вероніка Вікторівна,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
юридичний факультет,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3837-4724>

Сучасний розвиток правової науки зумовлює необхідність переосмислення внутрішніх механізмів функціонування судової влади, серед яких ключове місце посідає правосвідомість судді. У цьому контексті концепт її трансформації набуває методологічного значення, оскільки дозволяє пояснити змінність індивідуального правового мислення та загальні тенденції розвитку судової практики.

У вузькому значенні трансформацію правової свідомості судді доцільно визначати як безперервний процес, що відбувається у внутрішній структурі правового мислення судді та характеризується послідовною зміною його станів крізь динаміку когнітивних уявлень, ціннісних орієнтацій та моделей правозастосування, які перебувають у постійному русі під впливом правових, соціальних та професійних чинників. Слід акцентувати, що зазначений процес не має завершеної форми, оскільки правова реальність постійно змінюється, а отже вимагає відповідної адаптації правосвідомості.

Безперервність трансформації зумовлює її принципову відмінність від окремих станів правосвідомості. Останні слід розглядати як умовно фіксовані

етапи, що відображають певний рівень сформованості правового мислення. Натомість трансформація охоплює сам механізм переходу між цими станами, тобто є процесуальною категорією. У цьому аспекті досліджуване явище може бути осмислена як своєрідна «траєкторія» розвитку правосвідомості, котра охоплює одночасно поступальні зміни та можливі відхилення від оптимального напрямку [1, с.45-46].

Особливого значення набуває вплив трансформації правосвідомості судді на ефективність здійснення правосуддя. Якість судового рішення залежить від здатності судді інтерпретувати право з урахуванням його ціннісного змісту. Саме тому трансформація правосвідомості виступає внутрішнім чинником, який визначає рівень справедливості судочинства, його відповідність принципу верховенства права та очікуванням суспільства.

Разом із тим запропоноване розуміння трансформації правосвідомості судді не вичерпується індивідуальним рівнем. У *широкому значенні* вказаний феномен постає як сукупність процесів, що відбуваються у груповій свідомості суддів протягом певного історичного періоду. Запропоноване розуміння дозволяє розглядати трансформацію як колективний феномен, що відображає зміну професійних стандартів, судової культури та домінуючих правових уявлень у межах суддівського корпусу.

Слід підкреслити, що груповий вимір трансформації також має власну специфіку та не зводиться до простої суми індивідуальних змін, а формується у процесі взаємодії суддів між собою, а також із правовим середовищем. Важливу роль у досліджуваному контексті відіграють інституційні механізми, професійна соціалізація, практика застосування права та вплив міжнародних стандартів. У результаті виникає певна «колективна правосвідомість», яка визначає характер судової практики у цілому.

У цьому аспекті трансформацію правосвідомості суддів доцільно розглядати як складовий елемент процесу трансформації правосвідомості суспільства. Судова влада функціонує у тісному зв'язку з соціальними процесами, що відбуваються у державі. Зміни у суспільних уявленнях про справедливість, право та роль суду неминуче впливають на правосвідомість суддів, так само як і судова практика формує суспільне ставлення до права. Відтак, трансформація правової свідомості судді є складним багаторівневим явищем, яке має як індивідуальний, так і колективний вимір. У вузькому значенні досліджуваний феномен характеризує внутрішню динаміку правового мислення судді, у широкому – відображає еволюцію суддівського корпусу як професійної спільноти.

Правова свідомість судді не може розглядатися поза її внутрішньою структурною організацією, позаяк її зміст виявляється через взаємодію кількох відносно самостійних, але функціонально взаємопов'язаних елементів, які у своїй єдності формують цілісну систему сприйняття, оцінки та реалізації права. У цьому зв'язку обґрунтованим є виокремлення трьох ключових компонентів правосвідомості судді: правової психології, правової ідеології та правової поведінки.

Правова психологія становить первинний, чуттєво-емоційний рівень правосвідомості, що опосередковує сприйняття суддею правових явищ. Саме на цьому рівні формується внутрішнє відчуття справедливості, пропорційності, допустимості втручання у права людини. Зазначений елемент правосвідомості судді проявляється як у загальному ставленні до принципів правосуддя, так і у конкретних процесуальних ситуаціях, коли необхідно ухвалювати рішення в умовах невизначеності або колізійності правових норм. Правова психологія здатна як підсилувати раціональне

правове мислення, так і, за певних умов, спотворювати його, що зумовлює необхідність її усвідомлення та професійного самоконтролю [2].

Правова ідеологія репрезентує раціонально-концептуальний рівень правосвідомості судді та охоплює систему правових знань, уявлень, переконань і ціннісних орієнтацій, які визначають інтелектуальну основу правозастосування. Саме у площині правової ідеології формується ставлення судді до права як соціального регулятора, оцінюється зміст законодавства, визначаються пріоритети у тлумаченні норм. Вказаний елемент відображає зв'язок між індивідуальною правосвідомістю судді та правовою системою загалом, оскільки охоплює сприйняття принципів верховенства права, правової визначеності, справедливості та пропорційності. У сучасних умовах особливого значення набуває орієнтація правової ідеології судді на стандарти, сформульовані у практиці ЄСПЛ, яка виступає своєрідним еталоном для інтерпретації прав і свобод людини.

Правова поведінка судді є зовнішньо об'єктивованим елементом правосвідомості та характеризується такими ознаками:

1) є практичним втіленням психологічних та ідеологічних компонентів професійної правосвідомості судді;

2) охоплює процес ухвалення судових рішень та загальну модель професійної та позасудової діяльності судді;

3) виступає показником якості правосвідомості, оскільки саме через неї можна оцінити рівень дотримання суддею принципів незалежності, неупередженості, обґрунтованості рішень;

4) не є механічним відображенням внутрішніх установок, формується у взаємодії з інституційним середовищем, процесуальними нормами та вимогами професійної етики [3].

Структурна модель правосвідомості судді дає підстави розглядати її як складну багаторівневу систему, компоненти котрої перебувають у постійному взаємозв'язку та взаємовпливі. Деформація окремих елементів зазначеної системи здатна негативно позначатися на процесі правозастосування, впливати на рівень об'єктивності судового розгляду та якість ухвалюваних судових рішень. Водночас узгоджене функціонування зазначених компонентів формує основу для забезпечення належного рівня професійної правосвідомості судді, утвердження принципів справедливого судочинства та підвищення ефективності здійснення правосуддя. Зазначене, у свою чергу, створює можливість для поглибленого дослідження внутрішніх механізмів суддівської діяльності, а також для розроблення сучасних інструментів удосконалення професійної підготовки, етичних стандартів і психологічної стійкості суддівського корпусу.

Поглиблене дослідження внутрішніх механізмів суддівської діяльності потребує звернення до комплексного осмислення психологічних, аксіологічних, когнітивних та професійно-етичних чинників, які визначають зміст і характер здійснення правосуддя. Суддівська діяльність не зводиться виключно до механічного застосування правових норм, оскільки процес ухвалення судового рішення завжди пов'язаний із внутрішньою інтелектуальною та ціннісною роботою судді, оцінкою доказів, інтерпретацією правових приписів, співвідношенням принципів права та необхідністю забезпечення приватних та публічних інтересів.

Одним із ключових внутрішніх механізмів суддівської діяльності є когнітивно-правовий механізм, що охоплює процеси правового мислення, інтерпретації норм права та формування внутрішнього переконання судді. Саме на цьому рівні здійснюється аналіз юридично значущих обставин

справи, оцінка допустимості та належності доказів, співвіднесення фактичних обставин із нормативною моделлю правового регулювання. Суддівське мислення характеризується високим рівнем інтелектуальної складності, оскільки суддя змушений одночасно враховувати зміст законодавства, практику національних судів, правові позиції ЄСПЛ, принципи верховенства права, правової визначеності та пропорційності.

У досліджуваному контексті варто також звернути увагу на аксіологічний механізм суддівської діяльності, котрий відображає систему правових цінностей, що лежать в основі здійснення правосуддя. Суддя функціонує як суб'єкт правової культури, діяльність якого повинна ґрунтуватися на принципах справедливості, гуманізму, неупередженості та поваги до людської гідності. Саме аксіологічний компонент забезпечує здатність судді виходити за межі формального позитивізму у випадках колізій, прогалин у праві або необхідності застосування принципів права як безпосереднього регулятора суспільних відносин. У цьому контексті особливого значення набуває правова аргументація, яка перетворюється на засіб легітимації судового рішення та інструмент суспільної довіри до судової влади.

Внутрішні механізми суддівської діяльності також передбачають емоційно-психологічний компонент, який безпосередньо впливає на якість правосуддя. Суддя постійно перебуває в умовах високого психологічного навантаження, інформаційного тиску та необхідності ухвалення рішень у конфліктних ситуаціях. Емоційна стійкість, здатність до самоконтролю, нейтралізації зовнішнього впливу та професійної дистанції є необхідними умовами забезпечення незалежності та безсторонності суду. Поряд із зазначеним, надмірна емоційна залученість та професійне вигорання нерідко

призводять до деформації правосвідомості, формалізації судового розгляду, зниження якості юридичної аргументації тощо [4].

Безперечно, окремий рівень становить мотиваційний механізм суддівської діяльності, який визначає внутрішні установки судді щодо здійснення правосуддя та передбачає співвідношення зовнішньої нормативної обумовленості діяльності судді та внутрішньої професійної мотивації, заснованої на усвідомленні соціальної цінності судової функції. Високий рівень професійної мотивації формує здатність судді до самостійного правового аналізу, добросовісного виконання обов'язків і дотримання стандартів суддівської етики навіть за умов суспільного чи політичного тиску [5].

У сучасних умовах особливої актуальності набуває звернення до комунікативного механізму суддівської діяльності. Судове рішення має юридичне та соціально-комунікативне значення, оскільки рівень довіри до судової влади значною мірою залежить від здатності суду забезпечити зрозумілість, мотивованість та переконливість своїх рішень. Саме тому професійна комунікація судді, культура судового процесу та якість юридичного обґрунтування стають важливими складовими ефективного правосуддя.

Комплекс сучасних інструментів удосконалення етичних стандартів і психологічної стійкості суддівського корпусу повинен передбачати наступне:

- 1) створення системи безперервної професійної освіти суддів, побудованої на принципах спеціалізації, адаптивності та практикоорієнтованості; зазначена система повинна передбачати розвиток навичок правової аргументації, інтерпретації принципів права, роботи з практикою ЄСПЛ, а також використання цифрових технологій у судовій

діяльності; доцільним вбачається впровадження моделі індивідуальних освітніх траєкторій суддів, що враховуватимуть спеціалізацію, рівень професійного досвіду, складність категорій справ та результати професійного оцінювання;

2) розвиток практикоорієнтованих методик підготовки, зокрема, моделювання судових процесів, case-study, аналізу складних етичних ситуацій, тренінгів із суддівської аргументації та міждисциплінарних семінарів за участю психологів, фахівців з комунікації та експертів у сфері цифрової безпеки; створення спеціалізованих центрів суддівської симуляції, у межах яких моделюватимуться кризові ситуації, конфлікти інтересів, інформаційний тиск, суспільно резонансні справи тощо;

3) формування системи прикладної суддівської етики, що передбачає необхідність розроблення методичних рекомендацій та практичних етичних протоколів щодо поведінки суддів у цифровому середовищі, комунікації із засобами масової інформації, взаємодії з учасниками процесу, використання соціальних мереж та реагування на спроби зовнішнього впливу; перспективним у цьому ключі вбачається створення постійно діючих дорадчих етичних платформ або консультативних центрів при органах суддівського врядування, які б надавали суддям конфіденційні висновки щодо складних етичних ситуацій до виникнення дисциплінарних конфліктів;

4) вдосконалення механізмів психологічної підтримки суддівського корпусу, позаяк суддівська діяльність пов'язана з високим рівнем емоційного навантаження, професійного стресу, інформаційного тиску та необхідністю ухвалення рішень у конфліктних ситуаціях, що зумовлює проблеми професійного вигорання, когнітивної деформації та психологічної дестабілізації; до таких заходів відносимо:

а) створення системи психологічного супроводу суддів, яка охопить регулярне психологічне консультування, програми профілактики професійного вигорання, тренінги зі стресостійкості, розвитку емоційного інтелекту та навичок саморегуляції;

б) впровадження системи психологічного аудиту професійного навантаження суддів із урахуванням категорії справ, інтенсивності роботи та рівня суспільного тиску, що дозволить своєчасно виявляти ризики психологічного виснаження та забезпечувати індивідуальні програми підтримки;

в) формування системи кризової психологічної допомоги для суддів, які розглядають справи, пов'язані з воєнними злочинами, масовими порушеннями прав людини тощо;

4) розвиток культури професійної автономії та внутрішньої незалежності судді, що потребує формування механізмів захисту від політичного, медійного та корпоративного тиску, удосконалення гарантій суддівської безпеки та створення інституційного середовища, у якому пріоритет матимуть принципи верховенства права, доброчесності та професійної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Коцкулич В.В. Формування професійної правосвідомості судді та суддівського розсуду: організаційний та праксеологічний аспекти: дис. канд. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. 230 с.

2. Judge T. A., Klinger R., Simon L. S., Yang, I. W. F. (2008). The contributions of personality to organizational behavior and psychology: Findings,

criticisms, and future research directions. *Social and Personality Psychology Compass*. 2008. № 2(5). P. 1982-2000.

3. Terhechte J. P. Judicial Ethics for a Global Judiciary – How Judicial Networks create their own codes of conduct. *German Law Journal*. 2009. № 10 (4). P. 501-514.

4. Kalkstein D. A., Hook C. J., Hard B. M., Walton, G. M. Social norms govern what behaviors come to mind – And what do not. *Journal of personality and social psychology*. 2023. № 124 (6). P. 1203-1229.

5. Geyh C. G. The Architecture of Judicial Ethics. *University of Pennsylvania Law Review*. 2021. № 169 (8). P. 2351-2399.

УДК 343.148:342.56:340.12

СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО ПРАВОСУДДЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Берч Степан Степанович,
завідувач сектору дослідження наркотичних засобів,
психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів
відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів
Закарпатського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

Сучасний розвиток правової системи супроводжується стрімким ускладненням суспільних відносин, цифровізацією правового простору, трансформацією механізмів доказування та збільшенням ролі спеціальних знань у процесі здійснення правосуддя. За таких умов судова експертиза перестає бути виключно технічним елементом процесуального механізму та поступово набуває ознак самостійного гарантійного інституту забезпечення права на справедливий суд.

У сучасному судочинстві саме висновок експерта дедалі частіше визначає можливість встановлення фактичних обставин справи, оцінку доказів, межі судового розсуду та, зрештою, зміст майбутнього судового рішення. Особливої актуальності зазначене набуває у справах, пов'язаних із цифровими доказами, кіберзлочинами, фінансовими правопорушеннями, медичними спорами, військовими злочинами тощо. Поряд із зазначеним, трансформація ролі судового експерта породжує низку складних теоретико-прикладних проблем, серед яких доцільно виокремити наступні:

- 1) формування внутрішнього переконання суду;
- 2) співвідношення спеціальних знань та судового розсуду;
- 3) забезпечення незалежності експертної діяльності;

4) допустимість використання цифрових технологій у процесі експертного дослідження;

5) гарантії достовірності та об'єктивності експертного висновку.

В умовах кризи суспільної довіри до окремих інститутів правосуддя саме судова експертиза нерідко сприймається як вирішальний інструмент встановлення істини у справі. За таких обставин постає необхідність переосмислення правової природи діяльності судового експерта у аксіологічному вимірі.

У класичному розумінні судовий експерт розглядається як носій спеціальних знань, який залучається судом або сторонами процесу для надання висновку щодо окремих питань, які потребують спеціальної професійної компетенції [1]. Проте сучасна модель судочинства вказує на істотне розширення функціонального значення експертної діяльності. Фактично судовий експерт сьогодні виконує роль своєрідного процесуального посередника між наукою та правом [2]. Саме через механізм судової експертизи складні технічні, медичні, економічні, цифрові чи криміналістичні знання трансформуються у юридично значущу інформацію, здатну впливати на формування судового рішення.

Особливого значення зазначене набуває в умовах сучасної цифрової епохи. Судове дослідження електронних доказів, криптографічних систем, цифрових слідів та інформаційних масивів практично неможливе без залучення спеціальних знань. Відтак, судова експертиза перестає бути допоміжним елементом процесу та набуває системоутворюючого значення для функціонування правосуддя. Поряд із цим, необхідно підкреслити, що діяльність судового експерта неможливо звести до технічного аналізу фактів чи механічного застосування спеціальних знань. Судова експертиза має

глибокий аксіологічний вимір, оскільки безпосередньо пов'язана з категоріями справедливості, довіри, доброчесності та професійної відповідальності.

Особливість правового статусу судового експерта полягає у тому, що його висновок сприймається судом та суспільством як результат науково обґрунтованого, неупередженого та об'єктивного дослідження [3]. Саме тому категорія довіри до експерта набуває принципового значення для легітимності всього судового процесу. Судовий експерт повинен поєднувати високий рівень професійної компетентності з безумовним дотриманням принципів незалежності, об'єктивності та процесуальної доброчесності.

Відтак, аксіологічний вимір діяльності судового експерта охоплює систему правових, етичних та професійних цінностей, які визначають зміст, функціональні межі та суспільне значення його діяльності у механізмі здійснення правосуддя. Фундаментальними засадами у цьому аспекті виступають об'єктивність, неупередженість, професійна доброчесність, наукова обґрунтованість і відповідальність за результати проведеного експертного дослідження. Судовий експерт забезпечує трансформацію спеціальних знань у юридично значиму доказову інформацію, здатну впливати на встановлення фактичних обставин справи та формування внутрішнього переконання суду. У зв'язку з цим рівень суспільної довіри до правосуддя значною мірою залежить від незалежності експертної діяльності, професійного авторитету експерта та дотримання ним високих етичних стандартів. За таких умов професійна доброчесність судового експерта повинна розглядатися як самостійна конституційна цінність та одна з гарантій забезпечення права особи на справедливий суд.

Посилення впливу експертного висновку на формування судового рішення обумовлює потребу у зміцненні гарантій професійної доброчесності, незалежності та суспільної довіри до діяльності судового експерта. У зв'язку з цим доцільним є формування системної концепції вдосконалення аксіологічних та етичних основ судово-експертної діяльності, що дозволяє сформулювати такі теоретико-прикладні пропозиції:

1) необхідність нормативного закріплення принципу професійної доброчесності судового експерта як самостійної засади експертної діяльності; зазначений принцип повинен охоплювати вимоги неупередженості, наукової обґрунтованості, процесуальної незалежності, конфіденційності та недопустимості будь-якого зовнішнього впливу на результати експертного дослідження;

2) розроблення та впровадження єдиного Кодексу професійної етики судового експерта, який би визначав стандарти професійної поведінки, механізми запобігання конфлікту інтересів, критерії доброчесності та підстави професійної відповідальності за порушення етичних вимог;

3) запровадження системи регулярного оцінювання професійної репутації та доброчесності судових експертів, зокрема шляхом періодичної сертифікації, професійного моніторингу та підвищення кваліфікації у сфері прав людини, судової етики та цифрової безпеки;

4) формування спеціалізованих стандартів діяльності судових експертів у сфері цифрової криміналістики та експертизи електронних доказів, закріплення вимог щодо алгоритмічної прозорості цифрових рішень, верифікації програмного забезпечення та аудиту технологій штучного інтелекту, які використовуються у процесі експертного дослідження;

5) посилення процесуальних гарантій незалежності експерта від сторін процесу, правоохоронних органів та інших суб'єктів владного впливу.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ.
2. Кращенко В., Дорошенко О. Чи є судовий експерт науковцем? *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2006. №1. URL: http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2006_1/4.pdf (дата звернення: 19.05.2026).
3. Манько Є. С., Стасюк В. М. Щодо компетентності судового експерта. *Вісник ОНДІСЕ*. 2019. С. 296-298. URL: <https://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/VisnykONDISE052019.pdf#page=296> (дата звернення: 19.05.2026).

УДК 342.1:340.12

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Бисага Юрій Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5115-8379>

Сучасний етап розвитку української державності характеризується глибокою трансформацією конституційного простору, зумовленою повномасштабною війною, необхідністю захисту суверенітету держави, забезпеченням національної безпеки та формуванням нової моделі післявоєнного відновлення. За таких умов особливого значення набуває проблема переосмислення аксіологічних засад сучасного конституціоналізму, оскільки саме ціннісні орієнтири визначають зміст конституційного розвитку держави, межі діяльності публічної влади та характер взаємовідносин між державою, суспільством і людиною. Конституціоналізм у сучасному його розумінні вже давно перестав бути виключно системою формально закріплених конституційних норм, натомість він дедалі більше розглядається як ціннісно-нормативна модель організації суспільства, що ґрунтується на принципах верховенства права, демократії, прав людини, людської гідності, свободи та справедливості.

У науковій літературі справедливо підкреслюється, що конституціоналізм є не лише правовою, але й аксіологічною категорією, оскільки його зміст формується через систему фундаментальних суспільних цінностей. До того ж, сучасний конституціоналізм не може існувати поза системою загальновизнаних демократичних цінностей, адже саме вони визначають легітимність державної влади та межі її реалізації [1].

В умовах післявоєнного відновлення України аксіологічний вимір конституціоналізму набуває особливого значення, оскільки держава фактично перебуває у стані переосмислення власної конституційної ідентичності. Повномасштабна агресія російської федерації проти України стала не лише викликом для системи національної безпеки, але й випробуванням для конституційних цінностей демократичної держави. У цьому контексті конституціоналізм перестає бути абстрактною теоретичною конструкцією та перетворюється на практичний механізм захисту державності, прав людини і демократичного порядку.

Однією з ключових аксіологічних засад сучасного конституціоналізму є *людська гідність*. Конституція України закріплює положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме ця конституційна норма формує ціннісне ядро всієї правової системи держави. У сучасній конституційній доктрині людська гідність дедалі частіше розглядається як метапринцип конституціоналізму, який визначає зміст усіх інших правових цінностей [2]. На цьому акцентує увагу П. Рабінович, підкреслюючи, що визнання людської гідності як притаманної кожній особі властивості становить вихідну аксіологічну основу прав людини, а самі права впливають із цінності людини як найвищої соціальної цінності [3].

Післявоєнне відновлення України неможливе без утвердження **принципу справедливості** як однієї з базових аксіологічних засад конституціоналізму. Йдеться не лише про відновлення зруйнованої інфраструктури чи функціонування державних інституцій, але й про забезпечення справедливого правосуддя, відновлення порушених прав, компенсацію шкоди постраждалим та притягнення винних до юридичної відповідальності. У цьому аспекті важливого значення набуває концепція перехідного правосуддя, яка поєднує механізми правової відповідальності, національного примирення та інституційного реформування. Як слушно зауважує С. Головатий, верховенство права не може існувати без справедливості, а сама справедливість є не лише моральною, але й конституційною категорією [4].

Не менш важливою аксіологічною засадою сучасного конституціоналізму є *демократія*. В умовах війни та післявоєнного відновлення особливо гостро постає питання збереження демократичних механізмів функціонування держави, недопущення узурпації влади та забезпечення ефективного громадського контролю за діяльністю органів державної влади. Сучасна демократична держава повинна забезпечувати баланс між потребами національної безпеки та дотриманням прав людини, оскільки надмірна концентрація влади навіть в умовах воєнного стану створює ризики для конституційного ладу. У цьому аспекті важливого значення набуває принцип пропорційності як інструмент забезпечення балансу між публічними та приватними інтересами.

Післявоєнне відновлення України також актуалізує проблему *конституційної ідентичності держави*. У сучасних умовах український конституціоналізм дедалі більше ґрунтується на європейських правових

цінностях, що пов'язано з євроінтеграційним вектором розвитку держави. При цьому важливо, щоб процес імплементації європейських стандартів не призводив до втрати національної конституційної самобутності. Конституційна ідентичність України формується через поєднання демократичних принципів, історичних традицій, національної правової культури та європейських цінностей. У цьому контексті важливу роль відіграє практика Європейського суду з прав людини, яка суттєво впливає на трансформацію сучасного українського конституціоналізму.

Окрім того, одним із визначальних напрямів розвитку сучасного конституціоналізму в умовах післявоєнного відновлення є *цифрова трансформація держави та суспільства*. Цифровізація публічного управління, розвиток електронної демократії, використання штучного інтелекту та цифрових платформ створюють нові виклики для конституційного права. За таких умов виникає необхідність формування нових аксіологічних орієнтирів, пов'язаних із забезпеченням цифрових прав людини, інформаційної безпеки, захисту персональних даних та гарантуванням недискримінаційного використання технологій штучного інтелекту. Саме тому сучасний конституціоналізм дедалі більше набуває ознак цифрового конституціоналізму, у межах якого традиційні конституційні цінності адаптуються до умов інформаційного суспільства.

Важливе значення у процесі післявоєнного відновлення має також *принцип соціальної держави*. Війна призвела до значного погіршення соціально-економічного становища населення, зростання рівня бідності, внутрішнього переміщення осіб та руйнування системи соціального забезпечення в окремих регіонах держави. За таких умов саме соціальна функція держави повинна стати одним із ключових напрямів конституційного

розвитку, позаяк держава зобов'язана не лише декларувати соціальні права, але й забезпечувати реальні механізми їх реалізації. У цьому аспекті аксіологічний зміст конституціоналізму проявляється через орієнтацію державної політики на забезпечення соціальної справедливості та гідного рівня життя людини.

Відповідно, аксіологічні засади сучасного конституціоналізму в умовах післявоєнного відновлення України формують фундаментальну основу трансформації національної правової системи. Сучасний український конституціоналізм повинен розвиватися як ціннісно орієнтована модель організації держави та суспільства, у межах якої визначальне значення мають людська гідність, верховенство права, демократія, справедливість, свобода, соціальна держава та права людини, котрі мають стати основою післявоєнного відновлення України, подальшої євроінтеграції та формування ефективної демократичної держави.

Список використаних джерел:

1. Конституційне право України: підручник. 11-те видання (присвячене 25-ій річниці Конституції України та 30-ій річниці незалежності України): перероблене та доповнене. Ужгород: РІК-У, 2021. 517 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Київ: ІСДО, 1995. 172 с.
4. Верховенство права: у 3-х кн. Кн. 3. Верховенство права: український досвід: монографія / С. Головатий. К.: Фенікс, 2006. 1748 с.

УДК 342.4:340.132

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Бобик Михайло Михайлович,
старший судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів,
психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів
відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів
Закарпатського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України

Принцип верховенства права належить до фундаментальних засад сучасної демократичної держави та виступає основою функціонування системи конституціоналізму, забезпечення прав людини й обмеження публічної влади [1]. В умовах сучасних трансформацій правового простору, цифровізації суспільних відносин, воєнного стану та глобальних безпекових викликів проблема практичної реалізації принципу верховенства права набуває особливої актуальності.

Сучасне розуміння верховенства права виходить далеко за межі формального домінування закону в системі нормативного регулювання та передбачає складний комплекс правових цінностей, який охоплює принципи юридичної визначеності, пропорційності, заборони свавілля, доступу до правосуддя, незалежності судової влади та пріоритетності прав людини у діяльності держави [2]. Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в Україні в умовах воєнного стану, коли держава змушена забезпечувати захист національної безпеки та дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини.

Принцип верховенства права є однією з базових засад сучасного європейського конституціоналізму, нормативне закріплення якого міститься у Конституції України, актах Ради Європи, практиці Європейського суду з прав людини та документах Венеційської комісії [1; 4].

Так, у доповіді Венеційської комісії «Про верховенство права» зазначається, що зміст цього принципу охоплює законність, юридичну визначеність, заборону свавілля, доступ до правосуддя, дотримання прав людини та рівність перед законом [4]. Таким чином, верховенство права не може розглядатися виключно як формальна вимога дотримання закону, оскільки сам закон повинен відповідати критеріям справедливості, правової визначеності та пропорційності.

У сучасних умовах принцип верховенства права зазнає істотної трансформації. Цифровізація державного управління, використання технологій штучного інтелекту, автоматизовані механізми прийняття рішень та електронне судочинство породжують нові виклики для забезпечення прав людини та юридичної визначеності. За таких умов особливого значення набуває проблема забезпечення прозорості цифрових процедур, захисту персональних даних та недопущення алгоритмічного свавілля [5].

Поряд із зазначеним, в умовах воєнного стану принцип верховенства права набуває особливого значення як фундаментальна конституційна гарантія недопущення надмірної концентрації державної влади та збереження демократичних засад функціонування держави. Саме в період дії надзвичайних правових режимів зростає ризик розширення дискреційних повноважень органів публічної влади, що обумовлює необхідність посиленого контролю за дотриманням конституційних меж втручання держави у сферу прав і свобод людини. У цьому контексті верховенство права

виконує функцію системного обмежувача публічної влади, забезпечуючи баланс між потребами національної безпеки та необхідністю збереження основоположних демократичних цінностей [3].

Особливого значення набуває положення про те, що навіть за умов воєнного стану держава не звільняється від обов'язку дотримання конституційних та міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини. Обмеження прав і свобод можуть застосовуватися виключно в обсязі, необхідному для досягнення легітимної мети захисту національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку. Зазначені обмеження повинні відповідати принципам необхідності, пропорційності та тимчасовості, що становлять ключові складові сучасної концепції верховенства права.

Принцип необхідності вказує на те, що втручання держави у сферу прав людини допускається лише за наявності реальної суспільної потреби та за умови неможливості досягнення відповідної мети менш обмежувальними засобами. Принцип пропорційності передбачає обов'язок держави забезпечити належне співвідношення між застосованими обмеженнями та суспільною метою, задля якої вони впроваджуються, виключаючи надмірне чи свавільне втручання у права особи. Водночас принцип тимчасовості вимагає, щоб обмеження мали виключний характер, діяли лише протягом періоду існування реальної загрози та не трансформувалися у постійний елемент правового регулювання.

За таких умов особлива роль належить механізмам конституційного контролю та судового захисту прав людини, які повинні забезпечувати перевірку конституційності рішень органів державної влади навіть в умовах воєнного стану. Саме збереження ефективних юридичних гарантій,

незалежності судової влади та реальності судового контролю виступає однією з визначальних ознак демократичної держави, здатної функціонувати на засадах верховенства права навіть у період найбільш складних безпекових викликів [6].

Принцип верховенства права є фундаментальною основою сучасної демократичної держави та системоутворюючою засадою конституціоналізму, що охоплює дотримання законності, забезпечення справедливості, юридичної визначеності, пропорційності та реального захисту прав людини.

В умовах сучасних трансформацій конституціоналізму принцип верховенства права набуває значення універсального аксіологічного та функціонального вектора розвитку демократичної державності. Водночас еволюція сучасного конституціоналізму засвідчує доцільність людиноцентричної інтерпретації верховенства права, у межах якої пріоритетного значення набувають принципи правової визначеності, пропорційності, недопущення свавілля, ефективного судового захисту та поваги до людської гідності. За таких умов верховенство права можна позиціювати як механізм адаптації конституційної системи до новітніх суспільних викликів без втрати її демократичної сутності. Саме здатність держави забезпечувати верховенство права навіть у кризових умовах виступає одним із ключових показників зрілості сучасного конституціоналізму та реальності демократичних перетворень.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Рабінович П., Луців О. Верховенство права: сучасні вітчизняні підходи до інтерпретації. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 3-16.

3. Терлецький Д. Обмеження конституційних прав: теоретико-методологічні засади. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 20 (3). С. 5-22.

4. Report on the Rule of Law adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011). CDL-AD(2011)003rev. URL: <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2011-003rev-e> (дата звернення: 19.05.2026).

5. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance). 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng> (дата звернення: 19.05.2026).

6. Delcourt v. Belgium, judgment of 17 January 1970, Series A no. 11. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57467%22%5D%7D> (дата звернення: 19.05.2026).

УДК 342.7:341.645

ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Боднар Василь Васильович,
студент 1 курсу юридичного факультету
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2061-6407>

У сучасному світі, що дедалі частіше стикається масовими репресіями, порушеннями прав людини, геноцидом і збройними конфліктами, міжнародна спільнота сформувала нові підходи до подолання наслідків таких катастроф. Одним із таких механізмів став концепт перехідного правосуддя (transitional justice). Це комплекс заходів, який спрямований на подолання періоду конфліктного минулого шляхом встановлення істини, притягнення винних до відповідальності, забезпечення репарацій постраждалим і проведення інституційних реформ. Його метою є не лише відновлення справедливості, а й формування основ стабільності, довіри до держави та побудови демократичної правової системи.

Станом на сьогодні Україна перебуває в умовах війни, спричиненої збройною агресією РФ. Починаючи з анексії Криму у 2014 році, військового протистояння на Донбасі, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, українське суспільство стикається з масштабними злочинами проти людяності, масовими порушеннями прав людини, депортацією, катуваннями та екоцидом. У такій ситуації виникає гостра потреба у впровадженні національної стратегії перехідного правосуддя як невід’ємної

складової процесу повоєнного відновлення, повернення тимчасово окупованих територій та відновлення соціальної злагоди.

Комплексний розгляд сучасного стану інституційно-правового забезпечення перехідного правосуддя в Україні дозволяє виокремити основні напрями перспектив його діяльності, які можуть мати визначальне значення для подальшого розвитку правової системи держави у повоєнний період:

Першою стратегічною метою перехідного правосуддя є *відшкодування шкоди жертвам конфлікту та притягнення винних до відповідальності*. Чинне законодавство України містить правову базу для притягнення до відповідальності за воєнні злочини, проте вона є не адаптованою до потреб масового притягнення до відповідальності. Кримінальний кодекс України (далі - КК України) у Розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» закріплює відповідальність за геноцид (ст. 442), злочини проти людяності (ст. 442-1, введена Законом №2689-IX від 2022 р.), воєнні злочини (ст. 438), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438) [1]. Водночас структури цих статей не повною мірою відповідають стандартам Римського статуту, зокрема в частині переліку заборонених дій та елементів складу злочинів.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК України) передбачає спеціальні механізми досудового розслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту. Законом № 2341-IX від 2022 року внесено зміни щодо проведення слідчих дій в умовах воєнного стану [2]. Проте КПК не містить спеціалізованих норм щодо захисту свідків міжнародних злочинів, управління доказовою базою у справах системного характеру та координації з міжнародними органами.

У межах судової реформи 2016 року до статті 124 Конституції України було внесено спеціальне положення, відповідно до якого Україна може визнавати юрисдикцію МКС на умовах, визначених Римським статутом. Ця норма набула чинності 30 червня 2019 року та створила конституційні передумови для повноцінної участі України в системі міжнародного кримінального правосуддя [3]. Водночас навіть після внесення змін питання імплементації норм Римського статуту до національного законодавства, гармонізації кримінального права та процесу співробітництва з МКС залишалися важливими практичними аспектами процесу ратифікації.

Практична реалізація механізму відповідальності вимагає створення єдиного державного реєстру воєнних злочинів. Тому було створено Міжнародний реєстр збитків для України (Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine) заснований рішенням Ради Європи від 12 травня 2023 року та розпочав роботу у 2024 році. Він є першим кроком до створення репараційного механізму, однак його юридична природа є специфічною, позаяк Реєстр здійснює лише документування, але не встановлює міжнародно-правової відповідальності Росії та не є виконавчим механізмом. Питання примусового виконання рішень про відшкодування залишається відкритим та вимагає подальшого нормативного врегулювання. Крім того, доцільним є створення окремих програм захисту свідків та потерпілих, які братимуть участь у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів.

Доречною в перехідний період для України є також *перспектива розвитку ролі судів у сфері визначення та застосування нових законодавчих норм*, які сформуються у відповідь на зміни у суспільних відносинах та правовій системі. Судова практика сприятиме уточненню правових понять,

виробленню єдиних підходів до застосування норм та конкретизації процедурних та матеріальних правил. До прикладу, інтерпретуючи поняття “жертва”, враховуватиметься соціальний контекст, тобто потреба соціальної реабілітації, компенсації та інші [4]. Завдяки цьому сформується орієнтири для правозастосовної діяльності, зменшиться ризик різночитань законодавства та забезпечиться передбачуваність судових рішень. Особлива увага буде приділятися інтерпретації понять, пов’язаних із відновленням порушених прав, відшкодуванням шкоди та гарантуванням справедливості для постраждалих осіб, що закладає правові основи для подальшого розвитку національної правової системи та забезпечення верховенства права.

Комісія з встановлення істини як інституційний механізм: перспективи запровадження. Правовими підставами для запровадження в Україні комісії з встановлення істини можуть слугувати міжнародні стандарти, зокрема принципи Жуане, а також відповідний закон, прийнятий Верховною Радою України. Конституційна база, ст. 85 Конституції України (повноваження Верховної Ради щодо утворення слідчих комісій) та ст. 106 (повноваження Президента), надає достатнє підґрунтя для утворення незалежного органу [5, с.49-50].

Оптимальний інституційний дизайн комісії для України повинен охоплювати: 1) незалежних членів, відібраних за прозорою процедурою за участю громадянського суспільства; 2) широкі повноваження щодо збору свідчень та доступу до архівів; 3) чітке розмежування з механізмами кримінального переслідування; 4) відсутність повноважень на надання амністії за міжнародні злочини, адже амністія за воєнні злочини та злочини проти людяності є несумісною з міжнародним правом відповідно до

звичайних норм, підтверджених у рішеннях ЄСПЛ (справа «*Marguš v. Croatia*», 2014 р.) [6].

Проблема амністії є складною з теоретичної точки зору. Закон України «Про амністію» в нинішній редакції не поширюється на злочини проти основ національної безпеки, вбивства та тяжкі злочини [7]. Будь-яке розширення амністії на осіб, причетних до воєнних злочинів, суперечило б зобов'язанням України за Женевськими конвенціями та Римським статутом. Натомість обмежена амністія може розглядатися для осіб, що вчинили менш тяжкі правопорушення в умовах примусу, за умови повного співробітництва зі слідством.

Участь постраждалих і громадянського суспільства у роботі комісії є не лише бажаною, але й обов'язковою умовою її легітимності. Досвід ПАР та Колумбії свідчить, що комісії, які не забезпечують реального голосу жертвам, сприймаються як інструмент влади, а не правди. В умовах України, де внутрішньо переміщені особи становлять мільйони, а численні жертви перебувають за кордоном, необхідним є запровадження дистанційних форм участі та спеціальних програм роботи з вразливими групами.

Люстрація та інституційні реформи як складова перехідного правосуддя. Чинним законодавством України передбачено механізм люстрації: Закон України «Про очищення влади» № 1682-VII від 16 жовтня 2014 року запровадив перевірку осіб на предмет їх причетності до режиму Януковича та старих спецслужб [8]. Конституційний Суд України у Рішенні від 27 жовтня 2020 року визнав ряд положень Закону неконституційними, зокрема в частині автоматичного звільнення без індивідуальної оцінки, що відповідає позиції ЄСПЛ у справах про люстрацію.

Постконфліктний період потребуватиме врегулювання питання розширення системи кадрового очищення осіб, що співпрацювали з окупаційною адміністрацією. Правові виклики тут є суттєвими: необхідність розмежування добровільного колабораціонізму та вимушеного співробітництва; ризик масових порушень права на захист при автоматичних санкціях; необхідність індивідуалізованого підходу, що є вимогою Венеціанської комісії [9]. КК України вже містить статтю 111-1 щодо колабораційної діяльності, котра доповнила Кодекс у 2022 році, проте її застосування потребує узгодження з принципами перехідного правосуддя.

Реформування силових структур, прокуратури та судової системи є важливою частиною перехідного правосуддя. Воно передбачає не лише усунення окремих посадовців, але й трансформацію професійних стандартів діяльності та механізмів підзвітності. В Україні вже реалізовано поліцейську реформу (2015–2016), реформу прокуратури (2019–2020), судову реформу (2016–2021). Проте ці реформи провадилися поза умов перехідного правосуддя, що зумовлює необхідність їх оновлення з урахуванням постконфліктних завдань.

Освітні та меморіальні заходи як елемент гарантій неповторення мають нормативне підґрунтя в Законі України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [10]. Водночас системна освітня програма, спрямована на запобігання повторенню злочинів через зміну ціннісних орієнтирів суспільства, в Україні поки що відсутня. Досвід Руанди (програма «гачача» як форма общинного правосуддя) та Камбоджі (освітні програми ЕССС) свідчить про значний потенціал цього інструменту

Отже, імплементація перехідного правосуддя в Україні повинна здійснюватися на основі комплексного інституційно-правового підходу, який поєднуватиме механізми кримінального переслідування воєнних злочинців, відшкодування шкоди постраждалим, встановлення історичної правди та проведення системних інституційних реформ. Практична реалізація цих напрямів потребує не лише вдосконалення національного законодавства та його гармонізації з міжнародними стандартами, а й створення ефективних механізмів документування злочинів, захисту потерпілих і свідків, функціонування компенсаційних програм та реформування судової і правоохоронної систем. Лише комплексне впровадження усіх елементів перехідного правосуддя дозволить Україні забезпечити відновлення справедливості, зміцнення верховенства права та формування демократичної правової держави у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 22.05.2026).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.05.2026).
3. Круглий стіл на тему: Ратифікація Римського статуту та приєднання України до Міжнародного кримінального суду (МКС). Комітет з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва. URL: <https://komzak.rada.gov.ua/documents/sluhannja/72803.html> (дата звернення: 22.05.2026).

4. Шапченко І. С. Судова правотворчість як інструмент забезпечення справедливості в умовах перехідного правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 91. С.127–132: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/343265/331144>

5. Курса С. В. Перехідне правосуддя: перспективи для України : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра : спец. 293 – міжнародне право / наук. кер. А. С. Славко. Суми: Сумський державний університет, 2025. 61 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/items/3f85cff3-b9a1-4bec-80e7-7ddf3e001d51> (дата звернення: 22.05.2026).

6. European Court of Human Rights. *Marguš v. Croatia* [GC]. Application no. 4455/10. Judgment of 27 May 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144276> (дата звернення: 22.05.2026).

7. Про амністію: Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18> (дата звернення: 22.05.2026).

8. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18> (дата звернення: 22.05.2026).

9. Висновок Венеціанської комісії щодо Закону України «Про очищення влади». CDL-AD(2014)044. Страсбург, 2014. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2015_012_2015_06_19.pdf (дата звернення: 22.05.2026).

10. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії: Закон України від 21.04.2022 № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20> (дата звернення: 22.05.2026).

УДК 349.6:341.176

ЕКОЛОГІЧНІ СТАНДАРТИ ЄС У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ОРІЄНТИРИ ТА ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Васильчук Лариса Богданівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного права

та порівняльного правознавства

Ужгородського національного університету,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8370-0541>

Післявоєнне відновлення України є одним із найскладніших завдань сучасного державотворення. Воно охоплює не лише фізичну відбудову зруйнованих міст, сіл, доріг, мостів, енергетичних об'єктів, промисловості та соціальної інфраструктури, а й переосмислення самої моделі розвитку держави. У цьому контексті особливого значення набуває екологічний вимір відновлення, адже війна спричинила масштабну шкоду довкіллю: забруднення ґрунтів, водних ресурсів і повітря, руйнування промислових об'єктів, пошкодження природоохоронних територій, утворення великих обсягів відходів руйнування, мінування земель та деградацію екосистем.

У таких умовах європейська інтеграція України в екологічній сфері має розглядатися не як додатковий або другорядний напрям державної політики, а як правова основа якісного і безпечного відновлення. Йдеться не лише про виконання Україною зобов'язань перед Європейським Союзом, а про практичну потребу побудувати таку систему відбудови, яка не відтворюватиме старі екологічні проблеми, а поступово наблизитиме Україну до європейської моделі сталого розвитку.

Екологічне асquis Європейського Союзу охоплює значну кількість актів у сфері охорони довкілля та зміни клімату. Глава 27 «Довкілля та зміна клімату» стосується горизонтального екологічного законодавства, якості повітря і води, управління відходами, охорони природи, промислового забруднення, хімічної безпеки, шуму та кліматичної політики [1]. Саме тому екологічна складова євроінтеграції є однією з найбільш об'ємних і складних для практичного впровадження.

У 2025 році Україна розпочала двосторонній скринінг з Європейською Комісією за главою 27 «Довкілля та зміна клімату» в межах кластера «Зелений порядок денний та стале сполучення», що підтверджує особливу актуальність екологічного напрямку в переговорному процесі щодо вступу України до ЄС [2]. Це означає, що питання довкілля вже не може сприйматися як суто внутрішня сфера державної політики. Воно стає частиною ширшого процесу європейської інтеграції, економічної модернізації та післявоєнної трансформації України.

Базовим національним стратегічним актом у цій сфері є Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Документ є чинним і визначає мету, засади, принципи, інструменти та стратегічні цілі державної екологічної політики України [3]. Його значення полягає в тому, що він закладає довгострокові орієнтири державної політики у сфері охорони довкілля. Водночас в умовах війни та майбутнього відновлення ці положення потребують практичного наповнення через конкретні управлінські рішення, державні та місцеві програми, фінансування, моніторинг і судовий контроль.

Одним із ключових принципів європейської екологічної політики є принцип превентивності. Він означає, що держава має не лише реагувати на

екологічну шкоду після її заподіяння, а насамперед запобігати її виникненню. У післявоєнному відновленні цей принцип має особливе значення. Якщо відбудова здійснюватиметься поспіхом і без належного врахування екологічних наслідків, Україна ризикує відтворити застарілі промислові, енергетичні та містобудівні моделі, які у майбутньому знову створюватимуть небезпеку для довкілля та здоров'я людей.

Саме тому важливими інструментами післявоєнного відновлення мають бути оцінка впливу на довкілля та стратегічна екологічна оцінка. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» встановлює правові та організаційні засади оцінки впливу планованої діяльності на довкілля. Його завданням є запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорона довкілля та раціональне використання природних ресурсів [4]. У контексті відновлення це означає, що великі інфраструктурні, промислові, енергетичні та будівельні проєкти мають оцінюватися не лише за критеріями швидкості й економічної доцільності, а й за критеріями екологічної безпеки.

Не менш важливе значення має стратегічна екологічна оцінка. Вона дозволяє враховувати екологічні наслідки ще на етапі розроблення стратегій, планів, програм і містобудівної документації. Саме на цьому рівні часто визначається майбутня модель розвитку території. Якщо стратегічні документи не враховують екологічні ризики, подальші конкретні проєкти можуть лише закріпити помилкові рішення. Тому СЕО має стати одним із правових запобіжників неякісної, небезпечної або екологічно необґрунтованої відбудови.

Окремим викликом післявоєнного відновлення є управління відходами. Закон України «Про управління відходами» від 20 червня 2022 року № 2320-IX є чинним і спрямований на запровадження сучасної моделі

управління відходами, наближеної до європейських підходів [5]. Для післявоєнної України це питання має особливу гостроту, оскільки поряд із традиційними побутовими та промисловими відходами держава стикається з величезними обсягами відходів руйнування, залишками будівельних матеріалів, уламками інфраструктури, забрудненими ґрунтами, небезпечними речовинами та потенційно токсичними матеріалами.

Європейський підхід до відходів ґрунтується на ієрархії: запобігання утворенню, повторне використання, рециклінг, інше відновлення і лише в останню чергу – видалення. Для України це означає необхідність відмови від застарілої логіки «зібрати і захоронити» та перехід до моделі, у якій відходи розглядаються як ресурс, а їх оброблення – як частина економіки замкненого циклу. На рівні громад це потребує створення інфраструктури сортування, переробки, безпечного зберігання небезпечних відходів, а також прозорого контролю за тим, як саме поводяться з відходами руйнування.

Важливим напрямом є також контроль промислового забруднення. Ухвалення Закону України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» стало одним із суттєвих кроків у напрямі наближення до стандартів ЄС. Такий підхід передбачає перехід до інтегрованих дозволів і застосування найкращих доступних технологій та методів управління. Для післявоєнного відновлення це особливо важливо, оскільки відбудова промисловості не повинна означати повернення до застарілих, енергоємних і екологічно небезпечних виробництв.

У цьому контексті доречно говорити про принцип «build back better» - відбудувати краще, ніж було. Для України це має означати не лише фізичне відновлення зруйнованого, а й модернізацію. Якщо промислові підприємства, енергетичні об'єкти чи інфраструктура відновлюватимуться за старими

стандартами, держава втратить історичний шанс поєднати відбудову з екологічною трансформацією. Натомість європейський підхід вимагає, щоб нові проєкти були енергоефективними, екологічно безпечними, технологічно сучасними і відкритими для громадського контролю.

Особливе місце у післявоєнному екологічному відновленні належить участі громадськості. Орхуська конвенція закріплює три базові елементи екологічної демократії: доступ до екологічної інформації, участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля [6]. У післявоєнний період ці гарантії не мають сприйматися як процедурна формальність. Навпаки, вони є запорукою довіри до рішень про відбудову.

Громада має знати, які об'єкти планується будувати, які екологічні ризики вони можуть створювати, які альтернативи розглядалися, які заходи передбачені для зменшення негативного впливу. Без доступу до інформації та реальної участі громадськості відновлення може стати джерелом нових конфліктів між державою, бізнесом і населенням. Тому прозорість екологічних рішень є не перешкодою для швидкої відбудови, а умовою її легітимності.

Судова практика також має важливе значення для формування екологічних стандартів відновлення. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 11 грудня 2018 року у справі № 910/8122/17 визнала право природоохоронної організації звертатися до суду для захисту екологічних інтересів суспільства та усунення порушень природоохоронного законодавства [7]. Ця позиція є важливою, оскільки підтверджує, що екологічний інтерес може мати не лише індивідуальний, а й суспільний характер.

Практика Європейського суду з прав людини також показує, що екологічна шкода може прямо впливати на права людини. У справі «Дубецька та інші проти України» ЄСПЛ розглядав ситуацію тривалого промислового забруднення, яке впливало на житло, приватне і сімейне життя заявників. Суд визнав, що екологічна небезпека за певних умов може становити порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8]. Це рішення важливе для післявоєнного відновлення, адже воно показує: екологічні рішення мають оцінюватися не лише з позицій економіки чи управління, а й через призму прав людини.

Отже, післявоєнне відновлення України має бути не лише швидким, а й правовим, екологічно безпечним та європейським за змістом. Швидкість відбудови не повинна ставати аргументом для ігнорування екологічних процедур. Навпаки, саме в умовах масштабного відновлення процедури ОВД, СЕО, громадського обговорення, екологічного контролю і судового захисту набувають особливого значення.

Водночас необхідно визнати, що впровадження європейських екологічних стандартів у процес відновлення буде супроводжуватися значними труднощами. Серед них – обмеженість фінансових ресурсів, кадровий дефіцит, недостатня інституційна спроможність окремих громад, ризик формального проведення екологічних процедур, конфлікт між потребою швидкого будівництва і необхідністю повноцінної оцінки впливу на довкілля.

Проте ці труднощі не можуть бути підставою для відмови від екологічних стандартів. Навпаки, вони мають спонукати державу до створення простих, зрозумілих і ефективних процедур, цифровізації екологічної інформації, підвищення професійної спроможності органів влади,

залучення громадськості та використання європейської фінансової і технічної допомоги.

Таким чином, екологічні стандарти ЄС у післявоєнному відновленні України виконують кілька функцій. По-перше, вони є правовим орієнтиром для наближення України до членства в Європейському Союзі. По-друге, вони є інструментом захисту права людини на безпечне довкілля. По-третє, вони створюють основу для модернізації економіки, промисловості та інфраструктури. По-четверте, вони сприяють формуванню довіри між державою, громадянами та міжнародними партнерами.

Післявоєнне відновлення України має здійснюватися з урахуванням екологічних стандартів Європейського Союзу. Відбудова не повинна означати механічне повернення до довоєнного стану, оскільки довоєнна модель розвитку вже містила значні екологічні проблеми. Справжнє відновлення має бути спрямоване на модернізацію, екологічну безпеку, енергоефективність, прозорість і стале використання природних ресурсів.

Ключовими правовими інструментами такого відновлення мають стати оцінка впливу на довкілля, стратегічна екологічна оцінка, належне управління відходами, інтегрований контроль промислового забруднення, доступ громадськості до інформації та ефективний судовий захист екологічних прав. Особливе значення має участь громадськості, оскільки без неї екологічні рішення втрачають легітимність і можуть викликати недовіру.

Судова практика Верховного Суду та ЄСПЛ підтверджує, що екологічні питання безпосередньо пов'язані з правами людини, зокрема з правом на безпечне довкілля, повагою до приватного і сімейного життя, доступом до правосуддя та захистом суспільного інтересу.

Отже, екологічна складова післявоєнного відновлення України має бути не додатком до економічної політики, а її невід’ємною частиною. Саме такий підхід відповідатиме європейським стандартам, потребам українського суспільства і стратегічній меті України – повноправному членству в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Chapters of the acquis. Chapter 27: Environment and climate change. European Commission. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en (дата звернення: 12.05.2026).

2. Ukraine Launches Screening under Cluster 4 “Green Agenda and Sustainable Connectivity”. European integration portal. 16.06.2025. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/en/news/ukraine-launches-screening-under-cluster-4-green-agenda-and-sustainable-connectivity/> (дата звернення: 12.05.2026).

3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2697-19> (дата звернення: 12.05.2026).

4. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2059-19> (дата звернення: 12.05.2026).

5. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2320-20> (дата звернення: 12.05.2026).

6. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля : Конвенція ООН від 25.06.1998. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_015 (дата звернення: 12.05.2026).

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2018 у справі № 910/8122/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 12.05.2026).

8. Case of Dubetska and Others v. Ukraine, Application no. 30499/03, Judgment of 10 February 2011. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103273> (дата звернення: 12.05.2026).

УДК 352.07:336.14

УЧАСТЬ ЖИТЕЛІВ У ФОРМУВАННІ ТА РОЗПОДІЛІ КОШТІВ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гетманенко Олександр Олексійович,
студент 4 курсу юридичного факультету,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фінансова децентралізація, проголошена в Україні реформою 2014-2019 років, заклала фундамент для стійкості територіальних громад. Однак повноцінний успіх цієї реформи визначається правовими механізмами перерозподілу бюджетних ресурсів, а також реальною участю жителів у прийнятті рішень щодо їх використання [1, ст. 7]. У 2024-2026 роках, в умовах воєнного стану та масштабного відновлення зруйнованої інфраструктури, питання громадської участі набуває нового, надзвичайно актуального виміру.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі формування та виконання місцевих бюджетів із залученням жителів. Предметом – правові механізми, інституційні форми та цифрові інструменти участі громадян у бюджетному процесі на місцевому рівні в Україні. Актуальність теми підтверджується і міжнародним виміром, позаяк міжнародні донори та партнери з відбудови обумовлюють виділення фінансування рівнем прозорості та підзвітності місцевих органів влади [16], а участь громадськості є ключовим критерієм такої підзвітності.

Правову основу участі жителів у бюджетному процесі становлять кілька ключових нормативних актів. Насамперед, Бюджетний кодекс України (далі – БКУ) закріплює принципи публічності та прозорості бюджетного процесу [1, ст. 7], зобов'язуючи органи місцевого самоврядування

забезпечувати доступ громадськості до бюджетних документів та здійснення публічних слухань під час їх розгляду. Стаття 28 БКУ прямо передбачає оприлюднення проєктів місцевих бюджетів і звітів про їх виконання [1, ст. 28].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» гарантує жителям право участі у місцевих справах через громадські слухання, загальні збори, місцеві ініціативи та звернення [2, ст. 8-9]. Ці інструменти прямої демократії утворюють юридичну базу для впливу на бюджетні пріоритети до прийняття рішень сесією ради. Показово, що в умовах воєнного стану зазначені механізми були адаптовані, але не скасовані [8] – свідченням чому є практика громад, які продовжили партисипативне бюджетування навіть у 2022-2025 роках [7].

Важливою новелою є Закон «Про публічні консультації» (2022 р.) та відповідні підзаконні акти, які формалізували процедуру залучення громадськості до вироблення рішень органів влади [3]. Закон встановлює обов'язок органів місцевого самоврядування проводити консультації з громадськістю при розробці проєктів рішень, що мають значний вплив на права та інтереси жителів, до яких беззаперечно належать бюджетні питання [4].

На рівні міжнародних стандартів слід відзначити відповідність українського законодавства принципам Ради Європи, закріпленим у Рекомендації CM/Rec (2018) 4 про участь громадян у місцевому публічному житті [5]. Відповідно до цього документа, участь жителів має охоплювати весь бюджетний цикл – від формування пріоритетів до контролю за виконанням. Саме такий підхід нині впроваджується в Україні через

партисипативне бюджетування та системи цифрового моніторингу відновлення [9].

Центральне місце серед механізмів участі жителів займає бюджет участі (громадський бюджет) – інструмент прямої демократії, що надає мешканцям громади право пропонувати проєкти та шляхом голосування вирішувати, на що витратити частину коштів місцевого бюджету. В Україні цей інструмент набув масового поширення з 2015-2016 рр. (Київ, Харків, Черкаси, Полтава тощо), а з 2023 по 2026 рр. зазнав суттєвої трансформації змістового характеру: якщо до повномасштабного вторгнення більшість проєктів стосувалася благоустрою, то вже у 2024 р. переважаючою категорією стали проєкти безпеки та підтримки ЗСУ – закупівля дронів, РЕБ-систем, облаштування укриттів [7].

Другою важливою формою є громадські слухання з бюджетних питань. Закон «Про місцеве самоврядування» зобов'язує ради проводити публічне обговорення проєкту місцевого бюджету перед його прийняттям на сесії [2, ст. 13]. Попри те, що в умовах воєнного стану формат слухань змінився (значна їх частина переведена в онлайн), юридичний обов'язок проводити такі консультації зберігся [6]. Водночас фактична якість цього інструменту суттєво залежить від активності самих жителів та організаційної спроможності громади.

Окремо слід виділити інструменти е-демократії та цифрової участі. Локальні цифрові платформи громад («Громадський Проєкт» для Ужгорода, Мукачева, Івано-Франківська) дозволяють мешканцям подавати проєктні пропозиції та голосувати в режимі онлайн [14]. Цифровізація є особливо важливою в умовах воєнного часу: у багатьох громадах частка онлайн-голосів

у 2023-2024 рр. перевищила 70 % від загальної кількості голосів у бюджеті участі [7].

Правовий режим воєнного стану суттєво обмежив окремі форми безпосередньої демократії, зокрема, призупинив проведення місцевих виборів та референдумів. Водночас законодавець не скасував права жителів на участь у бюджетному процесі [3]. Натомість виникло фактичне протиріччя, позаяк необхідність оперативного перерозподілу бюджетних коштів – з одного боку, та конституційне право жителів на участь у місцевих справах – з другого. Практика показала, що більшість органів місцевого самоврядування обирала гнучкий підхід, адаптуючи процедури участі до нових умов [6].

У сфері контролю за коштами відновлення ключову роль відіграє цифрова екосистема DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management) – державна платформа, запроваджена Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури у 2023 р. [9]. Вона функціонує за принципом «всі бачать все»: кожен громадянин має доступ до інформації про проекти відбудови у своїй громаді, джерела їх фінансування, хід виконання робіт та видатки. Станом на початок 2024 р. на платформі зареєстровано близько 5 тисяч проектних ідей [11]; до неї приєдналися 55 із 73 громад Львівської області [10]. Дослідження свідчать, що близько 60 % представників НУО та жителів громад прагнуть брати участь в обговоренні проектів відбудови [10].

Антикорупційний аспект громадської участі набуває критичного значення в умовах масштабного залучення коштів міжнародних донорів. Громадський аудит видатків, що здійснюється українськими НУО, є дієвим механізмом запобігання зловживанням [12]. Система Prozorro залишається

ключовим інструментом прозорих закупівель, а відкритий доступ громадськості до її даних – важливим антикорупційним запобіжником на місцевому рівні. Саме поєднання DREAM, Prozorro та активного громадського моніторингу формує сучасну систему підзвітності у сфері відновлення [10].

Закарпатська область є показовим кейсом для аналізу практики громадської участі в бюджетному процесі. Будучи відносно безпечним регіоном у роки повномасштабної війни, Закарпаття зберегло потенціал для функціонування демократичних інститутів місцевого рівня [13].

Ужгородська міська рада підтримує механізм громадського бюджету через платформу «Громадський Проект Ужгород» [14]. Механізм передбачає право голосу для всіх мешканців від 14 років, у тому числі ВПО, які мають місце проживання, роботи чи навчання у місті. Кожен учасник може підтримати до трьох проєктів за рік; малий проєкт повинен набрати не менше 25 голосів, великий – не менше 50. Наявність онлайн-платформи значно розширила доступ до участі, що є особливо важливим в умовах воєнного часу.

Мукачівська міська рада реалізує програму «Бюджет громадських ініціатив», нормативна база та звіти щодо виконання якої публікуються у відкритому доступі [15]. Бюджет Мукачівської громади склав близько 1,5 млрд грн, а серед пріоритетів – видатки на підтримку ВПО, реабілітацію ветеранів та підтримку ЗСУ, що відображає трансформацію громадських пріоритетів в умовах воєнного часу.

Порівняння досвіду Ужгорода та Мукачева з містами, де бюджет участі було призупинено (зокрема, Київ, де після 2022 р. конкурси не проводилися попри наявність «залишкового фонду» понад 20 млрд грн [6]), дозволяє

зробити висновок, що питання збереження механізмів громадської участі значною мірою є питанням політичної волі керівництва громади, а не тільки об'єктивних обмежень воєнного часу.

Проведений аналіз дозволяє сформулювати такі висновки:

1) Участь жителів у бюджетному процесі є інструментом демократії та водночас ефективним засобом підвищення якості публічного управління та зміцнення довіри до місцевої влади. Прозорість, яку забезпечує громадська участь, є важливою умовою залучення міжнародного фінансування відновлення [16].

2) Воєнний стан суттєво трансформував, але не ліквідував механізми громадської участі. Громади успішно адаптували бюджет участі та інші форми залучення до нових реалій [7, 8], зокрема через онлайн-формати та переорієнтацію проєктів на оборону й відновлення.

3) Цифровізація (DREAM, Prozorro) відкриває якісно новий рівень громадського контролю за бюджетними коштами у сфері відновлення [9, 10]. Інтеграція громадськості в цифрові системи управління відбудовою є стратегічним завданням органів влади.

4) З метою вдосконалення законодавства доцільно закріпити у Бюджетному кодексі обов'язковість бюджету участі для громад з населенням понад 10 тисяч жителів [1]; виділити на нього не менше 1 % коштів місцевого бюджету; розширити права жителів (у тому числі ВПО) на доступ до інформації про проєкти відновлення через DREAM та їхню участь в обговоренні таких проєктів [9].

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08 лип. 2010 р. № 2456-VI (зі змінами станом на 2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 12.05.2026).
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.05.2026).
3. Про публічні консультації : Закон України від 04 лип. 2022 р. № 2377-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2377-20> (дата звернення: 12.05.2026).
4. Про затвердження Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лист. 2014 р. № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2014-%D0%BF> (дата звернення: 12.05.2026).
5. Recommendation CM/Rec(2018)4 of the Committee of Ministers to member States on participation of citizens in local public life. Council of Europe, 2018. URL: <https://rm.coe.int/16807954c3> (дата звернення: 12.05.2026).
6. Громадський бюджет столиці: пауза через воєнний стан чи брак політичної волі / Громадський рух ЧЕСНО. 2025. URL: <https://www.chesno.org/post/6352/> (дата звернення: 12.05.2026).
7. 39 переможців Бюджету участі 2024 / Громадський Проект Івано-Франківської ТГ. 2024. URL: <https://if.pb.org.ua/news/show/39-peremozhciv-byudzhetu-uchasti-2024> (дата звернення: 12.05.2026).

8. Бюджет участі в умовах воєнного стану: адаптація Положення / Донецька селищна ТГ. 2024. URL: <https://donetska-gromada.gov.ua/news/1706604924/> (дата звернення: 12.05.2026).
9. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. DREAM – цифрова екосистема управління відновленням (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management). Офіційна платформа. 2023. URL: <https://dream.gov.ua/ua> (дата звернення: 12.05.2026).
10. Екосистема DREAM: як громадам отримати фінансування, а громадськості - контролювати процес відбудови / Інститут аналітики та адвокації. 2024. URL: <https://iaa.org.ua/articles/ekosystema-dream-yak-gromadam-otrymaty-finansuvannya-a-gromadskosti-kontrolyuvaty-proczes-vidbudovy/> (дата звернення: 12.05.2026).
11. Система контролю за відбудовою DREAM: як вона працюватиме / Економічна правда. 2023. URL: <https://pravda.com.ua/publications/2023/05/17/700191/> (дата звернення: 12.05.2026).
12. ГО «Платформа Громадський Контроль»: моніторинг публічних закупівель у сфері відновлення. 2024. URL: <https://gromko.org.ua/> (дата звернення: 12.05.2026).
13. Прийнятий Держбюджет – 2025: що зміниться для місцевих бюджетів Закарпаття / Закарпаття онлайн. 2024. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/235410-Pryiniaty-Derzhbiudzhhet-%E2%80%93-2025:-shcho-zminytsia-dlia-mistsevykh-biudzhativ-Zakarpattia> (дата звернення: 12.05.2026).

14. Громадський бюджет / Ужгородська міська рада. URL: <https://rada-uzhgorod.gov.ua/gromadskyj-byudzheth-2/> (дата звернення: 12.05.2026).

15. Бюджет громадських ініціатив / Мукачівська міська рада. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/golovna/instrumenti-meshkancya/gromadska-uchast/byudzheth-gromadskih-iniciativ> (дата звернення: 12.05.2026).

16. Аналітична довідка «Державний бюджет 2024» / Проєкт USAID «ГОВЕРЛА». 2024. URL: <https://decentralization.ua/en/news/17421> (дата звернення: 12.05.2026).

17. Огляд бюджету 2025 / Центр економічної стратегії. 2024. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/budget-2025.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).

УДК 342.571:352.075

**ДЕЛІБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ**

Гульпа Юрій Юрійович,
студент 4 курсу
денної форми навчання
спеціальності 081 «Право»,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»

Одним із найважливіших і найпоширеніших засобів взаємодії між владою та громадянами є громадські слухання. Сучасні демократичні підходи до місцевого управління мають значний вплив на розв'язання питань місцевого значення та визначення напрямів розвитку територіальних громад.

Громадські слухання виступають механізмом узгодження інтересів різних груп населення, які зацікавлені у вирішенні певних суспільно важливих проблем. У багатьох демократичних державах світу вони є особливою формою участі громадян у процесі ухвалення управлінських рішень, що закріплена на законодавчому рівні. У більшості демократичних країн громадські слухання широко застосовуються як інструмент місцевої демократії та слугують діалогом між органами місцевої влади і громадою.

Основу правової регламентації громадських слухань передусім складає конституційне положення, відповідно до якого місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою у порядку, встановленому законом, безпосередньо та через органи місцевого самоврядування. Подальше регулювання цього інституту здійснене на рівні Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», ч. 1 ст. 13 якого визначає, що громадські слухання

є правом територіальної громади зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення[4].

Громадські слухання є особливою формою зібрань, під час яких представники місцевої влади мають змогу отримати позицію громадськості щодо певного рішення або дій органів самоврядування. Зазвичай громадські слухання поділяють на інформаційні та проблемні. Їх можна визначити як майданчик для обговорення, де громадяни, представники різних суспільних груп і посадові особи обмінюються думками та інформацією стосовно конкретного питання перед ухваленням відповідного рішення.

Проведення громадських слухань потребує ґрунтовної підготовки та детального планування, що передбачає призначення відповідальних осіб або створення спеціальних робочих груп. До складу таких груп мають входити представники всіх зацікавлених сторін, аби врахувати різні погляди, забезпечити участь широкої аудиторії та підвищити суспільний інтерес до заходу. Робоча група займається розробкою плану організації та проведення слухань.

До підготовчого процесу також залучаються експерти, які готують відповідні висновки та презентують їх під час заходу. Ініціатор слухань забезпечує оприлюднення матеріалів і відкритий доступ членів громади до документів, поданих разом із зверненням про проведення громадських слухань.

Для представників органів місцевого самоврядування основною метою громадських слухань має бути налагодження зворотного зв'язку з громадою, формування у мешканців відчуття причетності до розв'язання місцевих

проблем, підтримка їхньої ініціативності та залучення громадян до процесу ухвалення й реалізації рішень. Законодавством передбачено проведення таких слухань не рідше одного разу на рік, однак на практиці ця норма часто не дотримується. Так само пропозиції, напрацьовані за результатами слухань, повинні обов'язково розглядатися органами місцевого самоврядування, хоча фактично це відбувається не завжди[3].

Процедура організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади. Серед інших форм колективного обговорення питань суспільного та державного значення громадські слухання вирізняються тим, що можуть виступати дієвим механізмом громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та виконавчої влади, зокрема щодо виконання делегованих повноважень. Саме така функція закріплена у статті 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», відповідно до якої члени територіальної громади мають право зустрічатися з депутатами та посадовими особами місцевого самоврядування, заслуховувати їх, порушувати актуальні питання та вносити пропозиції щодо проблем місцевого значення, тобто здійснювати громадський контроль[2].

Водночас органи місцевого самоврядування та державної влади не завжди готові до такого рівня відкритості й відповідальності перед громадою. Проте в Україні вже існує позитивний досвід використання громадських слухань як складової ефективного механізму контролю за якістю управлінських послуг.

Важливим аспектом є визначення компетенції громадських слухань. Зазвичай у статутах територіальних громад до їх повноважень належать:

- заслуховування звітів депутатів і посадових осіб місцевого самоврядування;

- обговорення найактуальніших питань місцевого значення;
- розгляд місцевих ініціатив;
- обговорення проєктів нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування[3].

Громадські слухання, як інструмент деліберативної демократії та спосіб залучення громадян до управління розвитком територіальної громади, виконують низку важливих функцій. Однією з ключових є комунікативна функція, яка забезпечує взаємодію між владою та громадськістю. У межах її реалізації громадські слухання слугують платформою для відкритого обговорення та консультацій щодо актуальних питань розвитку громади. Не менш важливою є організаційна функція, що полягає в об'єднанні та активізації мешканців для розв'язання проблем місцевого значення. Таким чином, громадські слухання виступають механізмом залучення активної частини громадськості до процесів управління територіальною громадою та формують відчуття спільної відповідальності за ефективність її розвитку й функціонування.

Контрольна функція громадських зборів проявляється у їх значенні для розвитку механізмів громадської участі в управлінні громадою. Проведення регулярних громадських слухань створює умови для здійснення громадського контролю та сприяє підвищенню відповідальності посадових осіб за результати реалізації соціально-економічної політики, а також політики у сферах містобудування, культури й спорту. Функція представництва громадських інтересів визначає громадські слухання як дорадчий інститут, діяльність якого забезпечує врахування потреб, інтересів і проблем мешканців громади. Як складова місцевого самоврядування, громадські слухання повинні проводитися відповідно до базових демократичних

принципів. У науковій літературі серед основних засад виокремлюють відкритість, добровільність, рівність, справедливість і свободу. Це означає, що участь громадян у слуханнях не може бути примусовою, а сам процес має залишатися доступним і відкритим для широкого кола учасників[5].

Отже, громадські слухання є важливим інструментом взаємодії між органами місцевого самоврядування та громадою, що забезпечує участь громадян у вирішенні питань місцевого значення та здійсненні громадського контролю. Вони сприяють налагодженню діалогу між владою і населенням, узгодженню суспільних інтересів, підвищенню прозорості діяльності органів влади та залученню громадян до процесу прийняття управлінських рішень.

Правове регулювання громадських слухань в Україні закріплене у Конституції України та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», однак на практиці існують проблеми, пов'язані з недостатнім виконанням законодавчих вимог щодо регулярності їх проведення та врахування пропозицій громадськості. Водночас громадські слухання виконують важливі функції – комунікаційну, організаційну, контрольну та представницьку, що робить їх необхідним елементом демократичного розвитку територіальних громад.

Ефективність громадських слухань залежить від дотримання принципів відкритості, добровільності, рівності та справедливості, а також від готовності органів місцевого самоврядування до відкритого діалогу з громадою. Саме тому подальший розвиток цього інституту є важливою умовою зміцнення демократії, підвищення громадської активності та вдосконалення системи місцевого самоврядування в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 року №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.05.2026).
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року. № 280/97-ВР (станом на 11 травня 2026 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.05.2026).
3. Семко М.О. Громадські ініціативи та громадські слухання в Україні на сучасному етапі. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2022. № 2. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/6255d993-1ef0-4433-8427-ed568d639734/content> (дата звернення: 11.05.2026).
4. Молчанова Ю. Ю. Громадські слухання як колективна форма участі членів територіальної громади. *Право і суспільство*. 2018. № 2 (2). URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a00784a9-af64-47c0-9d4a-4817d799b640/content> (дата звернення: 11.05.2026).
5. Прендецький Олександр Миколайович. Громадські слухання як форма взаємодії влади та громадськості. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b4dfc243-7624-4a36-b26b-7fee9309ed1/content> (дата звернення: 11.05.2026).

УДК 342.571:352

ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Данко Вікторія Юріївна,

студентка 4 курсу

денної форми навчання

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Розвиток демократичної держави неможливий без реальної участі населення у вирішенні питань місцевого значення. Одним із найважливіших механізмів такої участі є громадські слухання, які забезпечують взаємодію органів місцевого самоврядування та територіальної громади. Через громадські слухання жителі громади можуть висловлювати власну позицію, пропонувати шляхи вирішення локальних проблем, контролювати діяльність органів влади та впливати на прийняття управлінських рішень. В умовах сучасної трансформації місцевого самоврядування в Україні громадські слухання стають ключовим інструментом реального народовладдя, позаяк забезпечують прозорість влади, дозволяють мешканцям безпосередньо впливати на прийняття важливих рішень та є необхідним майданчиком для діалогу, що запобігає соціальним конфліктам у громаді.

Громадські слухання є формою безпосередньої участі членів територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування. Їх сутність полягає у проведенні відкритого обговорення актуальних питань місцевого значення за участю представників місцевої влади та громадян.

Слід підкреслити, що у вітчизняній науковій літературі з питань державного управління та місцевого самоврядування сутність інституту

громадських слухань досліджується крізь призму законодавства, а зокрема Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Відповідно до статті 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальна громада має право проводити громадські слухання – зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення [2]. Наведене визначення, на наш погляд, не повністю розкриває сутність громадських слухань, оскільки акцентує лише на зустрічах громадськості з представниками влади. На практиці такі зустрічі можуть бути формальними та не мати конкретних результатів. Тому доцільніше використовувати поняття «консультації», адже слово «слухатися» означає дотримуватися порад чи повчань.

До прикладу, у словнику В. Даля «слухання» тлумачиться як справа, заслухана або зачитана на засіданні, що підкреслює офіційний характер громадських слухань, які передбачають не лише дискусію, а й розгляд підготовлених документів та ухвалення відповідних рішень.[4]

Серед визначень поняття «громадські слухання» варто звернути увагу й на визначення подане в практичному посібнику «Громадські слухання» за редакцією М. Д. Городка, де згадану дефініцію розуміють як офіційне засідання міської (селищної, сільської, районної) ради, органу місцевої влади чи місцевого самоврядування, на якому депутати та посадові особи знайомляться з думками, враженнями, зауваженнями та пропозиціями мешканців міста (села, селища, району) з проблеми чи заходу, які орган влади збирається реалізувати [4].

Відповідно до статті 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»:

- Порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади;

- Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування;

- Громадські слухання проводяться не рідше одного разу на рік;

- Територіальна громада має право проводити громадські слухання, тобто зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, ставити питання та вносити пропозиції щодо вирішення проблем місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування. Ініціювати громадські слухання можуть суб'єкти, визначені відповідним положенням. Їх предметом є важливі для громади питання: місцевий бюджет, тарифи, податки, програми розвитку, землеустрій та містобудівна документація. Законодавство України вимагає обов'язкового проведення громадських слухань щодо проектів генеральних планів і планів територій.

Основною метою громадських слухань є інформування населення про діяльність влади, врахування думки громади, пошук шляхів вирішення місцевих проблем та забезпечення прозорості діяльності органів самоврядування. Особливістю громадських слухань є те, що їх результати мають дорадчий характер, місцева рада зобов'язана розглянути пропозиції громади, однак не зобов'язана приймати конкретні рішення [4].

Особливості проведення громадських слухань в Україні. Так, громадські слухання проводяться територіальними громадами на основі

Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та на основі статутів місцевих громад або відповідних положень місцевих рад [2]. Особливістю правового регулювання є те, що порядок організації та проведення громадських слухань визначається не тільки на законодавчому рівні, але і локально – через статути територіальних громад. Кожна громада може самостійно деталізувати процедури ініціювання слухань, порядок їх проведення, механізми врахування результатів та оформлення підсумкових документів. Вказане відповідає принципу децентралізації та автономії місцевого самоврядування.

Важливе значення також має Закон України «Про місцеві вибори» та інші акти, що регулюють форми участі громадян у місцевому управлінні, однак безпосередньо базовим для громадських слухань є саме законодавство про місцеве самоврядування. Окремо слід відзначити розвиток інституту громадських консультацій, закріпленого Законом України «Про публічні консультації», який посилив загальні механізми залучення громадськості до процесу прийняття рішень.

Аналізуючи статути територіальних громад обласних центрів України та відповідні положення про громадські слухання можемо зробити висновок, що громадські слухання організовуються в територіальних громадах з метою досягнення чотирьох груп цілей: 1) проведення консультацій місцевої влади з громадськістю щодо вирішення тих чи інших проблем місцевого розвитку; 2) звітування перед громадою щодо виконання соціально-економічних завдань влади; 3) розробка нормативних, технічних та стратегічних документів розвитку громади; 4) презентація громадських пропозицій, зауважень та питань до місцевої влади щодо векторів вирішення проблем місцевого значення [5]. Важливо, що результати громадських слухань мають

рекомендаційний характер, однак органи місцевого самоврядування зобов'язані їх розглянути та надати обґрунтовану відповідь щодо врахування або відхилення пропозицій.

Варто наголосити, що ефективність інституту громадських слухань в Україні значною мірою залежить від рівня відкритості місцевої влади та активності громадян. У процесі реформи децентралізації роль громадських слухань зростає, оскільки вони стають важливим інструментом комунікації між владою та громадою, а також механізмом запобігання конфліктам у сфері місцевого управління.

Результати громадських слухань та їх значення в системі місцевого самоврядування в Україні. Результати громадських слухань є їх найважливішою частиною, оскільки вони відображають досягнення або недосагнення поставлених цілей, а також є формою реалізації конституційного права громадян на участь в управлінні місцевими справами (ст. 38 Конституції України). За результатами розгляду пропозицій громадських слухань міська (селищна) рада, її виконавчий комітет, посадові особи по кожній поданій пропозиції приймають одне з таких рішень[7]:

1) врахувати пропозицію – в такому випадку зазначаються конкретні заходи для її реалізації, календарний план їх виконання та відповідальні за це посадові особи;

2) відхилити пропозицію – в такому випадку зазначаються причини цього рішення;

3) частково врахувати пропозицію – в такому випадку зазначаються і причини цього рішення, і заходи для реалізації частини врахованої пропозиції, календарний план їх виконання та відповідальні за це посадові особи.

Результати слухань оформлюються у вигляді протоколу, який містить пропозиції, зауваження та рекомендації громадян і передається до відповідних органів влади для врахування у подальших рішеннях. У практиці місцевого самоврядування вони часто публікуються для забезпечення відкритості та прозорості відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації». Закон України «Про доступ до публічної інформації»

Правове значення результатів громадських слухань полягає у тому, що вони:

- 1) відображають волю територіальної громади;
- 2) впливають на прийняття рішень органами місцевого самоврядування;
- 3) забезпечують громадський контроль за діяльністю влади.

У науковій літературі з цього питання є дискусійні моменти, адже деякі дослідники (Наливайко Л. Р., Савченко О. В. [6]) вважають, що рішення громадських слухань мають бути обов'язковими для виконання органами місцевого самоврядування, що на наш погляд є логічним, оскільки висунуті питання на громадські слухання заздалегідь є відомими для широкого загалу. Однак з іншого боку, існують цілком об'єктивні причини, які зумовлюють необхідність надання права органам місцевого самоврядування відхиляти або частково задовольняти ті чи інші пропозиції.

До таких причин віднесемо такі як: замовний характер громадських слухань, де вирішуватимуться питання бізнесових інтересів, які не стосуються життя всієї громади; прийняте рішення на громадських слуханнях має політичний підтекст. Таким чином, саме через необхідність запобігання проявам бізнесових та політичних інтересів в рішеннях громадських слухань право відхиляти органами місцевого самоврядування прийнятих пропозицій є виправданим.

Незважаючи на важливе значення інституту громадських слухань, існує низка проблем щодо реалізації результатів, серед яких: відсутність обов'язковості виконання рекомендацій; формальний підхід органів влади до врахування результатів; недостатній рівень участі громадян; слабка правова відповідальність за ігнорування пропозицій громади. Вказані проблеми знижують ефективність інституту громадських слухань та потребують відповідного законодавчого вдосконалення.

Висновки. Громадські слухання в Україні є важливим інструментом безпосередньої демократії на місцевому рівні, який забезпечує реальну участь членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. Їх значення полягає насамперед у формуванні діалогу між громадою та органами місцевого самоврядування, що є однією з ключових ознак демократичного суспільства.

Правову основу проведення громадських слухань становлять Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», а також Закон України «Про доступ до публічної інформації». Зокрема, стаття 13 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює право територіальної громади на проведення громадських слухань і обов'язок органів місцевого самоврядування розглядати їх результати. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»

У процесі дослідження встановлено, що громадські слухання мають низку характерних ознак: відкритість, публічність, консультативний характер та спрямованість на залучення громадян до прийняття управлінських рішень. Вони виступають важливим механізмом забезпечення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування та підвищення рівня довіри населення до влади.

Важливою особливістю громадських слухань в Україні є їх консультативний характер. Хоча органи місцевого самоврядування зобов'язані розглядати пропозиції та зауваження громадськості, результати слухань не завжди мають обов'язкову юридичну силу для прийняття остаточних рішень. Зазначене забезпечує гнучкість управлінського процесу, проте може суттєво знижувати ефективність реального впливу громадян на прийняття рішень.

Практика проведення громадських слухань в Україні свідчить як про їх позитивний вплив, так і про наявність проблемних аспектів. До позитивних слід віднести підвищення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування, розвиток діалогу між владою та громадою, а також залучення громадян до процесу прийняття рішень. Водночас проблемними залишаються недостатня поінформованість населення, низький рівень громадської активності, формальний характер окремих слухань та обмеженість реального впливу їх результатів на управлінські рішення.

Особливістю громадських слухань є те, що їх результати не мають обов'язкової юридичної сили, однак є обов'язковими для розгляду. Вони оформлюються у вигляді протоколів і містять пропозиції та рекомендації громадян щодо вирішення конкретних питань місцевого значення. На практиці саме ці результати часто стають підґрунтям для коригування управлінських рішень органів місцевого самоврядування.

Відтак, громадські слухання є важливим елементом демократичної системи місцевого самоврядування України, оскільки забезпечують реалізацію конституційного права громадян на участь в управлінні місцевими справами, сприяють відкритості влади, розвитку громадянського суспільства

та формуванню ефективного діалогу між громадою і органами місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. (дата звернення: 10.05.2026)

2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>. (дата звернення: 10.05.2026)

3. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>. (дата звернення: 10.05.2026)

4. Громадські слухання як засіб вирішення проблем територіальних громад: практичний посібник / М. Д. Городок, А. В. Карташов, О. О. Радченко, В. Ю. Стасюк ; за заг. ред. М. Д. Городка. Київ, 2016. 64 с.

5. Букіна Т. В., Лазарева А. О., Губа М. І. Громадські слухання як форма взаємодії влади та громадськості: теоретичні аспекти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 4. С. 4–9. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/33.pdf (дата звернення: 11.05.2026).

6. Наливайко Л. Р., Савченко О. В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2017. 276 с.

7. Про громадські слухання в місті Ужгород : Рішення Ужгородської міської ради від 11.04.2014 № 1269. URL: http://old.rada-uzhgorod.gov.ua/download/R_1269_pro_gromad_slyhan_v_misti_Uzhgorod.pdf. (дата звернення: 11.05.2026)

УДК 342.552:345.2(477):355.271

ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ У СИСТЕМІ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРАВОВІ ВИКЛИКИ

Ігнатко Ольга Василівна,
студентка юридичного факультету
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»

В умовах реформування системи децентралізації в Україні особливого значення набуває забезпечення ефективних механізмів участі громадян у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування. Однією з таких форм є громадські слухання, які дозволяють враховувати інтереси мешканців територіальних громад, сприяють відкритості діяльності органів влади, підвищують рівень довіри населення та забезпечують реалізацію принципів демократії. Водночас на практиці існують проблеми нормативного регулювання, організації та проведення громадських слухань, що обумовлює актуальність наукового дослідження даної тематики.

Громадські слухання є однією з форм безпосередньої демократії та досить важливим механізмом взаємодії територіальної громади з органами місцевого самоврядування. Відповідно до статті 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», громадські слухання – це зустрічі жителів із депутатами місцевої ради та посадовими особами органів місцевого самоврядування, під час яких громадяни мають право заслуховувати їх, ставити запитання, висловлювати пропозиції та обговорювати питання місцевого значення [1]. Отже, громадські слухання є

формою прямої демократії, яка забезпечує діалог між владою та громадою і сприяє врахуванню громадської думки у процесі прийняття рішень.

Конституція України визначає, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, оскільки здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. [2, ст. 5]. Крім того, відповідно до статті 38 Конституції України громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами та у місцевому самоврядуванні [2, ст. 38]. Саме тому громадські слухання слід розглядати як одну із форм реалізації конституційного принципу народовладдя в Україні.

Науковці розглядають громадські слухання як важливий елемент демократії в участі. Так, вони зазначають, що форми безпосередньої участі територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення є необхідною умовою ефективного функціонування місцевого самоврядування та розвитку громадянського суспільства. На думку дослідниці, громадські слухання сприяють підвищенню прозорості діяльності органів влади та забезпечують можливість громадянам безпосередньо впливати на процес прийняття управлінських рішень [3, с. 268-270].

Інституційне забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні є важливим чинником демократичного розвитку держави, однак ефективність громадських слухань залежить від належного законодавчого регулювання та рівня правової культури населення, активності членів територіальної громади та готовності органів місцевого самоврядування до відкритого діалогу з громадськістю [4, 73-75].

Своєю чергою, науковці у дослідженні форм участі громадян у місцевому самоврядуванні зазначають, що сучасний розвиток інформаційних технологій сприяє появі нових механізмів комунікації між владою та

громадою, а також наголошують на важливості електронних консультацій, онлайн-обговорень та електронних громадських слухань як сучасних інструментів демократії участі [5, с. 211-213].

Також, важливо зазначити, що порядок проведення громадських слухань визначається статутом територіальної громади. Саме статут встановлює процедуру ініціювання слухань, строки їх проведення, порядок повідомлення населення та механізм розгляду пропозицій громадян. Ініціаторами громадських слухань можуть бути члени територіальної громади, органи місцевого самоврядування, постійні депутатські комісії, старости та органи самоорганізації населення [2, ст.13].

Громадські слухання важливі для забезпечення відкритості діяльності органів місцевого самоврядування, вони дозволяють громадянам ставити запитання посадовим особам, отримувати інформацію щодо діяльності органів влади, висловлювати власні пропозиції та брати участь у вирішенні питань місцевого значення, також, громадські слухання сприяють формуванню довіри населення до влади та розвитку громадянської активності. Разом із тим, на практиці існують певні проблеми реалізації механізму громадських слухань. Серед основних проблем можна виділити формальний характер їх проведення, недостатній рівень інформування населення, низьку активність громадян та неврахування пропозицій територіальної громади органами місцевого самоврядування. У багатьох випадках громадські слухання проводяться лише для формального виконання вимог законодавства без реального впливу громадськості на прийняття рішень.

На нашу думку, важливим напрямом удосконалення механізму громадських слухань є уніфікація процедур їх проведення на законодавчому

рівні. Доцільним також є розширення використання електронних форм участі населення України, що дозволить залучити більшу кількість громадян до процесу місцевого самоврядування. Крім того, також, необхідно посилити відповідальність органів місцевого самоврядування за неврахування пропозицій громадськості та забезпечити реальний механізм контролю за результатами громадських слухань.

Відтак, громадські слухання є ключовою формою безпосередньої участі громадян у місцевому самоврядуванні та важливим інструментом реалізації принципів демократії, забезпечують відкритість влади, сприяють підзвітності органів місцевого самоврядування та дозволяють територіальній громаді брати участь у вирішенні питань місцевого значення. Водночас ефективність цього механізму залежить від належного нормативного регулювання, активності громадян та готовності органів влади до конструктивного діалогу з громадськістю.

Список використаних джерел:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/conv#n115> (дата звернення: 14.05.2026).
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.05.2026).
3. Павлович-Сенета Я. П. Форми безпосередньої участі територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 5.

URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/41-1.pdf> (дата звернення: 14.05.2026).

4. Кравченко Т. А. Інституційне забезпечення безпосередньої участі громадян України у місцевому самоврядуванні. *Аспекти публічного управління*. Випуск № 10 (24) жовтень 2015 С. 73-82. URL: <file:///C:/Users/ACER/Downloads/651-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-958-1-10-20190806.pdf> (дата звернення: 14.05.2026).

5. Попп Р., Бородійчук М.-М. Форми участі громадян у місцевому самоврядуванні в 2022–2025 рр. (на прикладі Дрогобицької міської територіальної громади). *Axis Europae. Вісь Європи*. Випуск № 7. 2025. С. 2-4-217. URL: <file:///C:/Users/ACER/Downloads/333101-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-775747-1-10-20250701.pdf> (дата звернення: 14.05.2026).

УДК 342.7:355.01

ПРАВО ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ ЯК ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО СТАТУСУ ОСОБИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ільтьо Віктор Михайлович,
здобувач ступеня доктора філософії

Сучасний етап розвитку конституціоналізму характеризується суттєвим переосмисленням змісту та структури конституційно-правового статусу людини і громадянина. Особливої актуальності дана проблема набула в умовах повномасштабної війни, коли питання безпеки особи, суспільства та держави фактично перетворюються на визначальну умову реалізації всіх інших конституційних прав і свобод. За таких умов право людини на безпеку поступово трансформується із суто доктринальної конструкції у фундаментальний елемент сучасного конституційного статусу особи, який визначає зміст державної політики, межі втручання публічної влади та механізми захисту людини в умовах надзвичайних правових режимів.

У сучасній конституційно-правовій доктрині право на безпеку дедалі частіше розглядається як комплексне природне право людини, що охоплює фізичну, особисту, інформаційну, соціальну, екологічну та цифрову безпеку. Його значення істотно посилилося в умовах війни, оскільки саме безпека виступає базовою передумовою реалізації права на життя, людську гідність, свободу пересування, доступ до правосуддя, освіти та охорону здоров'я. Конституція України фактично закріплює аксіологічну основу права на безпеку, визначаючи у статті 3, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, що за своєю суттю формує фундамент сучасного

українського конституціоналізму та визначає людиноцентричний характер державної діяльності [1].

Варто відмітити, що право на безпеку має складну правову природу та поєднує в собі як індивідуальний, так і колективний вимір. З одного боку, воно передбачає захищеність конкретної особи від загроз її життю, здоров'ю та свободі, а з іншого – пов'язане із забезпеченням національної безпеки, територіальної цілісності та конституційного ладу держави. Саме тому у сучасних умовах право людини на безпеку дедалі частіше розглядається через призму взаємозв'язку між правами людини та національною безпекою. Як справедливо зазначається у науковій літературі, навіть в умовах спеціальних правових режимів принципи верховенства права, законності, юридичної визначеності, поваги до життя, здоров'я та людської гідності не втрачають своєї дії, а поєднуються зі спеціальними принципами оборони держави, забезпечуючи баланс між необхідністю захисту держави та недопущенням надмірного обмеження конституційних прав і свобод [2].

Разом із тим, в умовах війни особливого значення набуває питання допустимості обмеження прав людини в інтересах національної безпеки. Конституція України допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод в умовах воєнного стану, однак такі обмеження повинні відповідати принципам необхідності, пропорційності та правової визначеності. Так, закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає правові засади функціонування держави в особливих умовах та передбачає можливість встановлення окремих обмежень конституційних прав задля забезпечення безпеки держави та населення. Водночас навіть в умовах війни держава не може відмовитися від своїх конституційних зобов'язань

щодо забезпечення прав людини, оскільки саме права людини залишаються фундаментом демократичного конституційного ладу [3].

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває принцип верховенства права, який навіть за наявності об'єктивно необхідних обмежень прав і свобод людини продовжує виступати фундаментальною засадою функціонування демократичної держави. Як слушно зазначають І.В. Стаднік та А.А. Буравська, більшість елементів верховенства права в умовах воєнного стану зазнають певної трансформації та обмежень, що обумовлено необхідністю забезпечення національної безпеки, відсічі збройній агресії та захисту територіальної цілісності держави. Такі зміни проявляються у перерозподілі владних повноважень, функціонуванні військових адміністрацій, розширенні дискреційних повноважень органів державної влади, а також тимчасовому обмеженні окремих політичних прав, зокрема права на проведення виборів. Водночас дослідниці обґрунтовано наголошують, що навіть за умов війни відповідні обмеження повинні відповідати принципам правової визначеності, пропорційності та легітимної мети, а також не можуть поширюватися на фундаментальні природні права людини. У цьому аспекті саме верховенство права виступає ключовим механізмом забезпечення балансу між публічними та приватними інтересами, гарантією належного судового захисту та необхідною умовою збереження демократичного конституційного ладу держави навіть в умовах надзвичайних правових режимів [4].

Суттєвого значення в умовах воєнного стану набуває проблема забезпечення прав людини у сфері національної безпеки, оскільки саме безпека особи, суспільства та держави стає визначальною передумовою функціонування конституційного ладу. У сучасних умовах захист

національної та громадської безпеки може виступати підставою для тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини, однак такі обмеження повинні бути прямо передбачені законом, мати винятковий характер та застосовуватися лише у випадках неможливості іншим способом забезпечити захист національної безпеки. При цьому система національних інтересів повинна ґрунтуватися насамперед на забезпеченні прав і свобод людини, її життя та безпеки. Важливо й те, що навіть в умовах воєнного стану окремі права людини у сфері національної безпеки не підлягають звуженню чи скасуванню, а їх забезпечення здійснюється комплексно – через законодавчі, судові, правозастосовні та політичні механізми. Саме тому сучасний конституціоналізм дедалі більше орієнтується на необхідність поєднання ефективного захисту держави із належним гарантуванням прав людини як найвищої соціальної цінності [5].

Окремої уваги в умовах війни потребує проблема забезпечення цифрової безпеки людини та захисту персональних даних, оскільки активна цифровізація державного управління, використання електронних сервісів та систем обробки інформації суттєво посилюють ризики неправомірного втручання у сферу приватності особи. Як свідчать сучасні наукові дослідження у сфері захисту персональних даних, розвиток цифрових технологій супроводжується зростанням випадків витоку інформації, несанкціонованого доступу до персональних даних, інформаційних маніпуляцій та кіберзагроз, що особливо загострюється в умовах кризових і надзвичайних ситуацій. У цьому аспекті забезпечення інформаційної та кібербезпеки поступово стає невід’ємною складовою права людини на безпеку, а захист персональних даних – однією з ключових гарантій реалізації права на приватність. Водночас сучасний конституціоналізм повинен

забезпечувати баланс між потребами національної безпеки, цифрової трансформації держави та необхідністю дотримання фундаментальних прав людини, зокрема права на повагу до приватного життя, свободу інформації та захист персональних даних [6].

Важливим елементом забезпечення права людини на безпеку в умовах воєнного стану є ефективне функціонування національних та міжнародних інституційних механізмів захисту прав людини. Механізм забезпечення прав людини в умовах війни ґрунтується на комплексній взаємодії норм національного конституційного права, міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, що дозволяє забезпечити збереження фундаментальних правових гарантій навіть в умовах збройного конфлікту. Відповідно до статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод держава може тимчасово відступати від виконання окремих зобов'язань лише в межах суворої необхідності, обумовленої реальною загрозою для існування нації, однак навіть за таких умов не допускається обмеження основоположних природних прав людини, зокрема права на життя, заборони катувань, рабства та нелюдського поводження. Особливого значення в умовах війни набуває діяльність національних судів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також Європейського суду з прав людини, який у своїй практиці неодноразово наголошував на необхідності збереження ефективного судового контролю навіть в умовах надзвичайного стану. Водночас важливу роль відіграють і механізми міжнародного гуманітарного права, зокрема положення Женевських конвенцій 1949 року, які встановлюють мінімальні стандарти гуманного поводження із цивільним населенням та особами, що не беруть

безпосередньої участі у бойових діях. У сучасних умовах особливого значення набуває також діяльність Міжнародного кримінального суду, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Венеційської комісії та інших міжнародних механізмів моніторингу, які забезпечують міжнародний контроль за дотриманням прав людини та сприяють притягненню до відповідальності за воєнні злочини і грубі порушення міжнародного гуманітарного права [7].

Отже, право людини на безпеку в умовах війни поступово трансформується у фундаментальний елемент сучасного конституційно-правового статусу особи, визначаючи не лише межі діяльності держави, але й зміст сучасного конституціоналізму загалом. В умовах воєнних загроз забезпечення права на безпеку повинно здійснюватися у тісному взаємозв'язку із принципами верховенства права, демократії, людської гідності та пропорційності, що дозволяє зберегти баланс між потребами національної безпеки та гарантуванням прав людини, будучи необхідною умовою функціонування демократичної правової держави та післявоєнного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Демчина Я. Конституційно-правові принципи національної безпеки та оборони України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Вип. 77. С. 147-158.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

4. Стаднік І.В., Буравська А.А. Верховенство права в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 69-73.
5. Часник Д.В. Забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військовій агресії російської федерації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 34. С. 61-67.
6. Jonatas S. de Souza, Jair M. Abe, Luiz A. de Lima, Nilson A. de Souza. The General Law Principles for Protection the Personal Data and their Importance. *Computer Science & Information Technology*. 2020. P. 109-120.
7. Ніколенко Н.М. Захист прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 91 (1). С. 207-212.

УДК 342.56:316.654

ІНСТИТУЦІЙНА ЛЕГІТИМНІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА ДОВІРА СУСПІЛЬСТВА

Коцур Микола Миколайович,
докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

Довіра суспільства до судової влади є однією з ключових передумов ефективного функціонування держави та реальності судового захисту прав людини. Саме рівень суспільного сприйняття суду як незалежного, неупередженого та справедливого інституту значною мірою визначає ефективність правосуддя, рівень правової культури населення та здатність держави забезпечувати верховенство права. Водночас сучасні суспільно-політичні процеси, кризові явища, інформаційний вплив медіа та тривалі проблеми функціонування судової системи істотно впливають на рівень суспільної довіри до судової влади.

Для України проблема інституційної легітимності судової влади має особливе значення в умовах реформування судової системи, підвищення вимог до прозорості правосуддя та необхідності зміцнення авторитету суду в суспільстві. За таких умов особливої актуальності набуває питання дослідження чинників формування довіри до судової влади та визначення механізмів посилення її інституційної легітимності.

Питання легітимності судової влади, незалежності суду та довіри до правосуддя досліджувалися у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Окремі аспекти функціонування судової влади, суддівської етики, відкритості

правосуддя та комунікації суду із суспільством аналізували М. Козюбра, В. Тацій, В. Шаповал, О. Хотинська-Нор, С. Шевчук та інші дослідники. Водночас сучасні виклики функціонування судової системи, розвиток цифрового правосуддя та трансформація суспільних очікувань щодо діяльності суду потребують подальшого комплексного наукового осмислення.

Судова влада є особливим елементом системи публічної влади, оскільки саме на неї покладається функція вирішення правових конфліктів, захисту прав людини та забезпечення справедливого судочинства. Ефективність реалізації цих функцій безпосередньо залежить від рівня суспільної довіри до суду, адже правосуддя не може функціонувати виключно через механізми державного примусу. Важливою умовою його ефективності є суспільне визнання авторитету судової влади [1].

У сучасній правовій науці інституційна легітимність судової влади розглядається як комплексна категорія, що охоплює правові, соціальні, моральні і комунікативні аспекти функціонування судової системи, та формується через законодавче закріплення її статусу та суспільне сприйняття справедливості судових рішень, рівень професійності суддів, відкритість судової системи та ефективність судового захисту.

Одним із ключових елементів легітимності судової влади є незалежність суду. Незалежність виступає фундаментальною гарантією неупередженого здійснення правосуддя та забезпечення права особи на справедливий суд. Водночас незалежність судової влади повинна поєднуватися із високими стандартами професійної етики та відповідальності суддівського корпусу. У суспільному сприйнятті незалежність суду нерозривно пов'язана із доброчесністю суддів, відсутністю корупційних ризиків та прозорістю процедур здійснення правосуддя.

Особливе значення у формуванні довіри до судової влади має принцип відкритості правосуддя. Доступність судових рішень, публічність судового процесу, належна комунікація судів із суспільством та прозорість діяльності органів суддівського врядування сприяють підвищенню рівня суспільної довіри до судової системи. За сучасних умов значну роль у цьому процесі відіграють цифрові технології та електронне судочинство [2].

Цифровізація судової системи сприяє спрощенню доступу до правосуддя, підвищенню оперативності судового розгляду та відкритості судової інформації. Водночас розвиток цифрового правосуддя породжує нові виклики, пов'язані із забезпеченням кібербезпеки, захистом персональних даних та недопущенням інформаційного впливу на судову систему. За таких умов особливого значення набуває забезпечення балансу між відкритістю судочинства та гарантіями незалежності суду [3].

На рівень довіри до судової влади також впливають ефективність виконання судових рішень, тривалість судового розгляду, якість судової аргументації та рівень комунікації суду із суспільством. У сучасних умовах судова влада повинна формувати суспільне переконання у справедливості та обґрунтованості власної діяльності. Особливого значення проблема довіри до судової влади набуває в умовах кризових суспільних процесів та воєнного стану. Саме в такі періоди зростає потреба у стабільному функціонуванні незалежного суду як гарантії захисту прав людини та стримування можливих проявів свавільного втручання держави у сферу основоположних свобод.

Підвищення рівня довіри до судової влади потребує комплексного вдосконалення механізмів здійснення правосуддя, забезпечення відкритості судової системи, розвитку цифрового судочинства, зміцнення суддівської доброчесності та підвищення ефективності комунікації суду із суспільством.

Лише за умови реального утвердження принципів незалежності, професійності та справедливості судова влада може забезпечити належний рівень суспільної легітимності та ефективно виконувати свою правозахисну функцію.

Список використаних джерел:

1. Москвич Л. М. Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 2. С. 25-30.
2. Коршун А. О. Зміст принципу гласності та відкритості діяльності органів судової влади: загальноправовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 54-60.
3. Барабаш О. О. Цифровізація правосуддя у контексті впровадження системи Е-Суд: виклики та завдання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична)*. 2023. № 1. С. 57-66.

УДК 342.7:355.4:004

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ
«MEANINGFUL HUMAN CONTROL» В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
ВІЙСЬКОВОЇ СФЕРИ**

Ланкевич Андрій Зіновійович,

голова Львівського окружного адміністративного суду,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант кафедри конституційного права

та порівняльного правознавства

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4443-5684>

Проблематика стрімкого розвитку автономних систем озброєння та штучного інтелекту у військовій сфері зумовила формування нового міжнародно-правового принципу – meaningful human control («значущий людський контроль»), сутність якого полягає у необхідності збереження реального, усвідомленого та ефективного людського контролю над прийняттям рішень щодо застосування сили, особливо у випадках, коли йдеться про летальні автономні системи.

Особливої актуальності проблематика забезпечення meaningful human control набуває в умовах сучасних воєнних конфліктів, у яких системи штучного інтелекту дедалі активніше інтегруються у процеси аналізу оперативної інформації, функціонування безпілотних платформ, прогнозування поведінки цілей та застосування сили у режимі реального часу. Сучасні автономні системи здатні самостійно оцінювати оперативне середовище та визначати оптимальні умови для ураження об'єкта, що суттєво звужує часові межі для людського втручання й ухвалення усвідомленого рішення оператором. Як зазначає Л. Трабукко, сучасна міжнародно-правова

дискусія помилково концентрується переважно на контролі оператора під час безпосереднього застосування автономної системи, тоді як реальний *meaningful human control* повинен охоплювати увесь життєвий цикл автономної системи озброєння – від етапу її проєктування та програмування до оперативного планування і бойового застосування. У цьому контексті людський контроль розглядається не лише як можливість схвалення або відхилення атаки, а як комплексний механізм інтеграції людського судження у функціонування автономної системи з метою забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права та збереження належного рівня людської відповідальності за застосування сили [1].

До того ж, у науковій літературі принцип *meaningful human control* насамперед пов'язується із проблемою збереження людської моральної та юридичної відповідальності в умовах зростання автономності систем штучного інтелекту. Як зазначають Філіппо Сантоні де Сіо та Йерун ван ден Говен, стрімкий розвиток автономних систем озброєння породжує ризик виникнення так званого *responsibility gap* – ситуації, за якої ускладнюється встановлення суб'єкта моральної та правової відповідальності за наслідки дій автономної системи. На думку авторів, проблема полягає не лише у фактичному зменшенні безпосереднього людського втручання у процес застосування сили, а й у тому, що проста присутність людини «у циклі» (*in the loop*) сама по собі ще не означає існування реального та змістовного контролю. У зв'язку з цим дослідники обґрунтовують необхідність такого рівня людського контролю, за якого функціонування автономної системи залишатиметься чутливим до релевантних моральних причин людини (*tracking condition*), а наслідки діяльності системи завжди можна буде простежити до належного морального розуміння та відповідальності

конкретних осіб, залучених до її проектування, програмування, впровадження чи застосування (tracing condition). Саме тому принцип meaningful human control розглядається як одна із ключових гарантій збереження персоніфікованої відповідальності людини за використання автономних технологій у військовій сфері [2].

Водночас сучасні міжнародно-правові підходи дедалі частіше розглядають meaningful human control не лише як технічний чи етичний стандарт функціонування автономних систем озброєння, а як необхідну гарантію дотримання основоположних прав людини. У доповіді Human Rights Watch та International Human Rights Clinic Гарвардської школи права наголошується, що автономні системи озброєння, які функціонують без належного людського контролю, створюють серйозні ризики для права на життя, принципу людської гідності, недискримінації та права на ефективний засіб правового захисту. Підкреслюється, що такі системи не здатні повноцінно відтворити людське судження, співчуття, моральну оцінку та контекстуальне розуміння ситуації, необхідні для дотримання принципів розрізнення та пропорційності під час застосування сили. Особливе занепокоєння викликає те, що автономні системи можуть здійснювати ураження цілей на основі алгоритмічної обробки даних та сенсорного аналізу без реального усвідомлення цінності людського життя, фактично зводячи людину до набору цифрових характеристик і даних. Саме тому у доповіді обґрунтовується необхідність міжнародно-правового закріплення обов'язку забезпечення meaningful human control як однієї з ключових гарантій недопущення «цифрової дегуманізації» застосування сили та порушення фундаментальних прав людини [3]. Аналогічної позиції дотримується і Міжнародний комітет Червоного Хреста, який наголошує, що норми

міжнародного гуманітарного права адресовані насамперед людям – командирам, операторам та особам, які планують, ухвалюють і здійснюють атаку, а тому юридичні обов’язки щодо дотримання принципів розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів не можуть бути передані машині, програмному забезпеченню чи автономній системі озброєння. У зв’язку з цим підкреслюється, що застосування автономних систем озброєння повинно забезпечувати збереження такого рівня людського контролю, який дозволить людині здійснювати необхідні правові оцінки, контролювати функціонування системи та гарантувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Особливе значення при цьому надається передбачуваності та надійності автономної системи, належному людському нагляду, можливості втручання або деактивації системи, а також збереженню людської відповідальності за наслідки застосування сили [4].

Отже, принцип *meaningful human control* поступово набуває ознак самостійного міжнародно-правового та конституційно-правового принципу, спрямованого на забезпечення балансу між технологічним розвитком, військовою ефективністю та гарантіями прав людини. В умовах цифровізації війни саме людина повинна залишатися остаточним суб’єктом прийняття рішень щодо застосування сили, оскільки лише людський контроль здатний забезпечити належний рівень юридичної, моральної та конституційної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Trabucco L. What is Meaningful Human Control, Anyway? Cracking the Code on Autonomous Weapons and Human Judgment. URL: <https://mwi.westpoint.edu/what-is-meaningful-human-control-anyway-cracking-th>

[e-code-on-autonomous-weapons-and-human-judgment/#:~:text=MHC%20is%20a%20loaded%20political%20concept%20that%20emerged,compliance%20with%20the%20law%20of%20armed%20conflict%20%28LOAC%29](#)

2. Filippo Santoni de Sio, Jeroen van den Hoven. Meaningful Human Control over Autonomous Systems: A Philosophical Account. 2018. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7806098/>
3. A Hazard to Human Rights. Autonomous Weapons Systems and Digital Decision-Making. 2025. URL: <https://www.hrw.org/report/2025/04/28/a-hazard-to-human-rights/autonomous-weapons-systems-and-digital-decision-making>
4. Davison N.A legal perspective: Autonomous weapon systems under international humanitarian law. *UNODA Occasional Papers*. 2020. No. 30. P. 5-18.

УДК 342.571:352(477)

ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПАРТИСАПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Малюк Вікторія Віталіївна,
студентка денної форми навчання
спеціальності 081 «Право»
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Громадські слухання є одним із ключових інструментів реалізації партисипативної демократії на місцевому рівні, котрі дозволяють членам територіальної громади безпосередньо брати участь у прийнятті публічно-управлінських рішень, заслуховувати посадових осіб органів місцевого самоврядування, порушувати питання місцевого значення та вносити відповідні пропозиції. Правовою підставою для проведення громадських слухань в Україні є стаття 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [7].

Актуальність теми зумовлена кількома чинниками:

- 1) Україна перебуває в умовах масштабної реформи децентралізації, яка кардинально змінює систему місцевого самоврядування та відкриває нові можливості для участі громадян в управлінні [2, с. 154];
- 2) повномасштабне вторгнення Росії з 2022 року поставило перед органами влади та громадами нові виклики, зокрема щодо форматів проведення слухань в умовах воєнного стану [6];
- 3) наявні проблеми в реалізації цього інструменту – низька участь громадян, формальний характер слухань, ігнорування результатів [3, с. 57].

Мета доповіді – проаналізувати сутність громадських слухань як форми партисипативної демократії в Україні, визначити їх роль у системі

місцевого самоврядування, виявити основні проблеми та запропонувати напрями вдосконалення на основі актуальних українських наукових джерел [1, с. 101; 2, с. 154; 3, с. 57; 4, с. 81; 5, с. 43].

Партисипативна (учасницька) демократія на місцевому рівні є системою взаємодії між членами територіальної громади та органами місцевого самоврядування, яка існує одночасно з іншими видами демократії та є найбільш наближеною до безпосередньої демократії. Як зазначає О.Лисиця, дослідник Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», в сучасних умовах партисипативна демократія передбачає наявність широкого кола форм, інструментів і механізмів участі, серед яких громадські слухання посідають особливе місце [3, с. 57].

В. О. Панкратова у своїй науковій статті, опублікованій у журналі «Нове українське право» (2022), визначає громадські слухання як один із головних інструментів локальної демократії, що гарантовані законодавством України поряд із зверненнями громадян, електронними петиціями, загальними зборами, бюджетом участі та місцевими ініціативами. Зазначений інструмент покликаний привернути увагу органів місцевого самоврядування до проблем, що зачіпають суспільні інтереси [1, с. 101].

Відтак, громадські слухання – це формалізований публічний захід, під час якого члени територіальної громади зустрічаються з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, заслуховують їх, порушують питання місцевого значення та вносять пропозиції щодо їх вирішення. Детальний порядок проведення визначається статутом територіальної громади [7].

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яка реалізовується з 2014 року, суттєво змінила умови для

проведення громадських слухань. І. П. Лопушинський, В. Д. Філіппова та Р.М. Плющ у статті, виданій у «Віснику Херсонського національного технічного університету» (2022 р.), доводять, що реформа створила нові можливості для розвитку територіальних громад та запровадила європейську модель міського самоврядування, адаптовану до національних умов, особливо актуальну після набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС у червні 2022 року [2, с. 154].

Трансформаційні зміни в системі місцевого самоврядування, на думку зазначених авторів, вимагають подальших законодавчих та організаційних змін, спрямованих на посилення заходів регіональної політики та активізацію населення для вирішення власних потреб та інтересів. Громадські слухання є одним із інструментів такої активізації [2, с. 154].

Водночас реформа виявила низку суперечностей. Окремі органи місцевого самоврядування, приймаючи регуляторні акти, фактично узурпували право скликати громадські слухання, звівши нанівець цей інструмент або максимально обмеживши права територіальних громад. Це призводить до того, що участь членів громади у вирішенні питань місцевого значення стає фактично неможливою [3, с. 57].

Сучасні умови розвитку публічного управління визначаються цифровою трансформацією, яка кардинально змінює механізми взаємодії органів влади та громадянського суспільства. С. Квітка та В. Корсун (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка») у статті «Механізми мережевого управління взаємодією публічної влади та громадянського суспільства», опублікованій у журналі «Аспекти публічного управління» (2023 р.), наголошують, що у мережевому суспільстві, заснованому на цифрових платформах, значно зростають можливості

інституцій громадянського суспільства забезпечувати певні форми прямої демократії, які передбачають врахування органами влади потреб та точок зору більшості населення [4, с. 81].

Концепція цифрового мережевого управління, за твердженням авторів, має розглядатися не стільки як технократичний проект, скільки як проект, спрямований на подальший розвиток принципів верховенства права та ліберальних принципів [4, с. 81]. Вказане принципово важливо для розуміння перспектив онлайн-формату громадських слухань, котрі не є самоціллю, а лише засобом розширення демократичної участі.

Н. Корчак, А. Рачинський та Н. Ларіна у статті «Цифрова трансформація та електронне врядування», опублікованій у журналі «Аспекти публічного управління» (2023 р.), зазначають, що завдяки сучасним цифровим технологіям відбуваються якісні зміни у взаємодії органів державної влади з громадянами та бізнесом, зокрема у сфері культури, освіти, охорони здоров'я. Цифровізація та електронне врядування впливають на реформування державного управління в публічне управління, поглиблюючи прозорість і підзвітність органів влади [5, с. 43].

У контексті громадських слухань цифрова трансформація відкрила якісно новий вимір. Починаючи з 2022 року, відповідно до змін до статті 17 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», громадські слухання, передбачені законом, на період дії воєнного стану проводяться у режимі відеоконференції [6]. Зазначений формат дозволяє зберегти демократичні процедури навіть в умовах збройного конфлікту, забезпечуючи мешканцям громади реальну можливість брати участь в обговоренні важливих рішень [6].

Попри законодавче закріплення, громадські слухання в Україні стикаються з низкою системних проблем. Перша й найбільш поширена

–формалізм, слухання проводяться «для галочки», а внесені пропозиції фактично не впливають на остаточні рішення. Дослідники фіксують замкнуте коло, органи місцевого самоврядування не зацікавлені у широкому залученні громадян, а самі громадяни, не бачачи результатів, перестають брати участь у слуханнях [3, с. 57].

О. Лисиця у своєму дослідженні партисипативної демократії визначив причини низької активності громадян: це як об'єктивні фактори (брак часу, відстань, брак інформації), так і суб'єктивні (недовіра до влади, відчуття марності участі). Автор наполягає на необхідності внесення змін до чинного законодавства у сфері місцевого самоврядування щодо вдосконалення понятійно-категоріального апарату партисипативної демократії та чіткого закріплення прав і механізмів участі [3, с. 57].

Друга системна проблема – недостатнє правове регулювання. Попри наявність статті 13 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [7], конкретний механізм проведення слухань визначається статутами територіальних громад, які суттєво різняться між собою. Це призводить до нерівності у рівні партисипативної демократії в різних громадах [1, с. 101].

Повномасштабна війна суттєво вплинула на практику громадських слухань в Україні. З одного боку, вона примусила шукати нові формати, зокрема онлайн-слухань [6]. З іншого боку, вона загострила й без того наявні проблеми: переміщення населення, обмеження свободи зібрань, концентрацію уваги влади на безпекових питаннях – все це знижує реальну участь мешканців у громадських слуханнях [2, с. 154].

І. П. Лопушинський, В. Д. Філіппова та Р. М. Плющ наголошують, що розпочаті в Україні суспільні перетворення вимагають подальших законодавчих та організаційних змін, спрямованих на посилення регіональної

політики та активізацію населення [2, с. 154]. У воєнних умовах це набуває особливої ваги, позаяк підтримка активності громадян у прийнятті рішень є стратегічним завданням збереження суспільної єдності.

На основі аналізу наукової літератури та практики можна запропонувати такі напрями вдосконалення механізму громадських слухань.

Перший напрям – законодавче вдосконалення. О. Лисиця пропонує чіткіше закріпити у законодавстві поняття «практики партисипативної демократії», визначити обов'язкові форми їх реалізації та посилити гарантії права громадян ініціювати слухання [3, с. 57]. Також необхідно запровадити обов'язковий механізм звітування органів місцевого самоврядування про врахування результатів слухань [7].

Другий напрям – цифровізація та гібридні формати. С. Квітка та В.Корсун вказують на необхідність розвитку механізмів мережевого управління, що поєднують офлайн і онлайн-інструменти [4, с. 81]. Гібридний формат слухань, зокрема, очне засідання та одночасна трансляція з можливістю дистанційної участі, є оптимальним рішенням для широкого залучення громадян, особливо в умовах воєнного стану чи надзвичайних ситуацій [6].

Третій напрям – підвищення інформованості та довіри. В.О.Панкратова наголошує на важливості не лише правових, а й комунікаційних аспектів локальної демократії [1, с. 101]. Завчасне та широке інформування мешканців, доступна мова оголошень, зручний час проведення, а також регулярне публічне звітування про результати попередніх слухань, усі ці заходи здатні суттєво підвищити рівень участі.

Четвертий напрям – інституційна підтримка. Н. Корчак та ін. підкреслюють важливість залучення організацій громадянського суспільства

як посередників між владою та мешканцями [5, с. 43]. Активна роль неурядових організацій, громадських активістів і медіа може стати ефективним каталізатором зростання громадянської участі.

Висновки. Підсумовуючи проведений аналіз, варто наголосити, що громадські слухання є не просто формальною процедурою, передбаченою статтею 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», а одним із фундаментальних інструментів партисипативної демократії, через який реалізується право територіальної громади на реальну участь у прийнятті публічно-управлінських рішень. Реформа децентралізації, що активно розгортається в Україні з 2014 року, створила для цього нові інституційні умови та наблизила вітчизняну систему місцевого самоврядування до європейських стандартів, де голос громадянина є не декларацією, а дієвим важелем впливу на владу. Водночас практика засвідчує глибоку суперечність між законодавчим закріпленням цього інструменту та його реальним функціонуванням: слухання нерідко перетворюються на формальний ритуал, результати якого не беруться до уваги, а самі громадяни, розчаровані відсутністю зворотного зв'язку, дедалі більше відсторонюються від участі в них. Зазначена ситуація породжує замкнене коло взаємної недовіри між владою та суспільством, вихід з якого можливий лише через комплексні зміни, як у законодавстві, так і в управлінській культурі.

Повномасштабне вторгнення Росії з лютого 2022 року додало до цієї проблематики нові виміри (воєнний стан, вимушене переміщення мільйонів громадян, обмеження публічних зібрань), усе це поставило під загрозу навіть той мінімальний рівень громадської участі, який існував до війни. Однак саме в цих умовах особливо яскраво проявився потенціал цифрових інструментів: запровадження онлайн-формату громадських слухань у сфері оцінки впливу

на довкілля стало важливим прецедентом, що довів можливість збереження демократичних процедур навіть в екстремальних обставинах.

Цифровізація публічного управління загалом і мережеве управління зокрема відкривають якісно новий горизонт для розвитку партисипативної демократії, оскільки дозволяють залучати до обговорень значно ширше коло учасників, долаючи географічні, часові та фізичні бар'єри. Проте технологічні рішення самі по собі не вирішують головної проблеми – браку політичної волі з боку органів місцевого самоврядування реально враховувати думку громадян. Саме тому найбільш нагальним завданням є законодавче вдосконалення механізму громадських слухань: чітке визначення понятійного апарату партисипативної демократії, запровадження обов'язкового звітування про врахування результатів слухань, уніфікація вимог до статутів територіальних громад. Не менш важливою є роль організацій громадянського суспільства як незалежних посередників, здатних забезпечити змістовність і прозорість цього процесу. Зрештою, ефективність громадських слухань визначається не кількістю проведених заходів, а якістю рішень, що ухвалюються за їх результатами, – і саме цей критерій має стати головним орієнтиром для реформування цього інституту в Україні.

Список використаних джерел:

1. Панкратова В. О. Використання інструментів локальної демократії в Україні: правові аспекти. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 101–106. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/239> (дата звернення: 12.05.2026).
2. Лопушинський І. П., Філіппова В. Д., Плющ Р. М. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах

децентралізації влади в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4(83). С. 154–160. URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/23(дата звернення: 12.05.2026).

3. Шумляєва І., Лисиця О. Теоретичні підходи до партисипативної демократії на місцевому рівні. *Аспекти публічного управління*. 2024. Т. 12. № 2. С. 57–66. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/1068> (дата звернення: 12.05.2026).

4. Квітка С., Корсун В. Механізми мережевого управління взаємодією публічної влади та громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. 2023. Т. 11. № 2. С. 81–87. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/100>(дата звернення: 12.05.2026).

5. Корчак Н., Рачинський А., Ларіна Н. Цифрова трансформація та електронне врядування: наукові підходи дослідження в сфері публічного управління та адміністрування. *Аспекти публічного управління*. 2023. Т. 11. № 3. С. 43–49. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/1013>(дата звернення: 12.05.2026).

6. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Громадські слухання в умовах воєнного стану. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/otsinka-vplyvu-na-dovkillya/gromadski-sluhannya/>(дата звернення: 12.05.2026).

7. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 12.05.2026).

УДК 341.217(4-6ЄС):342.4:355.01

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО АСQUIS ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Маркулинець Андрій Андрійович,

доктор філософії,

юридичний факультет,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6883-2127>

Сучасний етап розвитку української державності характеризується одночасним здійсненням масштабних євроінтеграційних реформ та функціонуванням держави в умовах воєнного стану. Після надання Україні статусу кандидата на членство в Європейський Союз процес адаптації національного законодавства до *acquis communautaire* набув не лише політичного, а й стратегічного конституційно-правового значення. Водночас повномасштабна війна суттєво ускладнила реалізацію євроінтеграційних зобов'язань, оскільки держава змушена одночасно забезпечувати національну безпеку, підтримувати стабільність правової системи та здійснювати комплексну модернізацію законодавства відповідно до європейських стандартів.

Як слушно наголошують О.В. Стрельцова та М.В. Верещак, адаптація законодавства України до *acquis* Європейського Союзу є однією з ключових умов набуття членства в ЄС та включає сукупність способів і методів, спрямованих на зближення, узгодження й приведення національного законодавства у відповідність до норм, принципів і стандартів Союзу. Автори

підкреслюють, що адаптація має значно ширший зміст, ніж формальне перенесення положень актів ЄС у національне законодавство, оскільки передбачає постійне вдосконалення нормативно-правової бази та забезпечення її ефективного практичного застосування. У цьому контексті особливого значення набуває так званий «реальний вимір» адаптації, який охоплює належне функціонування механізмів правозастосування, ефективність діяльності демократичних інституцій, судової системи та забезпечення принципу верховенства права. Крім того, дослідники акцентують увагу на тому, що процес адаптації законодавства України до *acquis* ЄС не може обмежуватися буквальним відтворенням європейських норм, а повинен забезпечувати органічну інтеграцію правових стандартів Європейського Союзу у національну правову систему та правозастосовну практику України [1].

Разом із тим, як зазначає Р. Петров, імплементація Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом зумовила виникнення для України не лише нормативно-правових, а й конституційних викликів, пов'язаних із забезпеченням ефективного функціонування Угоди у національному правопорядку та узгодженням її положень із Конституцією України. У цьому контексті адаптація законодавства до *acquis* ЄС розглядається не як суто технічний процес перенесення норм права Європейського Союзу, а як комплексна трансформація національного правового та інституційного порядку відповідно до спільних європейських цінностей. Особливого значення набуває забезпечення ефективного застосування положень Угоди про асоціацію у механізмі функціонування державної влади, судової системи та правозастосовної практики. Водночас сучасні політичні та правові процеси в Україні демонструють, що реалізація євроінтеграційного курсу

безпосередньо пов'язана із посиленням адаптивності національного конституційного ладу до принципів верховенства права, демократії та спільних цінностей Європейського Союзу [2].

Водночас, попри повномасштабну війну та складні безпекові умови, євроінтеграційний процес продовжує залишатися одним із ключових напрямів трансформації української правової та інституційної системи. Як наголошується у проєкті звіту Європейської Комісії, Україна демонструє «remarkable commitment» до реалізації курсу на вступ до Європейського Союзу навіть в умовах російської агресії та продовжує впровадження реформ, необхідних для подальшого просування переговорного процесу щодо членства. Водночас Європейська Комісія акцентує увагу на необхідності прискорення реформ у сфері верховенства права, забезпечення незалежності судової влади, боротьби з організованою злочинністю та корупцією, а також гарантування належного функціонування демократичних інституцій і громадянського суспільства. Окремо у звіті підкреслюється, що будь-які негативні тенденції, пов'язані з посиленням тиску на антикорупційні органи чи інститути громадянського суспільства, повинні бути рішуче усунуті, оскільки саме дотримання принципів демократії, верховенства права та фундаментальних прав людини розглядається Європейським Союзом як базова передумова подальшої євроінтеграції України [3]

Отже, адаптація законодавства України до аспис Європейського Союзу в умовах війни є складним процесом системної трансформації національного правового та інституційного порядку відповідно до спільних європейських цінностей. Повномасштабна війна суттєво ускладнила реалізацію цього процесу, зумовивши необхідність одночасного забезпечення національної безпеки, стабільності державного управління та продовження масштабних

реформ у сфері верховенства права, судової системи, антикорупційної політики та функціонування демократичних інституцій. За таких умов адаптація законодавства не може розглядатися виключно як технічне перенесення норм права ЄС у національну правову систему, оскільки її ефективність безпосередньо залежить від здатності держави забезпечити реальне функціонування європейських правових стандартів у механізмі правотворення, правозастосування та діяльності публічної влади.

Водночас сучасний етап євроінтеграції України засвідчує, що навіть в умовах воєнного стану держава зберігає високий рівень інституційної та політичної орієнтації на реалізацію європейського курсу. Проведення скринінгу *acquis* ЄС, удосконалення механізмів законодавчої адаптації, реалізація судової та антикорупційної реформ, а також поступове наближення національної правової системи до стандартів Європейського Союзу свідчать про формування якісно нового етапу конституційно-правової модернізації України. Разом із тим збереження нормативної нестабільності, недостатня ефективність окремих інституцій, високий рівень корупційних ризиків, кадрові та організаційні проблеми, а також складність імплементації значного масиву *acquis* ЄС продовжують залишатися суттєвими перешкодами на шляху повноцінної інтеграції України до європейського правового простору.

У зв'язку з цим подальша адаптація законодавства України до права Європейського Союзу повинна ґрунтуватися на комплексному поєднанні нормативної гармонізації, інституційної спроможності держави та реального утвердження принципів верховенства права, юридичної визначеності, незалежності судової влади та демократичного врядування, що визначатиме не лише перспективи набуття Україною членства у Європейський Союз, а й

подальший розвиток України як сучасної демократичної та правової держави європейського типу.

Список використаних джерел:

1. Стрельцова О.В., Верещак М.В. Особливості процесу адаптації законодавства України до *acquis* ЄС як ключова умова набуття членства в ЄС. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. Т. 36 (75). № 2. С. 201-207.
2. Petrov R. Challenges of the EU-Ukraine AA's Effective Implementation into the Legal Order of Ukraine. 2021. DOI: 10.1007/978-3-030-62859-8_8
3. Bayer L. Ukraine committed to EU accession but should do more on rule of law, Commission draft says. 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/ukraine-committed-eu-accession-should-do-more-rule-law-commission-draft-says-2025-11-03/>

УДК 342.721:347.78:004

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПУ
ПРОЗОРОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРАВІ В УМОВАХ
СУЧАСНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Марушка М. Т.,

студентка 3 курсу, старший лаборант кафедри
конституційного права та порівняльного правознавства

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID: 0009-0006-0631-4707

На сьогодні поєднання недоторканності приватного життя з вимогами інформаційної безпеки та контролю за використанням персональних даних не визначає в повній мірі право на приватність. Стаття 32 Конституції України закріплює, що «ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, визначених Конституцією України», та гарантує таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, яка може бути обмежена «виключно в установленому законом порядку та лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини». Водночас стаття 31 Конституції України захищає недоторканність житла, забороняючи проникнення до нього та огляд житла без добровільної згоди особи, крім випадків, визначених Конституцією. Зазначені конституційні гарантії формують фундаментальну основу права на приватність [1].

З цього постає необхідність всебічно розглянути право на приватність. Необхідно відмітити, що досліджуване право походить від концепції «бути залишеним у спокої», яка полягала від утриманні від втручання у сферу особистого життя. Така концепція сформувалась у зв'язку з розвитком засобів

масової інформації та посиленням публічного інтересу до життя відомих осіб. Формулювання права на приватність у такому вигляді належить Самуелю Воррену та Луїсу Брандейсу, які у своїй статті 1890 року обґрунтували його як право «бути залишеним у спокої» [2]. У сучасних умовах цифровізації та глобалізації інформаційних потоків ця концепція набула розширеного тлумачення, охоплюючи не тільки фізичну недоторканність особистого життя, а й контроль над персональними даними, інформаційною самовизначеністю та правом на забуття. З цього можна помітити, що право на приватність трансформувалося з негативного права на невтручання в позитивне право, яке полягає в здійсненні контролю над власною інформаційною ідентичністю та поширеністю інформації про себе [3].

У зв'язку із технологічним розвитком право на приватність перейшло від розуміння фізичної приватності та почало включати в себе комунікаційну приватність, що полягає у таємниці листування та інформаційною приватністю, що має на меті контроль за персональними даними [3]. При цьому варто зазначити, що контроль за персональними даними не обмежується тільки захистом від несанкціонованого доступу до них, але й включає право на виправлення таких даних, їх повне або часткове видалення та обмеження обробки.

Необхідно проаналізувати такий правовий аспект як «добровільна втрата приватності», яка пов'язується з використанням соціальних мереж, де особа добровільно надає свої персональні дані на обробку та розміщує їх для загальної видимості іншими особами. користувачі соціальних платформ часто не усвідомлюють повного обсягу та наслідків розкриття своєї інформації, хоча формально надають згоду на її обробку шляхом прийняття політики конфіденційності. Однак, навіть за явної згоди на розкриття певних даних

особа зберігає право на контроль над подальшим використанням цих даних, їхнім поєднанням з іншими наборами інформації та контекстом, у якому вони використовуються і це не позбавляє її права на захист від подальшого неправомірного використання таких даних третіми особами.

Аналізуючи судову практику, можна помітити, що порушень у сфері особистої недоторканності та приватності життя особи існує досить багато. Найчастіше вони здійснюються за допомогою соціальних мереж. Навіть на перший погляд, необразливі висловлювання, констатації фактів або висвітлення правди, можуть порушувати право на приватність. Прикладом цього є кримінальна справа, яка розглядалася у Шевченківському районному суді м. Львова № 1-кп/466/547/25. Суть справи полягала у опублікуванні в соціальній мережі «Фейсбук» відомостей, які становлять конфіденційну (а саме, прізвище ім'я по-батькові, адреса проживання, контактний телефон, дата народження) і висвітленні особи в негативному світлі через її недобросусідство та триваючий конфлікт (особа тримала в квартирі багатьох собак і не забезпечувала їм належні умови). Суд визнав винну таку особу у вчиненні кримінального проступку за ст. 182 Кримінального кодексу України (втручання в особисте життя) і призначив їй пробацийний нагляд на один рік, що підтвердило пріоритетність захисту інформаційної приватності в умовах цифровізації суспільних відносин [4].

В даному контексті варто зазначити, що судові реєстри притримуються принципу приватності, оскільки навіть, маючи доступ до судового рішення, про яку конкретну особу йдеться – невідомо. Оскільки приватні дані учасників судового процесу зашифровуються. Такий механізм шифрування персональних даних у тексті судового рішення, зокрема заміна прізвища, імені, по батькові на ініціали та приховування інших ідентифікаторів, є

компромісним рішенням, яке зберігає прозорість правосуддя водночас зводячи до мінімуму можливість ідентифікації особи сторонніми особами.

Проте, з цього випливає, що право на приватність тісно межує з правом на свободу вираження поглядів. Реалізація одного з них часто обмежує можливості реалізації іншого. Свобода вираження поглядів передбачає право ЗМІ та окремих осіб збирати, отримувати та поширювати інформацію, у тому числі ту, що стосується приватного життя інших осіб. Водночас право на приватність встановлює межі такого поширення, захищаючи особу від несанкціонованого втручання в її особисту сферу. Конфлікт між цими правами особливо загострюється в умовах цифровізації, коли соціальні мережі та інформаційні системи демократизували можливості поширення інформації, при цьому значно ускладнили контроль за її змістом та поширенням, що і показано часто в судових справах.

Європейський суд з прав людини виробив узагальнений підхід до вирішення цього конфлікту, який ґрунтується на принципі справедливого балансу між конкуруючими цінностями. Суд неодноразово наголошував, що право на приватність та свобода вираження поглядів не є абсолютними, а їхнє співвідношення має визначатися з урахуванням конкретних обставин кожної справи. З цього можна згадати справу Люта ЄСПЛ, коли виголошуючи проти режисера певні заклики та поширюючи про нього приватну інформацію, Люта було засуджено. Однак, ЄСПЛ визнав це порушенням свободи вираження поглядів і виправдав Люта.

Існує проблема виявлення порушень права на приватність, у зв'язку з тим, що соцмережами користуються досить багато осіб і поширюється дуже багато інформації. Масовість користувачів та обсяги щоденно контенту створюють для правоохоронних органів труднощі у своєчасному виявленні,

фіксації та документуванні фактів порушення недоторканності приватного життя. До прикладу, в традиційних засобах масової інформації редакційна політика певною мірою фільтрує неправомірний контент, соціальні мережі функціонують за моделлю користувачького генерування контенту, що фактично усуває попередній контроль перед публікацією. Алгоритми соціальних платформ, спрямовані на максимізацію залученості аудиторії, часто стимулюють поширення сенсаційної, емоційно напруженої інформації, у тому числі такої, що містить персональні дані чи дискредитує особу, без перевірки її достовірності та правомірності. Практика свідчить, що соціальні мережі не завжди оперативно реагують на скарги щодо порушення приватності, особливо якщо такі скарги надходять з юрисдикцій із менш розвиненим законодавством про захист даних.

Ще одним викликом є анонімність або псевдоанонімність користувачів соціальних мереж, що ускладнює ідентифікацію порушника та притягнення його до відповідальності. Особа, яка поширила конфіденційну інформацію, може використовувати фіктивний профіль для розповсюдження контенту, що потребує від правоохоронних органів застосування спеціальних технічних засобів отримання інформації. Варто наголосити, що навіть після видалення первинного посту, який містить певну приватну інформацію його копії можуть зберігатися в кешах пошукових систем, архівах вебсторінок та на пристроях користувачів, що фактично унеможлиблює повне усунення наслідків порушення.

Іншим аспектом поширення приватної інформації в інформаційному просторі є подання декларацій держслужбовцями. З одного боку держслужбовець є особою публічного права і зобов'язаний зазначати відомості, які часто становлять конфіденційну інформацію. Тому можна

вважати, що існує певне обмеження приватності публічних осіб. Однак, разом з відомостями про доходи та іншою інформацією, суб'єкт декларування подає відомості про своїх рідних. Це створює проблему «походження приватності», оскільки приватні дані осіб стають доступними через їхній зв'язок із публічною особою. Попри те, що існують певні обмеження оприлюднення персональних даних членів сім'ї такі системи як YouControl та OpenDataBot можуть співвідносити дані декларантів з іншими відкритими реєстрами, що створює детальний профіль декларанта та його оточення.

Необхідно відмітити, що використання YouControl та OpenDataBot є правомірним, оскільки вони систематизують інформацію з офіційних державних джерел, які законодавець сам визначив як відкриті та загальнодоступні. Це не є «витоком» персональних даних у класичному розумінні і вважається реалізацією права на доступ до публічної інформації.

Не менш важливим аспектом у сучасних умовах є право на приватність при використанні штучного інтелекту. Алгоритми машинного навчання здатні обробляти масиви персональних даних у масштабах, недосяжних для традиційних методів аналізу, що породжує нові загрози для інформаційної автономії особи. ШІ часто називають «чорним ящиком», оскільки суб'єкти даних часто не усвідомлюють, що їхні персональні дані обробляються алгоритмом, не розуміють логіки прийнятого рішення та не мають ефективних механізмів оскарження. Механізми штучного інтелекту надають висновки про особу на підставі непрямих даних. Алгоритми машинного навчання можуть корелювати розрізнені набори даних, виявляючи неочевидні патерни, що фактично розкриває аспекти приватного життя, які особа не мала наміру розкривати. До прикладу, аналіз геолокаційних даних, історії покупок та активності в соціальних мережах може вивести інформацію про

стан здоров'я, політичні погляди без прямого запиту таких даних. Це ставить під сумнів ефективність традиційного підходу до згоди на обробку даних, оскільки особа не може дати інформовану згоду на обробку даних, про характер яких вона не знає [5].

Також важливим є питання використання штучного інтелекту для генерації синтетичного контенту, зокрема deepfake – відео та аудіозаписів, створених алгоритмами, які реалістично імітують зовнішність та голос реальних осіб. Така технологія становить безпрецедентну загрозу для приватності, оскільки дозволяє створювати компрометуючі матеріали, які важко відрізнити від автентичних, фактично позбавляючи особу контролю над власним зображенням та репутацією. Національне законодавство України не містить спеціальних норм щодо відповідальності за створення та поширення deepfake, що фактично залишає потерпілих без ефективного правового захисту. Особливо це є актуальним зараз в умовах війни, яка має гібридний характер, оскільки набули поширення ІІСО, що є складовою поширення дезінформації та ведення інформаційної політики.

Отже, можна сказати, що право на приватність у сучасних умовах трансформується з класичної негативної свободи від втручання держави у складну багатовимірну категорію, що поєднує фізичну, комунікаційну та інформаційну складові. Розвиток цифрових технологій суттєво ускладнює реалізацію права на приватність та створює системні ризики його порушення. Виклики, пов'язані з анонімністю користувачів, алгоритмічним поширенням контенту, використанням штучного інтелекту та технологіями deepfake, свідчать про недостатність традиційних механізмів згоди на обробку даних і наявність нормативних прогалин у національному праві. Існує також

проблема виявлення та документування порушень права на приватності в соціальних мережах, через значну поширеність інформації у цій мережі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Warren S.D., Brandeis L.D. The Right to Privacy. *Harvard Law Review*. 1890. Vol. 4, No. 5. P. 193-220.
3. Бурлак О. Трансформація права на приватність у цифрову епоху. *Право і суспільство*. 2025 № 1. С. 27-31.
4. Рішення Шевченківського суду м. Львова від 25 листопада 2025 р. у справі № 1-кп/466/547/25 *Єдиний державний реєстр судових рішень*. 2025.
5. Попович Т.П., Маслюк О.В., Мацола А.А. Штучний інтелект та право на приватність: актуальні виклики цифрової епохи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 90: ч. 5. С. 465-470.

УДК 352:342.57

КОНСУЛЬТАТИВНО-ДОРАДЧІ ОРГАНИ ПРИ ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Молнар Сергій Володимирович,
студент юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У сучасних умовах розвитку демократичного суспільства особливого значення набуває ефективна взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю, представниками інститутів громадянського суспільства, науковцями, експертами та іншими суб'єктами публічного управління. Одним із механізмів забезпечення такої взаємодії є діяльність консультативно-дорадчих органів, які створюються при органах та посадових особах місцевого самоврядування. Такі органи сприяють врахуванню громадської думки у процесі прийняття управлінських рішень, забезпечують експертну підтримку діяльності органів місцевого самоврядування та підвищують рівень відкритості й прозорості місцевої влади.

Правові засади функціонування консультативно-дорадчих органів визначаються Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», органи місцевого самоврядування мають право утворювати різноманітні комісії, ради, робочі групи та інші допоміжні органи для забезпечення ефективного виконання своїх повноважень [5]. Саме в межах реалізації цих положень на практиці створюються консультативно-дорадчі органи при

міських, селищних, сільських радах, виконавчих комітетах, а також при сільських, селищних і міських головах.

Поняття консультативно-дорадчого органу є предметом наукових досліджень у сфері конституційного та муніципального права. Як зазначає В.Ф. Нестерович, консультативно-дорадчий орган являє собою колегіальний орган, який створюється при органах державної влади або місцевого самоврядування з метою забезпечення підготовки рекомендацій, пропозицій та експертних висновків щодо реалізації відповідної державної чи місцевої політики [1]. Науковець підкреслює, що такі органи не наділені владними повноваженнями у класичному розумінні, однак відіграють важливу роль у формуванні та реалізації управлінських рішень.

Основною особливістю консультативно-дорадчих органів є їх допоміжний характер. Вони не приймають обов'язкових до виконання рішень, однак їх діяльність спрямована на підготовку рекомендацій, проведення консультацій, аналіз актуальних проблем та надання фахових висновків органам місцевого самоврядування. Завдяки цьому органи місцевої влади отримують можливість враховувати позицію громадськості та професійної спільноти при вирішенні питань місцевого значення [3].

Консультативно-дорадчі органи можуть створюватися у різних формах. Найбільш поширеними серед них є громадські ради, молодіжні ради, координаційні ради, експертні ради, дорадчі комітети, робочі групи та інші колегіальні утворення. Їх склад формується з представників громадських організацій, науковців, фахівців, депутатів місцевих рад, представників бізнесу та інших осіб, які мають відповідний професійний досвід або зацікавлені у вирішенні певних питань місцевого розвитку [1].

Особливого значення консультативно-дорадчі органи набули в умовах децентралізації та реформи місцевого самоврядування в Україні. У процесі створення об'єднаних територіальних громад виникла потреба у налагодженні ефективної комунікації між місцевою владою та населенням. Саме тому консультативно-дорадчі органи стали важливим інструментом залучення громадян до участі в управлінні місцевими справами [2].

Як зазначає В. В. Хоменко, консультативно-дорадча діяльність в органах місцевого самоврядування сприяє підвищенню рівня громадянської активності та розвитку місцевої демократії [2]. Науковець наголошує, що залучення громадян до процесу прийняття рішень забезпечує більш ефективне врахування потреб територіальних громад та формує довіру населення до органів місцевої влади. Особливу роль у цьому процесі відіграють молодіжні ради, громадські обговорення та дорадчі комітети у сфері освіти, культури, соціального захисту та благоустрою.

Серед основних функцій консультативно-дорадчих органів слід виділити аналітичну, консультативну, координаційну, інформаційну та комунікативну функції. Аналітична функція полягає у вивченні актуальних проблем місцевого розвитку та підготовці відповідних пропозицій. Консультативна функція передбачає надання рекомендацій органам місцевого самоврядування щодо вирішення певних питань. Координаційна функція спрямована на забезпечення взаємодії між різними суб'єктами місцевого самоврядування та громадськістю [3].

Інформаційна функція проявляється у поширенні інформації про діяльність органів місцевого самоврядування та залученні населення до обговорення важливих питань місцевого значення. Комунікативна функція

забезпечує налагодження діалогу між владою та громадянськістю, що є важливим елементом демократичного врядування [1].

Водночас діяльність консультативно-дорадчих органів в Україні супроводжується низкою проблем. Однією з основних є недостатній рівень нормативно-правового регулювання їх діяльності. Як зазначає Т. Татаріна, чинне законодавство України не містить єдиного комплексного нормативного акта, який би визначав правовий статус, порядок створення, діяльності та припинення консультативно-дорадчих органів [4]. Зазначене призводить до неоднакової практики їх функціонування в різних територіальних громадах.

Проблемою також є відсутність чітких механізмів врахування рекомендацій консультативно-дорадчих органів у діяльності органів місцевого самоврядування. Оскільки рішення таких органів мають рекомендаційний характер, органи місцевої влади не зобов'язані враховувати їх пропозиції при прийнятті остаточних рішень [4]. У результаті діяльність окремих консультативно-дорадчих органів може набувати формального характеру.

Ще однією проблемою є недостатній рівень громадської активності та зацікавленості населення у діяльності консультативно-дорадчих органів. У багатьох випадках громадяни не володіють інформацією про можливість участі у роботі таких органів або не довіряють ефективності їх діяльності. Це негативно впливає на розвиток місцевої демократії та знижує рівень взаємодії між владою і громадою [2].

Окрему увагу слід приділити питанням фінансового та організаційного забезпечення діяльності консультативно-дорадчих органів. Більшість із них функціонують на громадських засадах та не мають достатнього матеріально-технічного забезпечення. Це ускладнює проведення засідань,

підготовку аналітичних матеріалів та організацію громадських консультацій [3].

Попри наявні проблеми, консультативно-дорадчі органи відіграють важливу роль у розвитку демократичного врядування на місцевому рівні. Вони забезпечують можливість громадянам брати участь у процесі прийняття управлінських рішень, сприяють підвищенню прозорості діяльності органів місцевого самоврядування та формують механізми громадського контролю [1].

У сучасних умовах особливої актуальності набуває розвиток електронних форм консультативно-дорадчої діяльності. Використання цифрових платформ, онлайн-консультацій та електронних громадських обговорень дозволяє залучати більшу кількість громадян до участі у вирішенні питань місцевого значення. Це є особливо важливим в умовах воєнного стану та необхідності забезпечення безперервності діяльності органів місцевого самоврядування.

Перспективами вдосконалення діяльності консультативно-дорадчих органів є прийняття комплексного нормативно-правового акта, який би визначав їх правовий статус та основні принципи діяльності. Важливим напрямом є також підвищення рівня відкритості діяльності таких органів, удосконалення механізмів громадської участі та забезпечення реального врахування рекомендацій консультативно-дорадчих органів у діяльності місцевої влади [4].

Відтак, консультативно-дорадчі органи при органах та посадових особах місцевого самоврядування є важливим елементом системи місцевої демократії та публічного управління. Їх діяльність спрямована на забезпечення взаємодії між владою і громадськістю, залучення громадян до

процесу прийняття рішень та підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. Незважаючи на наявні проблеми нормативно-правового та організаційного характеру, консультативно-дорадчі органи мають значний потенціал для вдосконалення системи місцевого самоврядування в Україні.

Список використаних джерел:

1. Купрійчук В. М., Чепурко Я. О. Правовий статус та функції консультативно-дорадчих органів як суб'єктів формування та реалізації гуманітарної політики в Україні // Priority directions of science and technology development : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11–13 лип. 2021 р. Київ : SPC “Sci-conf.com.ua”, 2021. С. 430–434. URL: https://eprints.zu.edu.ua/34674/1/%D0%9A%D1%83%D0%BF%D1%80%D1%96%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA_PRIORITY-DIRECTIONS-OF-SCIENC E-AND-TECHNOLOGY-DEVELOPMENT-11-13.07.21.pdf (дата звернення: 08.05.2026).
2. Нестерович В. Ф. Поняття «консультативно-дорадчий орган» як категорія конституційного права // Visegrad Journal on Human Rights. 2017. № 6/2. С. 124–128. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/d91f4eb2-4b63-44ba-b100-c5124678ade5> (дата звернення: 08.05.2026).
3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.05.2026).

4. Татаріна Т. До проблеми нормативно-правового регулювання діяльності консультаційно-дорадчих органів у системі публічного управління // Публічне лідерство в умовах воєнного стану : збірник наукових праць. Полтава : Університет Ушинського, 2024. С. 356–360. URL: https://pl.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2024_1.pdf#page=357 (дата звернення: 08.05.2026).

5. Хоменко В. В. Консультаційно-дорадча освітня діяльність в органах місцевого самоврядування ОТГ // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 73, т. 2. С. 237–241. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/73/part_2/73-2.pdf#page=238 (дата звернення: 08.05.2026).

УДК 342.7:004.8:612.82

НЕЙРОПРАВА ЯК НОВІТНЯ СКЛАДОВА ПРАВ ЛЮДИНИ П'ЯТОГО ПОКОЛІННЯ

Продан Вікторія Іванівна,
доктор філософії,
старший викладач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3805-5150>

Інтенсивний розвиток нейронаук, нейротехнологій та систем штучного інтелекту зумовив формування нової сфери етико-правових досліджень, пов'язаних із необхідністю захисту людського мозку, свідомості та психічної автономії від потенційного технологічного втручання. Упродовж останніх десятиліть нейротехнології почали активно виходити за межі виключно медичного застосування та інтегруватися у сферу безпеки, військових технологій, цифрових сервісів, комерційних платформ і систем обробки даних, що спричинило посилення наукового інтересу до правових наслідків взаємодії людини і нейротехнологій. Як зазначає Марчелло Єнка, саме у цьому контексті в межах нейроетики та нейроправа поступово формується концепція *neurorights* – нейроправ, які визначаються як етичні, правові та соціальні принципи свободи й гарантії захисту церебральної та ментальної сфери людини. Автор підкреслює, що нейроправа спрямовані на забезпечення охорони людського мозку та психіки в умовах стрімкого розвитку нейротехнологій та виникнення нових ризиків для свободи думки, ментальної приватності, психічної цілісності та когнітивної автономії особи.

У зв'язку з цим у міжнародній правовій доктрині нейроправа дедалі частіше розглядаються як новітня складова прав людини п'ятого покоління, поява яких безпосередньо пов'язується із цифровізацією суспільства, розвитком штучного інтелекту, нейронаук та біотехнологій [1].

Водночас у сучасній етико-правовій та нейроправовій доктрині нейроправа розглядаються не лише як абстрактна концепція технологічно зумовлених прав людини, а як система спеціальних правових гарантій, спрямованих на захист когнітивної автономії, ментальної приватності та психічної недоторканності особи в умовах розвитку нейротехнологій. Як зазначають Марчелло Єнка та Роберто Андорно, сучасні нейротехнології відкривають можливість не лише отримання доступу до нейроданих людини, а й потенційного втручання у процеси мислення, формування переконань, поведінкових реакцій та ухвалення рішень. Науковці наголошують, що розвиток нейровізуалізації, нейроінтерфейсів, систем нейромоніторингу та технологій декодування мозкової активності створює ризики безпрецедентного втручання у внутрішню сферу людської особистості, що потребує переосмислення традиційних підходів до захисту прав людини. У зв'язку з цим дослідники обґрунтовують необхідність формування нових нейроспецифічних прав, серед яких особливе значення мають право на когнітивну свободу, право на ментальну приватність, право на психічну цілісність та право на психологічну безперервність особистості. При цьому автори підкреслюють, що зазначені права покликані забезпечити захист людини не лише від фізичного втручання, а й від несанкціонованого доступу до нейроінформації, маніпулятивного впливу на свідомість та неконтрольованої модифікації психічних процесів в умовах стрімкого розвитку нейротехнологій [2].

Подальший розвиток нейротехнологій у поєднанні із системами штучного інтелекту суттєво посилює актуальність проблеми нейроправ у сучасному міжнародному правовому дискурсі. Використання технологій нейромоніторингу, нейровізуалізації, декодування мозкової активності та алгоритмічного аналізу поведінкових моделей людини створює принципово нові ризики для свободи думки, ментальної автономії, людської гідності та недоторканності внутрішнього психічного простору особи. У доповідях міжнародних організацій та структурах системи Організації Об'єднаних Націй наголошується, що стрімкий розвиток нейротехнологій потребує формування належних міжнародно-правових гарантій захисту людини, оскільки сучасні технологічні можливості вже здатні впливати не лише на фізичну, а й на когнітивну сферу особистості. У зв'язку з цим нейроправа дедалі частіше розглядаються як новий напрям розвитку міжнародного права прав людини, спрямований на забезпечення захисту людської свідомості, психічної цілісності та когнітивної свободи в умовах цифрової трансформації суспільства та розвитку штучного інтелекту. Одночасно у сучасній правовій доктрині нейроправа поступово формуються як одна із ключових складових цифрового та біоетичного конституціоналізму, що орієнтований на забезпечення пріоритету людської гідності й автономії в умовах технологічного розвитку [3].

Отже, нейроправа поступово формуються як новітня складова прав людини п'ятого покоління, виникнення якої зумовлене необхідністю правового захисту людської свідомості, психічної автономії та когнітивної свободи в умовах стрімкого розвитку нейротехнологій та штучного інтелекту. Подальший розвиток цієї концепції може стати підґрунтям для формування

нових міжнародно-правових та конституційно-правових гарантій захисту людини у цифрову епоху.

Список використаних джерел:

1. Ienca M. On Neurorights. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8498568/>
2. Ienca M., Andorno R. Towards new human rights in the age of neuroscience and neurotechnology. *Life Sciences, Society and Policy*. 2017. Vol. 13 (5). P. 1-27.
3. United Nations Human Rights Council. Foundations and principles for the regulation of neurotechnologies and the processing of neurodata from the perspective of the right to privacy. Report of the Special Rapporteur on the right to privacy, Ana Brian Nougères. A/HRC/58/58, 16 January 2025. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/58/58>

УДК 658.7:004.8:656

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛОГІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Продан Маріана Іванівна,
магістр історії факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
логіст
м. Ужгород, Україна

Стрімка цифровізація світової економіки, розвиток технологій Big Data, штучного інтелекту, Інтернету речей (IoT) та інтелектуальних транспортних систем суттєво трансформують сучасну логістику та механізми функціонування ланцюгів постачання. Як зазначається у наукових дослідженнях, у межах концепції Logistics 4.0 логістичні процеси дедалі більше ґрунтуються на використанні цифрових платформ, автоматизованих систем управління, аналітики великих масивів даних та технологій машинного навчання, що забезпечує оптимізацію бізнес-процесів, підвищення ефективності транспортування, прозорість логістичних операцій та покращення безпеки логістичної інфраструктури. Водночас цифрова трансформація логістики супроводжується і появою нових системних викликів, пов'язаних із кібербезпекою, інтеграцією цифрових технологій у логістичні системи, управлінням великими масивами даних та необхідністю адаптації традиційних моделей управління до умов цифрової економіки. У цьому контексті цифровізація логістичних процесів розглядається не лише як інструмент автоматизації окремих операцій, а як комплексна трансформація всієї системи управління ланцюгами постачання, транспортування та

логістичної взаємодії в умовах розвитку штучного інтелекту та концепції Logistics 4.0 [1].

У науковій літературі підкреслюється, що інтеграція систем штучного інтелекту у сферу логістики та управління ланцюгами постачання відкриває принципово нові можливості для автоматизації складних управлінських процесів і підвищення ефективності логістичних операцій. Як зазначають дослідники, сучасні AI-технології, зокрема машинне та глибинне навчання, комп'ютерний зір, роботизована автоматизація процесів, обробка природної мови та генеративний штучний інтелект, дозволяють здійснювати швидкий аналіз великих масивів даних, оптимізувати процеси прогнозування попиту, управління запасами, транспортування та логістичної координації. У межах концепції smart logistics використання штучного інтелекту сприяє формуванню динамічних логістичних систем, здатних адаптуватися до змін зовнішнього середовища в режимі реального часу та забезпечувати більш об'єктивне, швидке й ефективне ухвалення рішень на основі аналізу даних. Водночас дослідники акцентують увагу на тому, що AI-технології поступово трансформують не лише окремі логістичні операції, а й усю систему управління ланцюгами постачання – від прогнозування ризиків і вибору постачальників до управління дистрибуцією, транспортними маршрутами та цифровою взаємодією між учасниками логістичної інфраструктури [2].

Водночас у міжнародних аналітичних документах наголошується, що функціонування сучасних систем штучного інтелекту ґрунтується на надзвичайно складній цифровій та обчислювальній інфраструктурі, яка охоплює центри обробки даних, хмарні сервіси, мережеву інфраструктуру, високопродуктивні мікрочипи та системи енергозабезпечення. Зокрема, у доповіді OECD «Конкуренція в інфраструктурі штучного інтелекту»

(Competition in Artificial Intelligence Infrastructure) системи штучного інтелекту визначаються як машинні системи, здатні на основі отриманих даних генерувати прогнози, рекомендації, контент або рішення, що впливають на фізичне чи віртуальне середовище. У документі також акцентується увага на тому, що розвиток AI-технологій безпосередньо залежить від функціонування складної глобальної інфраструктури, яка включає обчислювальні потужності, центри обробки даних, мережеві системи та цифрові платформи. У зв'язку з цим цифрова трансформація логістики та інтеграція штучного інтелекту у сферу управління ланцюгами постачання супроводжується виникненням нових викликів, пов'язаних із кібербезпекою, захистом даних, залежністю від цифрової інфраструктури, концентрацією обчислювальних ресурсів та ризиками надмірної автоматизації управлінських процесів. Саме тому у міжнародних дослідженнях дедалі більше уваги приділяється необхідності формування ефективних механізмів правового, етичного та організаційного контролю за використанням AI-технологій, забезпечення прозорості алгоритмічних рішень, кіберстійкості цифрової інфраструктури та належного захисту інформації в умовах цифрової трансформації економіки [3].

Отже, розвиток штучного інтелекту суттєво впливає на трансформацію сучасних логістичних процесів, формуючи нові підходи до управління ланцюгами постачання, транспортною інфраструктурою та цифровими сервісами. Водночас ефективність цифрової трансформації логістики безпосередньо залежить від здатності держави та суб'єктів господарювання забезпечити баланс між технологічною модернізацією, інформаційною безпекою, ефективністю автоматизації та належним правовим регулюванням використання систем штучного інтелекту у сфері логістики.

Список використаних джерел:

1. Sundarakani B., Manikas I., Gunasekaran A. The role of digital transformation in achieving sustainable supply chain management in Industry 4.0: an editorial review perspective. *International journal of logistics: research and applications*. 2024. Vol. 27, No. 6. P. 843–851.
2. Robert Glenn Richey Jr., Soumyadeb Chowdhury, Beth Davis-Sramek, Mihalis Giannakis, Yogesh K. Dwivedi. Artificial intelligence in logistics and supply chainmanagement: A primer and roadmap for research. *Journal of Business Logistics*. Vol. 44, Issue 4. P. 532-549.
3. OECD (2025), «Competition in artificial intelligence infrastructure», OECD Roundtables on Competition Policy Papers, No. 330, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/623d1874-en>.

УДК 342.7:336.1

ВІДНОСИНИ МІЖ ПРАВАМИ ТА РЕСУРСАМИ ЯК КРИТЕРІЙ ОБҐРУНТОВАНОСТІ ФІНАНСОВИХ РІШЕНЬ

Санакоєв Д.Т.,

аспірант кафедри конституційного права

і порівняльного правознавства

Ужгородського національного університету

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8302-0928>

Відносини між правами та державними ресурсами мають формуватися на основі міркувань щодо мінімального змісту прав, ступеня свободи, з якою політичні сили можуть визначати бюджетні пріоритети, та обмежень цих повноважень. Досягнення мети не передбачає обмеження форм участі громадян у фіскальних та/або бюджетних рішеннях (наприклад, плебісцит, народна ініціатива чи референдум). Метою роботи є аналіз наявних критеріїв розподілу державних ресурсів, його відповідність досягненому рівню забезпечення прав громадян та можливостями економіки.

Нормативною базою дослідження стали документи ООН, ЄС, Конституція України. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціально-юридичні методи наукового пізнання. Системний метод дозволяє комплексно вивчати принципи, критерії реалізації прав: прозорість, доступність, ефективність. Метод порівняльного аналізу висвітлює специфіку правового регулювання конституційних прав громадян в Україні та країнах ЄС.

Зосереджуючись на «мінімальному обсязі» прав і на обов'язку поступово рухатися до їх повного забезпечення, уряд України навіть не

передбачає аналіз обґрунтованості фінансових рішень. Це дозволяє встановлювати такі мінімальні норми, які істотно занижені у порівнянні з можливостями економіки. Так, бюджетом України встановлюється прожитковий мінімум, який включає лише набір продуктів харчування у межах встановлених норм і 15% на оплату комунальних послуг [1]. Причому встановлений мінімум ніяк не визначається спроможністю економіки. У цьому випадку норми прав людини і зміст політики не відповідають критеріям – наявність, доступність, прийнятність, адаптованість і якість, а процеси політики не узгоджуються з принципами – участі, прозорості та підзвітності [2].

Базові принципи системи оподаткування України є дуже наочним прикладом прямого і непрямого порушення прав людини. Віддаючи перевагу непрямому оподаткуванню, Податковий кодекс України порушує права практично половини населення на гідний рівень життя. Україна – єдина країна у світі серед розвинутих країн, яка застосовує єдину ставку оподаткування доходів фізичних осіб, що прямо порушує права переважної більшості населення та основний принцип оподаткування на основі платоспроможності платника. Спосіб справляння, база і ставка рентної плати прямо порушують право власності українського народу на природні ресурси. Звичайні (вільні) ціни і фіксовані зарплати порушують права усіх громадян, які через специфіку своєї праці не можуть одержувати тіньові доходи. Ринкові ціни за відсутності конкурентного ринкового середовища також порушують законні права більшості громадян України.

З іншого боку, Податковий кодекс України створює необмежені можливості для ухилення від сплати податків і одержання незаконного відшкодування з бюджету. А недавно одна парламентська фракція

запропонувала замінити податок на прибуток податком на виведений капітал, обґрунтовуючи свій законопроект тим, що неможливо правильно розрахувати податок на прибуток, і як наслідок – 95% великих підприємств його узагалі не сплачують [3].

У результаті порівняльного аналізу тексту Конституції України та фіскальних заходів Уряду можна отримати деякі уроки, які можуть бути корисними для просування порядку денного фіскальної справедливості на внутрішньому рівні.

1. Недостатньо включати соціальні права в основні хартії, якщо в них відсутні достатні та адекватні методи гарантування. Включення соціально-економічних прав до Конституцій України було недостатнім, щоб сприяти інклюзивній економічній політиці, спрямованій на зменшення нерівності. Частково це було пов'язано з тим, що включення соціальних прав не супроводжувалося адекватними техніками гарантій та політичними інструментами участі громадян.

2. Поєднання процедур прийняття рішень з фіскальних питань, які зосереджені в органах виконавчої влади, є непрозорими та не сприяють участі. Незважаючи на те, що Конституція закріплювала ідеал «немає оподаткування без представництва», її основною метою було забезпечити надійні гарантії захисту приватної власності та обмежити політичну участь громади в економічних рішеннях. Дійсно, немає інститутів, які гарантували б представництво та/або участь різних груп, які складають соціальну державу, у таких питаннях. На практиці органи виконавчої влади зосереджують сильні повноваження щодо прийняття рішень у фіскальних і бюджетних питаннях. У багатьох випадках, окрім принципу правового резервування, важливі аспекти фіскальних питань вирішуються президентськими рішеннями через

регулятивні укази або через закони, виняткова законодавча ініціатива яких належить виконавчій владі.

Крім того, законодавча гілка влади, як правило, виконує свої функції без участі громади, не пропонуючи запитів на обговорення, таких як громадські слухання чи запити експертів для інформування громадських дебатів, а також у контексті, коли публічна фіскальна інформація є недостатньою або недоступною для громадян.

Це означає, що проекти податкової реформи розглядаються в законодавчій гілці влади та обговорюються за закритими дверима або що деякі важливі «деталі» пізніше визначаються нормативно (оцінка податків, пропорційні ставки, перерозподіл статей бюджету тощо). Ця непрозорість також присутня в рішеннях, пов'язаних з державним боргом, який, як правило, значною мірою залежить від дискреційних повноважень органів виконавчої влади, які діють на основі своїх власних конституційних або делегованих законодавчих повноважень, як щодо укладення боргових зобов'язань, так і щодо їх перегляду, а також щодо вирішення усіх фінансових аспектів боргу (умови його отримання, використання та розподіл ресурсів, форми погашення, сума відсотків, запити на списання або перегляд).

У Конституції України, на жаль, немає жодних конкретних нормативів щодо розподілу ВВП, що автоматично означає відсутність гарантій забезпечення прав навіть на мінімальному рівні.

У роботі з'ясовано, що норми прав людини і зміст політики не відповідають критеріям – наявність, доступність, прийнятність, адаптованість і якість, а процеси політики не узгоджуються з принципами – участі, прозорості та підзвітності. Розподіл державних ресурсів не відповідає

можливостям економіки та основній меті функціонування держави – забезпечення економічних і соціальних прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Пирога І. С. Особливості формування соціальних стандартів України. *Конституційно-правові академічні студії*. 2018. №1. С. 30–37.
2. De Falco R. Human Rights, Fiscal Policy and Economic Pluralism: Building Inclusive Recovery after COVID-19. *Peace Human Rights Governance*. 2020. № 4(2). С. 215–246. URL: <https://phrg.padovauniversitypress.it/system/files/papers/PHRG-2020-2-3.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).
3. Пирога С. С., Пирога І. С. Податок на виведений капітал чи амністія тіньових доходів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 3. С. 85–99. URL: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-3-85> (дата звернення: 12.05.2026).

УДК 342.56:347.95:355.271

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сегедій Ольга Михайлівна,
студентка 1-го курсу юридичного факультету
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

Початок повномасштабного вторгнення спричинив ряд змін в регулюванні питань пов'язаних із здійсненням правосуддя. Виконання судових рішень не стало виключенням. Розглядаючи тему виконавчого провадження важливо розуміти його змістове наповнення, яке значення воно має в ході відновлення порушених прав. В умовах війни особливо важливим є забезпечення відносно стабільного правового та економічного становища як боржників, так і стягувачів, адже обидві сторони можуть знаходитися у невизначеному становищі і саме баланс між їх інтересами дає змогу зменшити соціальну напругу.

Актуальність даної проблематики зумовлена необхідністю забезпечення ефективного виконання судових рішень в умовах війни і зумовлених нею викликів. Дане питання має практичну цінність на державному рівні, адже безпосередньо впливає на настрої суспільства щодо діючої влади та вироблених нею механізмів функціонування органів дотичних до досліджуваної теми та забезпечення реалізації захисту прав і свобод.

В умовах воєнного стану однією з провідних проблем державного рівня є забезпечення недоторканності прав та свобод людини. Хоча стаття 64 Конституції України передбачає можливість їх обмеження в умовах воєнного або надзвичайного станів все ж наводиться ряд прав, які не підлягають

обмеженню в жодному разі. Серед них право на життя, на рівність всіх громадян, на повагу до гідності, і на нашу думку, важливо в даному аспекті те, що до переліку «не обмежуваних» прав належить право на судовий захист.

На думку І.В. Завальнюка найбільш чітко передано сутність наведеного права у розумінні В.Л. Верламової: «право на судовий захист як конституційне право особистості – це право, що не підлягає обмеженню і гарантоване міжнародно-правовими документами і внутрішньонаціональним основним законом держави, суб'єктивне право особистості на ініційоване особисто або через свого повноважного представника справедливе вирішення судовими органами спору про ефективне відновлення і судовий захист порушених, обмежених, оскаржених конституційних прав, за допомогою передачі спору до суду держави згідно з правилами підвідомчості та підсудності, або звернення в міждержавні органи захисту прав і свобод людини і громадянина з подальшим забезпеченням державою відновлення порушених, обмежених, оскаржених конституційних прав за допомогою обов'язковості і невідворотності виконання, недопущення ухилення від виконання судового акта, що вступив у законну силу» [1, с. 15]. Дане визначення хоч і є змістовно перевантажене і деталізоване однак включає всі необхідні елементи даного права та підкреслює його важливість. Аналізуючи визначення можна виділити як особливо значущу частину, що стосується забезпечення відновлення порушених чи обмежених прав та недопущення ухилення від виконання судового рішення.

Обов'язковою складовою права на судовий захист є виконання судових рішень, адже саме цей аспект демонструє результативність діяльності органів судової влади і впливає на довіру суспільства до правосуддя в державі в

цілому. В Україні для забезпечення реалізації рішень судів діє система органів та осіб вповноважених здійснювати їх примусове виконання. На порядок денний цей процес регламентується Конституцією України (стаття 129-1) Законами України «Про виконавче провадження», «Про судоустрій та статус суддів», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», Кодексом адміністративного судочинства України, Цивільно-процесуальним кодексом України.

Важливою є і практика судів як національного так і міжнародного рівня. Як приклад можна навести рішення суду конституційної юрисдикції. Конституційний Суд України у рішенні від 15 травня 2019 року № 2-р(П)/2019 постановив, що держава має позитивний обов'язок щодо забезпечення виконання судових рішень, як необхідної умови реалізації права на судовий захист, що полягає у створенні організаційно-правових механізмів які б забезпечували здійснення цього права [2]. Варто зазначити що Конституційний Суд врахував й практику ЄСПЛ та безпосередньо норми Конвенції при прийнятті власного рішення, що є підставою вважати рішення суду узгодженими з практикою судів міжнародного рівня, а отже адаптованими до вимог міжнародного права.

Аналізуючи дану проблематику варто розкрити такий аспект як процедура забезпечення виконання судових рішень. На думку І.В. Черненка вона має такі ключові характеристики:

1. процедурний характер та визначає особливості юридичної практичної діяльності на стадії виконання судового рішення;
2. складається із послідовності дій суб'єктів виконання судового рішення, в результаті чого досягається виконання судового рішення;
3. має офіційний характер та передбачає законодавче закріплення;

4. порядок виконання судового рішення регламентується відповідними процедурними нормами права;
5. має власну націленість, що полягає у виконанні судового рішення;
6. має інтелектуальний та вольовий характер, оскільки залежить від свідомості та волевиявлення суб'єктів виконання судового рішення;
7. визначає послідовність діяльності суб'єктів виконання судового рішення;
8. результатом здійснення процедури виконання судового рішення є відновлення порушених прав та свобод особи, за захистом яких особа звернулась до суду;
9. виявляється у юридичній діяльності;
10. являє собою сукупність послідовних рішень та дій, які мають відповідні локальні наслідки, що впливають на зміст та результативність всієї процедури виконання судового рішення;
11. ефективні способи захисту порушених прав та заходи примусу для дотримання встановленого процедурою порядку [3, с. 314].

На основі наведених ознак можна узагальнити, що процедура виконання судових рішень – це сукупність системних рішень і дій суб'єктів регламентованих нормами чинного законодавства, що спрямовані на виконання судових вердиктів, в тому числі із застосуванням примусових заходів, для задоволення інтересів зацікавленої сторони та відновлення її порушених прав.

Загалом в Україні процедура виконання судових рішень добре регламентована, хоч і потребує постійного вдосконалення, як і будь-яка інша сфера забезпечення прав та свобод, однак в умовах війни постали нові

виклики для реалізації даного аспекту. Це спричинило необхідність модифікації механізмів виконавчого провадження в контексті воєнного стану. Саме тому в розділі XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» було внесено порядок діяльності державних і приватних виконавців на період воєнного стану. Вважаємо за необхідне узагальнити найважливіші положення:

1. Фізичні особи-боржники на кошти яких накладено арешт державними органами виконавчої служби чи приватними виконавцями можуть використовувати кошти з поточного рахунку на суму, що не перевищує двох розмірів мінімальної заробітної плати. Якщо таких рахунків декілька то обирається один з них для здійснення таких видаткових операцій. Це положення гарантує соціальний захист боржників в умовах війни, при цьому здійснюється баланс між інтересами стягувача і гарантування мінімального грошового забезпечення боржника.
2. На період воєнного стану забороняється відкриття виконавчого провадження та вжиття заходів примусового виконання рішень на територіях де ведуться активні бойові дії та тимчасово окупованих територіях. Винятком є стягнення аліментів, що на нашу думку є засобом захисту прав вразливих груп населення, що включають неповнолітніх дітей непрацездатних батьків та одного з подружжя у вразливому стані (наприклад вагітність).
3. Заборона відкриття виконавчого провадження на підставі виконавчих написів нотаріусів вчинених на кредитних договорах та які не посвідчені нотаріально. Це положення можна пояснити тим, що під час окупації території, ворожі війська очевидно могли отримати доступ до необхідних для посвідчення документів елементів такі як печатка нотаріуса, нотаріальні бланки і т. д., що дозволяє використовувати їх у своїх цілях.

4. Зупиняється вчинення виконавчих дій у виконавчих провадженнях з виконання рішень де боржниками є підприємства оборонно-промислового комплексу, визначені в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, які входять до складу Збройних Сил України. Це положення є відображенням пріоритету держави у зміцненні державою обороноздатності однак при цьому забезпечується права працівників та військовослужбовців оскільки встановлюється обов'язкове виконання рішень про стягнення заробітної плати та про грошове і житлове забезпечення військовослужбовців

5. На період воєнного часу та протягом наступних двох років після його припинення встановлюється особливий порядок виконавчого провадження щодо окремих господарських товариств які відповідають критеріям наведеним у пункті 10-4. Мова йде про підприємства, які фактично знаходяться під повним або переважним контролем держави, однак провадження не зупиняється якщо стосується виплат заробітної плат, вихідної допомоги, інших компенсацій [4].

Фактично кожне з цих положень більше спрямоване на забезпечення прав боржника на економічний захист, ніж захищає інтереси стягувача. Ці положення сприяють затягуванню строків виконання судових рішень, що однозначно суперечить як Конвенції, так і вітчизняному законодавству. У своїй статті Н.В. Шелевер, Я.В. Лазур та В.С. Гербут називають таку позицію держави «жестом доброї волі» по відношенню до боржників з приводу невиконання судових рішень у наведених в законі випадках. Автори дійшли висновку, що під час війни вигідніше бути у статусі боржника, ніж у статусі

стягувача [5, с. 653]. З позитивного показовим є те, що хоча б працівникам підприємств, господарських організацій та інших установ, військовослужбовцям все ж мають здійснюватися виплати заробітної плати, житлове забезпечення (військовослужбовцям), різного виду компенсації. Водночас реалізація даного положення є питанням дискусії. Обмежень зазнали і самі державні та приватні виконавці. На підтвердження нашої тези можна навести висновки Н.А. Лугіної та Я.І. Покорської, які на основі наведених і нами в тому числі положень закону вважають, що було звужено дії виконавців щодо стягнення заборгованості із певної категорії боржників і зазначають, що цим обмежуються права стягувачів, встановлення певних заборон щодо здійснення приватними виконавцями виконавчих нотаріальних написів заважають проведенню дій виконавчого характеру [6, с.399].

Отже виконання судових рішень є складовою частиною права на судовий захист без якої втрачається його сутність та значення. Від ефективності їх виконання залежить ступінь відновлення порушених прав та свобод людини, що в свою чергу впливає на ступінь довіри до судової влади і держави в цілому. Саме тому навіть в умовах воєнного стану виконання судових рішень не може бути зупиненим повністю, адже це суперечить принципу верховенства права і правової держави, що може стати загрозою у подальшій інтеграції держави до європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Завальнюк І.В. Поняття «право на судовий захист»: сучасні науково-теоретичні підходи *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 44. С. 14-16.

2. Рішення Конституційного Суду України від 15 травня 2019 року у справі №2-р(П)/19. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2716> (дата звернення: 09.05.2026).
3. Черненко І.В. Правові гарантії забезпечення виконання судового рішення *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 1. № 87. С. 311-316.
4. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
5. Шелевер Н.В., Лазур Я.В., Гербут В.С. Проблемні питання виконавчого провадження під час дії воєнного стану в Україні *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 652-655.
6. Лугіна Н.А., Покорська Я.І. Проблеми примусового виконання судових рішень під час дії воєнного стану *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право*. 2024. Т. 2. Вип. 85. С. 396 – 401.

УДК 342.571:355.271(477)

ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Струмівов Вадим Володимирович,

студент 4 курсу 7 групи

денної форми навчання

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

В умовах воєнного стану, запровадженого Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 та продовженого низкою наступних указів, особливої актуальності набуває проблема забезпечення ефективної участі громадськості в процесі прийняття управлінських рішень на місцевому рівні. Громадські слухання, як одна з ключових форм безпосередньої демократії, гарантована ст. 140 Конституції України та ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», відіграють визначальну роль у забезпеченні прозорості, легітимності та підзвітності органів публічної влади.

Конституція України закріплює право територіальної громади безпосередньо вирішувати питання місцевого значення, зокрема через громадські слухання – зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення [1, ст. 140; 2, ст. 13]. Вказане право є проявом принципу народовладдя та безпосередньої участі громадян у публічному управлінні, що особливо важливо в період воєнного стану, коли співвідношення між публічним інтересом (обороною, безпекою, відновленням інфраструктури, розподілом

гуманітарної допомоги) та приватними інтересами громадян потребує постійного діалогу [3; 4]. Громадські слухання сприяють реалізації конституційних прав та стають інструментом подолання кризи довіри, підвищення ефективності місцевого самоврядування та адаптації демократичних механізмів до викликів війни.

Слід підкреслити, що громадські слухання визначаються як специфічна форма діалогу між органами місцевого самоврядування та територіальною громадою, спрямована на отримання думки громадськості щодо рішень або заходів влади. За визначенням М. О. Сємко, це форум для обміну інформацією перед прийняттям рішень, який вимагає обов'язкового планування, залучення експертів та робочих груп, а також розгляду всіх пропозицій. Автор розрізняє інформаційні (для обміну інформацією) та проблемні (для обговорення конкретних конфліктів) слухання і наголошує, що вони є формою громадського контролю за діяльністю влади. Одним із ключових та найбільш поширених інструментів взаємодії влади та громадян є громадські ініціативи і слухання, які дозволяють узгоджувати інтереси різних груп населення [5].

Громадські слухання входять до системи форм участі громадян у публічному адмініструванні на місцевому рівні. Дослідники Домбровський О. І. та Багірянц Д. П. розглядають участь громадськості як співпрацю громадян з органами влади для вироблення управлінських рішень. Автори класифікують форми участі за різними критеріями (за часом, наслідками, ступенем масовості, стадією здійснення публічної влади тощо) і відносять громадські слухання до безпосередніх форм консультацій поряд із конференціями, форумами, круглими столами та електронними консультаціями. Участь громадян у публічному адмініструванні проявляється

у багатьох сферах демократичного врядування, зокрема на етапах формування державних інституцій (через вибори), планування їх діяльності (через референдуми), сприяння прийняттю державних рішень (законодавчі ініціативи, громадські слухання, консультації), контролю за їх діяльністю (громадська експертиза та нагляд) [6].

Учені Назимко Є.С. та Клемпарський М.М. підкреслюють, що громадські слухання (обговорення) є формою безпосередньої участі членів територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування. Вони дозволяють громадськості впливати на рішення щодо використання місцевого бюджету, благоустрою, містобудівної документації, земельних питань тощо. Автори зазначають, що реалізація таких форм найбільш ефективна саме на місцевому рівні, оскільки населення безпосередньо зацікавлене в повсякденних питаннях територіальної громади. На законодавчому рівні в Україні відсутній єдиний чіткий порядок проведення громадської експертизи та громадських слухань в органах місцевого самоврядування, що створює прогалини та колізії [7].

І. Аль-Атті відносить громадські слухання до основних механізмів формування ефективної взаємодії влади та громадськості поряд із громадськими радами, ініціативами, консультаціями та опитуваннями. Дослідниця акцентує, що нехтування цими інструментами призводить до неефективного використання ресурсів і послаблення легітимності владних рішень [8].

Правове регулювання громадських слухань базується на Конституції України, Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР (зі змінами), Постанові Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної

політики» від 03.11.2010 № 996, а також статутах територіальних громад та галузевих нормативних актах (зокрема, щодо оцінки впливу на довкілля).

Назимко Є.С. та Клемпарський М.М. (2023) констатують, що порядок визначається переважно в статутах територіальних громад. Автори наводять приклади: у Києві та Львові детально регламентовано рівні слухань (загальноміські, районні, місцеві), процедури ініціації, сповіщення та врахування пропозицій. У статті наголошується на необхідності прийняття єдиного нормативно-правового акта для усунення дублювання норм і забезпечення єдності правового регулювання [7].

Механізми забезпечення участі громадськості поділяються на нормативно-правові (закріплення прав у актах) та публічно-управлінські (суб'єкти, процедури, зворотний зв'язок). Громадські слухання належать до дорадчих (консультативно-дорадчих) механізмів і передбачають: оприлюднення інформації не пізніше ніж за 20 днів до проведення; організацію зборів (або онлайн-формату в умовах воєнного стану); фіксацію пропозицій у протоколі; обов'язковий розгляд і мотивовану відповідь органу влади [6].

М.О. Семко виділяє форми участі: інформування, консультування, співпрацю та делегування. Громадські слухання є інструментом адвокації та контролю, особливо ефективним у поєднанні з місцевими ініціативами. Автор підкреслює обов'язок проводити слухання не рідше одного разу на рік, супроводжувати їх інформаційною кампанією та створювати робочі групи з представників усіх зацікавлених сторін. Громадські слухання є одним із механізмів узгодження інтересів різноманітних груп, що показують зацікавленість у розв'язанні тієї чи іншої проблеми, яка має суспільний інтерес [5].

У 2022-2023 рр. механізми адаптувалися до умов воєнного стану. Згідно з роз'ясненнями Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України (2023) та Постановою КМУ № 967-2023-п, громадські слухання щодо оцінки впливу на довкілля проводяться виключно в режимі відеоконференції. Це дозволяє забезпечити участь громадськості навіть у прифронтових громадах, хоча й створює додаткові технічні виклики. Яіцька Д. І. (2022) та інші дослідники зазначають, що воєнний стан обмежив традиційні форми масових зібрань (ст. 19 Закону «Про правовий режим воєнного стану»), але стимулював розвиток цифрових інструментів (онлайн-платформи, «Дія», електронні консультації). Традиційні форми діяльності, такі як публічні засідання та громадські слухання, часто стають неможливими через безпекові ризики та обмеження, пов'язані з комендантською годиною та іншими заходами воєнного стану [9; 10].

Попри правові засади, наукові дослідження 2022–2023 рр. фіксують низку системних проблем реалізації громадських слухань: обмежений доступ до інформації та брак довіри (Семко М.О., 2022); недосконалість нормативної бази на муніципальному рівні (Назимко Є.С. та ін., 2023); низька активність громадян через правовий нігілізм, закритість влади та воєнні реалії (Домбровський О.І., Багір'янц Д.П., 2023); вплив воєнного стану – обмеження масових заходів, пріоритетність питань оборони, перехід на онлайн-формати, ризики для учасників. Дослідники наголошують, що неефективне врахування пропозицій (рекомендаційний характер рішень) знижує мотивацію громадськості та легітимність влади [5; 6; 7; 10; 11].

Слід наголосити на потенціалі волонтерства та громадських ініціатив як доповнення до формальних механізмів у кризових умовах 2022–2023 рр. Громадські організації відіграють значну роль у демократичному суспільстві

в умовах війни, організовуючи публічні консультації, слухання та моніторинг. За даними соціологічних досліджень, у 2022 році створено тисячі нових громадських організацій для реагування на виклики війни [5; 12].

Також слід звернути увагу на роль консультативно-дорадчих органів (громадських рад) у проведенні громадської експертизи та обговорень [13].

Серед шляхів вдосконалення участі громадськості у вирішенні питань місцевого значення доцільно виокремити такі: прийняття єдиного нормативно-правового акта, що детально регулює порядок проведення громадської експертизи та слухань на муніципальному рівні [7]; розвиток цифрових платформ та онлайн-форматів для забезпечення участі в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення [10]; проведення системних інформаційних кампаній, тренінгів та семінарів для підвищення правової культури та навичок участі [5]; інституціоналізацію допоміжних органів територіального самоврядування за європейським зразком та обов'язкове мотивоване врахування результатів слухань з публічним звітуванням [6; 8]; поєднання громадських слухань з місцевими ініціативами, волонтерським рухом та електронними консультаціями; запровадження моніторингу виконання рішень та відповідальності посадових осіб [5; 11]. Реалізація цих пропозицій сприятиме формуванню активного громадянського суспільства, посиленню демократичних засад публічного управління та стійкості територіальних громад у воєнний і повоєнний період.

Насамкінець варто наголосити, що громадські слухання є дієвим інститутом безпосередньої демократії, що забезпечує участь громадськості в публічному управлінні, підвищує легітимність рішень та сприяє сталому розвитку територіальних громад навіть в умовах воєнного стану. Наукові доробки сучасних учених підтверджують актуальність інституту в умовах

децентралізації та воєнного стану, проте водночас вказують на необхідність подолання системних проблем правового регулювання та практичної реалізації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.05.2026).
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 12.05.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.05.2026).
4. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text> (дата звернення: 12.05.2026).
5. Сємко М.О. Громадські ініціативи та громадські слухання в Україні на сучасному етапі. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2022. № 2. С. 48–51. URL: <http://aprus.khpi.edu.ua/article/view/273012/268510> (дата звернення: 12.05.2026).
6. Домбровський О.І., Багір'янц Д.П. Участь громадськості у здійсненні публічного адміністрування на місцевому рівні: поняття та

механізми забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 610–613. URL: https://www.lsej.org.ua/2_2023/145.pdf (дата звернення: 12.05.2026).

7. Назимко Є.С., Клемпарський М.М. Громадська експертиза та громадські обговорення як форми безпосередньої демократії при вирішенні місцевих справ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 558–561. URL: https://lsej.org.ua/9_2023/137.pdf (дата звернення: 12.05.2026).

8. Аль-Атті І. Механізми формування ефективної взаємодії влади та громадськості як основи удосконалення системи публічного управління. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2022. № 2. С. 6–30. URL: <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/39> (дата звернення: 12.05.2026).

9. Яіцька Д.І. Особливості участі громадян у публічному управлінні в умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми законності*. 2022. № 158. С. 85–102. URL: <https://plaw.nlu.edu.ua/article/view/265030/268701> (дата звернення: 12.05.2026).

10. Чигир П.Р. Адміністративно-правове регулювання проведення окремих видів масових заходів у період воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 6. Ч. 2. С. 499-504.

11. Бойчук Д.В. Роль громадських організацій у демократичному суспільстві в умовах війни. *Актуальні проблеми політики*. 2025. № 75. С. 12-18.

12. Назимко Є.С., Клемпарський М.М. Роль консультативно-дорадчих органів у проведенні громадської експертизи та громадських обговорень в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 5. С. 256-262.

УДК 352:341.171(4):342.25

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Фартушок Ігор Іванович,
здобувач ступеня доктора філософії

Поглиблення процесів європейської інтеграції та трансформація системи публічного управління в Україні актуалізують необхідність приведення національної моделі місцевого самоврядування у відповідність до загальноєвропейських демократичних стандартів. Особливого значення ця проблематика набуває в умовах децентралізації, післявоєнного відновлення територіальних громад та реалізації стратегічного курсу України на членство у Європейський Союз. Основоположним міжнародно-правовим актом у сфері місцевого самоврядування виступає Європейська хартія місцевого самоврядування, яка закріплює базові принципи організації та функціонування місцевої влади, зокрема право територіальних громад на самоврядування, організаційну та фінансову автономію, здійснення публічних функцій в інтересах місцевого населення, а також принцип субсидіарності як основу демократичного врядування. У положеннях Хартії місцевого самоврядування визначається як право і реальна здатність органів місцевої влади регулювати та управляти суттєвою частиною публічних справ під власну відповідальність та в інтересах місцевого населення [1].

У сучасних умовах імплементація європейських стандартів місцевого самоврядування в Україні безпосередньо пов'язується із реформою децентралізації, розвитком багаторівневого врядування та зміцненням демократичної спроможності територіальних громад. У міжнародних

документах та програмах Ради Європи наголошується, що подальший розвиток місцевої демократії в Україні в умовах війни та післявоєнного відновлення повинен ґрунтуватися на удосконаленні правових засад діяльності органів місцевого самоврядування, підвищенні якості місцевого та регіонального врядування, розвитку демократичних інновацій, а також забезпеченні відкритості влади та дотримання прав людини. У цьому контексті реформа децентралізації розглядається як один із ключових механізмів зміцнення фінансової та організаційної спроможності територіальних громад, розширення їх повноважень та розвитку механізмів *participatory democracy* – демократії участі. Водночас, попри суттєвий прогрес у сфері децентралізації, процес імплементації європейських стандартів місцевого самоврядування в Україні продовжує супроводжуватися низкою проблем, серед яких дисбаланс між централізацією та автономією громад, нерівномірність розвитку територій, недостатня інституційна спроможність окремих громад, а також складність функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та діяльності військових адміністрацій. Особливого значення при цьому набуває необхідність зміцнення довіри громадян до демократичних інституцій, розвитку ефективної взаємодії між державними органами, органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством, що розглядається як важлива передумова післявоєнного відновлення України та подальшої європейської інтеграції [2].

Водночас у документах Ради Європи та Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи підкреслюється, що зміцнення місцевої демократії, багаторівневого врядування та прав людини на локальному рівні виступає однією з ключових передумов забезпечення демократичної стійкості

держави, ефективного післявоєнного відновлення та реалізації євроінтеграційного курсу України. У межах проєкту «Strengthening multi-level governance, democracy and human rights at local level in Ukraine» акцентується увага на необхідності вдосконалення правових засад місцевого та регіонального врядування, розвитку демократичних інновацій, зміцнення взаємодії між державними органами, органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством, а також забезпечення відкритого врядування та демократії участі. Особливого значення при цьому набуває розвиток інституційної спроможності територіальних громад, впровадження механізмів прозорого муніципального управління, посилення ролі органів місцевого самоврядування у процесах відновлення та підвищення довіри населення до демократичних інституцій. Саме тому подальша імплементація європейських стандартів місцевого самоврядування в Україні повинна охоплювати не лише формальне наближення національного законодавства до європейських вимог, а й реальне забезпечення ефективного функціонування локальної демократії, багаторівневого врядування та системи публічного управління відповідно до принципів верховенства права, відкритості та захисту прав людини [3].

Таким чином, імплементація європейських стандартів місцевого самоврядування в Україні виступає одним із ключових напрямів модернізації системи публічної влади та розвитку демократичного врядування. Водночас ефективність цього процесу безпосередньо залежить від здатності держави забезпечити реальну автономію територіальних громад, стабільність законодавчого регулювання, фінансову спроможність місцевого самоврядування та належний баланс між процесами децентралізації й забезпеченням національної безпеки в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел:

4. European Charter of Local Self-Government. Strasbourg, 15.X.1985. URL: <https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-english-version/1680a87cc3>
5. Strengthening multilevel governance and local democracy to support Ukraine's recovery. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/strengthening-multilevel-governance-and-local-democracy-to-support-ukraine-s-recovery>
6. Strengthening multi-level governance, democracy and human rights at local level in Ukraine. URL: [https://www.coe.int/en/web/kyiv/strengthening-multi-level-governance-democracy-and-human-rights-at-local-level-in-ukraine#%22207838409%22:\[\],%22207916588%22:\[0\]}](https://www.coe.int/en/web/kyiv/strengthening-multi-level-governance-democracy-and-human-rights-at-local-level-in-ukraine#%22207838409%22:[],%22207916588%22:[0]})

ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ В СИСТЕМІ ВИБОРЧОГО ТА РЕФЕРЕНДУМНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Федоров Максим Анатолійович,
студент денної форми навчання
спеціальності 081 «Право»
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

В системі виборчого та референдумного права громадські слухання розглядаються як фундаментальна форма безпосередньої демократії. Вони є сполучною ланкою між представницькою владою, обраною під час місцевих виборів, та волею територіальної громади. Якщо референдум є способом прийняття остаточного, імперативного рішення, то громадські слухання виступають інструментом попереднього виявлення позиції громадян та публічного консультування. Конституція України у статтях 38 та 140 закладає правову базу для участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, що є основою для всіх подальших форм народовладдя [1].

Правове регулювання та сутність інституту Згідно зі ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», громадські слухання дозволяють територіальній громаді безпосередньо взаємодіяти з обраними представниками (депутатами) та посадовими особами. У межах предмету виборчого права це слід розглядати як форму пост-виборчого контролю: виборці не лише делегують повноваження під час голосування, а й отримують право офіційно заслуховувати звіти та впливати на діяльність влади між виборчими циклами [2].

Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 18 червня 2002 року № 12-рп/2002 наголосив, що право громадян на участь у місцевому самоврядуванні є багатограним і не обмежується лише участю у виборах.

Суд підкреслив, що утвердження демократичних засад вимагає створення умов для реального впливу громади на прийняття рішень [3].

Ефективність громадських слухань прямо залежить від чіткості процедури їх проведення. На відміну від виборчого процесу, що регулюється Виборчим кодексом, порядок слухань деталізується у Статутах громад. Як зазначається у фаховому виданні нашого університету, підручнику «Конституційне право України» (11-те видання, 2023 р.), процедурна прозорість є гарантією захисту прав виборців від зловживань з боку місцевих чиновників. Типова процедура включає такі критичні стадії:

1. ініціювання – право скликання слухань належить голові громади, раді, або ініціативній групі жителів (через збір підписів);
2. інформаційне забезпечення – обов'язкове оприлюднення інформації про предмет слухань (зазвичай за 15 днів), що забезпечує реалізацію принципу гласності;
3. реєстрація та легітимність – участь у слуханнях беруть особи, які мають право голосу на відповідних місцевих виборах, що підтверджує суб'єктність виборця як активного учасника муніципального життя;
4. протоколювання – результати слухань оформлюються протоколом, який стає офіційним документом для розгляду на сесії місцевої ради.

Для повного розкриття теми у межах референдумного права необхідно порівняти громадські слухання з місцевим референдумом:

- 1) За юридичною силою – рішення референдуму є актом вищої сили і не потребує затвердження (імперативність). Результати слухань мають консультативний характер, проте вони є обов'язковими для розгляду.

2) За предметом – на референдум виносяться питання стратегічного значення, тоді як слухання є інструментом вирішення поточних конфліктів (забудова, тарифи, екологія).

3) За складністю – громадські слухання є мобільною формою волевиявлення, яка не потребує значних витрат з місцевого бюджету, на відміну від організації референдуму.

Як підкреслює відомий вчений М. О. Баймуратов, громадські слухання є «консультативною формою муніципальної демократії», яка готує суспільство до більш складних форм народовладдя, таких як референдум [4]. На нашу думку, слухання виступають «запобіжником»: якщо влада ігнорує громаду на стадії слухань, це стає легітимним стимулом для ініціювання місцевого референдуму.

В умовах воєнного стану, коли проведення референдумів та виборів згідно із законом обмежене, громадські слухання залишаються чи не єдиним легітимним способом прямої участі мешканців у прийнятті рішень. Згідно з Постановою КМУ № 996 (у найактуальнішій редакції від 06.02.2025 р.), сьогодні активно впроваджуються дистанційні форми – електронні консультації та онлайн-слухання. Ми вважаємо, що використання цифрових платформ дозволяє зберегти зв'язок громади з владою навіть в умовах евакуації частини населення. [5]. Так, використання платформ на кшталт «E-dem» дозволяє зберегти зв'язок громади з владою навіть в умовах евакуації частини населення. Проте тут важливо забезпечити надійну ідентифікацію учасників, щоб результати обговорення відображали волю саме членів територіальної громади.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що громадські слухання є невід'ємною частиною виборчого та референдумного права

України та забезпечують безперервність демократичного процесу між виборами. На нашу думку, для підвищення їхньої ефективності необхідно на законодавчому рівні закріпити відповідальність посадових осіб за безпідставне відхилення пропозицій громади, зафіксованих у протоколах слухань. Громадські слухання мають трансформуватися з формальної процедури у реальний механізм співуправління територією.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2026).
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2026).
3. Рішення Конституційного Суду України від 18 червня 2002 року № 12-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-02#Text> (дата звернення: 15.05.2026).
4. Баймуратов М. О. Муніципальне право: підручник. Київ: Право, 2021. 640 с.
5. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 (в ред. від 06.02.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2026).

6. Конституційне право України : підручник / за ред. Ю. М. Бисаги. 11-те вид., переробл. та доповн., присвячене 30-й річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород: РІК-У, 2023. 536 с. URL: [.https://fpk.in.ua/images/biblioteka/1bac_pravo/Konstytutsiyne-pravo_2023.pdf](https://fpk.in.ua/images/biblioteka/1bac_pravo/Konstytutsiyne-pravo_2023.pdf) (дата звернення: 15.05.2026).

УДК 342.951:004.9

ЕЛЕКТРОННЕ РЕЗИДЕНТСТВО В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Фізер Вікторія Михайлівна,
студентка 2 курсу спеціальності D8 «Право»
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1519-7780>

Сучасний розвиток цифрових технологій трансформує традиційні уявлення про взаємодію держави, бізнесу та суспільства. Глобалізація та поширення інформаційно-комунікаційних технологій зумовлюють формування нових правових інститутів, що мають забезпечити ефективну участь іноземних суб'єктів господарювання у вітчизняній економіці без необхідності фізичної присутності на території держави. Одним із таких інститутів є електронне резидентство (е-резидентство).

В умовах воєнного стану та відновлення національної економіки України питання залучення іноземних інвестицій і спрощення ведення бізнесу набуває актуальності. Запровадження інституту електронного резидентства відповідає стратегічному курсу України на цифрову трансформацію публічного управління, задекларованому в Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках [1].

Історія становлення інституту електронного резидентства (е-резидентства) в Україні розпочалася у 2019 році з ініціативи новоствореного Міністерства цифрової трансформації, яке прагнуло залучити

іноземних фрілансерів, насамперед у сфері ІТ, за прикладом успішного досвіду Естонії, яка стала новатором цієї концепції, започаткувавши її ще в 2014 році. Першим практичним кроком стало ухвалення Кабінетом Міністрів України у червні 2020 року постанови про запуск відповідного експериментального проєкту, що дало змогу протестувати перші технічні та правові механізми. Для повноцінного впровадження інституту виникла потреба в масштабних змінах до законодавства, що призвело до розробки та реєстрації у парламенті законопроєкту №5270 навесні 2021 року. Попри тривалі дискусії щодо фінансового моніторингу та виклики, пов'язані з повномасштабною війною, 6 жовтня 2022 року Верховна Рада ухвалила базовий Закон №2654-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів», який офіційно набрав чинності 1 квітня 2023 року та юридично закріпив статус е-резидента з відповідним внесенням змін до Податкового кодексу України. Протягом 2024-2025 років тривала технічна інтеграція банківського сектору, оскільки саме банки було визначено податковими агентами для іноземців. На сучасному етапі інститут е-резидентства розвивається як логічне доповнення простору Дія.City, пропонуючи іноземним підприємцям податкову модель із дистанційним відкриттям рахунків та автоматичною сплатою 5% податку [2].

Відповідно до підпункту 14.1.56⁶ пункту 14.1 ст.14 Податкового кодексу України, електронним резидентом є іноземець, який досяг 18-річного віку, не є податковим резидентом України, отримав відповідні кваліфіковані електронні довірчі послуги та інформація про якого внесена до інформаційної системи "Е-резидент". Зазначений статус надає його носієві право дистанційно провадити господарську діяльність, зареєструвати юридичну

особу або стати фізичною особою-підприємцем без необхідності особистої присутності на території України [3]. Правосуб'єктність цифрових резидентів має дуалістичну та гібридну юридичну природу, що якісно відрізняє її від класичного правового статусу фізичних чи юридичних осіб. Специфіка полягає в тому, що особа фізично перебуває та зберігає громадянство своєї країни, але водночас набуває окремого обсягу прав і обов'язків у іншій державі. Цей інститут не інтегрує іноземця в політико-правову систему країни резидентства, а тільки забезпечує умови для його дистанційної економічної діяльності та доступу до електронних послуг. Відповідно, така правосуб'єктність є обмеженою: е-резидентство не породжує права на в'їзд та перебування на території України, не є підставою для набуття громадянства та не надає соціальних прав [4, с.156-157]. Основною його метою є сприяння розвитку економіки, науки, освіти та культури країни шляхом надання доступу іноземним елементам до електронних послуг [5, с.5].

Статус електронного резидента (е-резидента) надається іноземцям після подання заяви через інформаційну систему «Е-резидент», проходження ідентифікації та отримання кваліфікованих електронних довірчих послуг у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, після чого контролюючий орган автоматично здійснює взяття особи на податковий облік. Проте є обмеження, встановлені законом, щодо осіб, які можуть бути електронними резидентами. Законодавством встановлено вичерпний перелік обмежень, відповідно до якого набувати цей статус заборонено громадянам України, особам без громадянства, іноземцям із правом на постійне проживання або статусом податкового резидента в Україні, а також особам, які отримують активні доходи з джерелом походження з України. Крім того, е-резидентами не можуть стати громадяни та резиденти країн, що не

включені до спеціального Переліку держав, який затверджується Міністерством цифрової трансформації України за погодженням із Державною службою фінансового моніторингу України. До цього Переліку категорично заборонено відносити країни, визнані державою-агресором або окупантом щодо України, включені до «чорного» чи «сірого» списків FATF або визначені Європейською комісією як держави зі слабкими режимами протидії легалізації кримінальних доходів і фінансуванню тероризму [3]. Чітке розмежування статусів е-резидента, резидента та нерезидента має практичне значення. Зокрема, іноземці отримують можливість дистанційно отримати податковий номер, зареєструватися як фізична особа – підприємець на спрощеній системі оподаткування [5, с.5].

Загалом, варто відрізнити поняття «електронного резидента» від «податкового резидента». Диференціацію між ними доцільно здійснювати за п'ятьма базовими критеріями. По-перше, за правовим регулюванням, оскільки статус податкового резидента визначається загальним національним законодавством і міжнародними конвенціями про уникнення подвійного оподаткування, тоді як е-резидентство ґрунтується на спеціальних нормативно-правових актах, що регламентують порядок надання електронних послуг та цифрових преваг. По-друге, за підставами набуття: податковий статус залежить від об'єктивних чинників, на які особа може впливати лише опосередковано, натомість е-резидентство має суто декларативний характер і присвоюється на підставі особистої заяви. По-третє, за статусом громадянина, адже податковий резидент може мати громадянство країни резидентства, тоді як е-резидентом завжди є виключно іноземець. По-четверте, за суб'єктним складом, оскільки інститут податкового резидентства поширюється як на фізичних, так і на юридичних

осіб, тоді як е-резидентство орієнтоване виключно на фізичних осіб з метою дистанційного ведення бізнесу чи спрощеного заснування компаній. По-п'яте, за податковим режимом: класичне резидентство визначає загальний обсяг і порядок виконання податкового обов'язку особи, тоді як е-резидентство базово не змінює статус нерезидента для іноземця, хоча окремі держави, зокрема як Україна, можуть законодавчо впроваджувати для таких суб'єктів спеціальні пільгові умови оподаткування [6, с.107].

Процедура набуття статусу е-резидента включає декілька послідовних етапів. На першому фізична особа подає заяву через офіційний портал е-резидентства. Заява містить персональні відомості, скан-копію паспортного документа, а також підтвердження відсутності підстав для відмови у наданні статусу (до яких належать встановлення факту подання недостовірних відомостей; наявність незнятої судимості за тяжкі чи особливо тяжкі злочини; включення заявника до санкційних списків; наявність інших обставин, що свідчать про загрозу національній безпеці або громадському порядку). Другий етап передбачає верифікацію особи з використанням відео-ідентифікації або ідентифікації через акредитованих партнерів за кордоном. Надалі уповноважені органи здійснюють перевірку відомостей про заявника. Строк розгляду заяви становить 10 робочих днів з дати надходження повного пакету документів [7].

З огляду на вищенаведене можна виокремити такі основні ознаки інституту е-резидентства в Україні:

- 1) дистанційний характер правореалізації, який виражається у виключній взаємодії у електронній формі, що дозволяє особі здійснювати підприємницьку діяльність та користуватися публічними послугами без фізичної присутності;

2) обмежена правосуб'єктність, оскільки даний статус не є підставою для набуття політичних прав або соціального забезпечення з боку держави;

3) заявний порядок набуття, адже статус присвоюється на підставі добровільного волевиявлення іноземця та після проходження процедури дистанційної верифікації;

4) е-резидент є податковим резидентом України, на відміну від моделей інших країн, оскільки сплачує податок по третій групі спрощеної системи оподаткування, але при цьому податковий резидент не може стати е-резидентом, відповідно до норм чинного законодавства; [6, с.106-107].

Якщо ж порівнювати українську модель е-резидентства з естонською, то можна знайти такі спільні риси як можливість дистанційної реєстрації, отримання статусу та управління бізнесом, а також відсутність права на в'їзд та проживання на підставі статусу е-резидента. Разом із тим існує суттєва відмінність, адже естонська модель функціонує у правовому просторі ЄС, що забезпечує е-резидентам доступ до єдиного цифрового ринку. Українська модель передбачає більш жорсткі обмеження щодо кола осіб, які можуть набути статус, що зумовлено безпековими міркуваннями [4, с.4-5].

Аналіз чинного законодавства та практики його застосування свідчить про низку прогалин у правовому механізмі е-резидентства в Україні, зокрема:

По-перше, законодавство не встановлює чіткого механізму захисту прав е-резидентів у разі неправомірної відмови у наданні статусу або його анулювання. Оскарження рішень у судовому порядку є ускладненим для іноземних осіб, що перебувають за межами України.

По-друге, залишається неврегульованим питання взаємного визнання е-підписів е-резидентів з іноземними державами. Кваліфікований електронний підпис е-резидента є юридично значущим на території України,

проте не завжди визнається в інших державах, що обмежує практичну корисність статусу.

По-третє, потребує вдосконалення система запобігання використанню е-резидентства в незаконних цілях і є необхідним зміцнення механізмів фінансового моніторингу та взаємодії із відповідними органами іноземних держав.

Урахування виявлених проблем і світової практики дає нам змогу виокремити декілька перспективних напрямів розвитку правового механізму е-резидентства в Україні. Першим пріоритетом є гармонізація з європейським законодавством, зокрема з Регламентом ЄС eIDAS (№910/2014), що в контексті євроінтеграції дозволить забезпечити взаємне визнання електронних підписів е-резидентів на просторі Європейського Союзу. Другим напрямом є розширення кола доступних послуг через платформу «Дія», що передбачає надання е-резидентам можливості віддалено отримувати ліцензії, реєструвати торговельні марки та брати участь у державних закупівлях. Третій напрям – впровадження можливості іноземним громадянам легально інвестувати у віртуальному режимі в український оборонно-промисловий комплекс, зокрема в оборонні технології, що є наразі актуальним для України.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024. № 1351-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів: Закон України від 06.10.2022. № 2654-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-20#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

3. Податковий кодекс України від 02.12.2010. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. ст.112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

4. Загорець Р. Г. Правосуб'єктність цифрових резидентів в Україні: юрисдикційні межі регулювання. *Young Scientist*. 2025. № 3 (134). С. 155-161. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6435/6290> (дата звернення: 20.05.2026).

5. Вітюк М. С. Податкове резидентство в епоху е-резидентства і цифрових кочівників: міжнародний досвід та український контекст. *Наукові записки НаУКМА*. 2024. № 13. С. 3-14. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4520680a-ef9b-4174-a8f4-dcb00c5e08b7/content> (дата звернення: 20.05.2026).

6. Коваль Ю. А. Співвідношення концепцій електронного і податкового резидентства: перспективи оподаткування доходів е-резидентів в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 104-111. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2022/15.pdf (дата звернення: 20.05.2026).

7. Деякі питання діяльності електронних резидентів (е-резидентів): Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2023. № 970. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970-2023-%D0%BF#n21> (дата звернення: 20.05.2026).

УДК 342.734:349.2(477):355.271

УЧАСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ПУБЛІЧНОМУ ВРЯДУВАННІ: ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ

Фірцак Ольга Михайлівна,
студентка 4 курсу 5 групи
денної форми навчання
спеціальності 081 «Право»

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Становлення повноцінної демократичної держави неможливе без розвитку дієвих механізмів залучення громадян до управління справами на місцевому рівні. В умовах активної децентралізаційної реформи, що здійснюється в Україні починаючи з 2014–2015 років, особливої актуальності набуває питання про ефективність форм безпосередньої участі територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення.

Мета доповіді полягає у комплексному дослідженні правової природи, нормативного регулювання, організаційного механізму та практики проведення громадських слухань в Україні, а також у виявленні актуальних проблем і розробці пропозицій щодо їх вирішення. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: розкрити поняття та правову природу громадських слухань; з'ясувати їх місце у системі форм демократії участі; проаналізувати нормативно-правову базу, що регулює проведення громадських слухань.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері безпосередньої участі територіальних громад у місцевому самоврядуванні, предметом – правове регулювання та механізм реалізації громадських слухань як форми такої участі.

Теоретичну основу дослідження складають праці таких учених, як Баймуратов М.О., Рябченко В.І., Панасенко Г.С. та ін. нормативну базу утворюють Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та інші нормативні акти.

Громадські слухання являють собою одну з форм безпосередньої демократії на місцевому рівні, що надає мешканцям територіальної громади можливість безпосередньо впливати на прийняття рішень органами місцевого самоврядування. У широкому розумінні громадські слухання – це організоване публічне зібрання членів територіальної громади, під час якого мешканці заслуховують посадових осіб місцевого самоврядування, порушують питання та вносять пропозиції щодо питань місцевого значення [8].

У вітчизняній доктрині конституційного та муніципального права поняття «громадські слухання» тлумачиться по-різному. Так, О.В. Батанов підкреслює консультативний характер громадських слухань та їх функцію як каналу зворотного зв'язку між громадою та органами місцевої влади [6].

Правова природа громадських слухань визначається через сукупність ознак: публічний характер – слухання проводяться відкрито для всіх членів громади; ініціативність – їх можуть ініціювати як самі мешканці, так і органи місцевого самоврядування; консультативність – рішення, прийняті за результатами слухань, мають рекомендаційний характер і підлягають обов'язковому розгляду радою; інституціоналізованість – процедура проведення визначена нормами права та статутами територіальних громад;

партиципаторність – слухання є проявом демократії участі, що передбачає активне залучення громадян до прийняття публічно-владних рішень[8].

Слід відрізнити громадські слухання від суміжних форм участі громади: загальних зборів (сходів) громадян, місцевих ініціатив, місцевих референдумів та консультативних опитувань. На відміну від загальних зборів, громадські слухання носять здебільшого заплановано-тематичний характер і можуть організовуватися з конкретних питань, наприклад, щодо містобудівної документації, місцевого бюджету або екологічних проблем. На відміну від місцевого референдуму, їх результат не є юридично обов'язковим для органів влади[2].

Демократія участі (*participatory democracy*) розглядається сучасною доктриною як третій шлях між представницькою та прямою демократією, що передбачає активне та систематичне залучення громадян до прийняття публічних рішень. У системі форм демократії участі громадські слухання займають місце між суто консультативними формами (опитування, петиції) та формами з елементами обов'язкового впливу (місцева ініціатива, референдум) [10].

Згідно зі статтею 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», члени територіальної громади мають право брати участь у місцевому самоврядуванні через участь у місцевих виборах, референдумах та інших формах безпосередньої демократії. Громадські слухання є однією з таких форм, що прямо передбачена статтею 13 вказаного Закону [2].

До того ж у порівняльно-правовому контексті варто зазначити, що у країнах Європейського Союзу громадські слухання набули значного поширення як ефективний механізм залучення мешканців до управління на місцевому рівні. Зокрема, у Франції (*conseils de quartier*), Великій Британії

(public inquiries та community consultations), Швеції та Данії (folkehøring) ці механізми є невід'ємною частиною муніципальної практики і забезпечені розгалуженою нормативною базою та культурою громадянської участі.

Правову основу громадських слухань в Україні утворює кількарівнева система нормативно-правових актів. На конституційному рівні підґрунтям є стаття 38 Конституції України, яка гарантує право громадян брати участь в управлінні державними справами, а також стаття 140, що визначає місцеве самоврядування як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Ці положення закладають конституційний фундамент для участі мешканців у муніципальному управлінні[1]

На законодавчому рівні ключовим актом є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Стаття 13 цього Закону закріплює право членів територіальної громади на громадські слухання, визначає порядок їх ініціювання та встановлює обов'язок органів місцевого самоврядування розглянути пропозиції, внесені за результатами слухань. Водночас Закон відсилає до статутів територіальних громад як до основного джерела конкретного регулювання порядку проведення слухань [2].

На підзаконному рівні відповідні питання регулюються постановами Кабінету Міністрів України, зокрема постановою від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», яка хоча й стосується органів виконавчої влади, але слугує зразком для місцевого нормотворення. На муніципальному рівні порядок проведення громадських слухань деталізується у статутах територіальних громад та положеннях про громадські слухання, що приймаються місцевими радами [5].

Процедура проведення громадських слухань складається з кількох послідовних стадій: ініціювання, підготовки, проведення та реалізації результатів. Кожна з них має власний нормативний зміст і практичне значення [8].

Стадія ініціювання передбачає право членів територіальної громади ініціювати слухання шляхом збору підписів у кількості, визначеній статутом громади (зазвичай від 50 до 500 підписів залежно від чисельності громади). Слухання також можуть ініціюватися місцевою радою, її постійними комісіями або сільським, селищним, міським головою. На цьому етапі визначається предмет слухань та основні питання, що виносяться на обговорення [2].

Стадія підготовки включає офіційне оголошення про проведення слухань не пізніше як за 7–30 днів (залежно від статуту громади) до дати їх проведення. Оголошення розміщується на офіційному сайті органу місцевого самоврядування, у місцевих засобах масової інформації та на дошках оголошень. На цій стадії формується робоча група або оргкомітет, готуються довідкові матеріали, визначаються доповідачі та запрошені фахівці [9].

Стадія проведення охоплює безпосереднє проведення публічного заходу. Слухання веде головуючий, як правило, представник органу місцевого самоврядування або обраний громадою модератор. Порядок слухань передбачає заслуховування доповіді, виступів учасників, відповідей на запитання та внесення пропозицій. Обов'язковим є ведення протоколу. За результатами слухань приймаються рекомендації, що оформлюються як пропозиції до відповідного органу місцевого самоврядування [9].

Стадія реалізації результатів є найбільш проблематичною. Відповідно до статті 13 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», пропозиції,

внесені за результатами слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування. Однак закон не встановлює обов'язку прийняти ці пропозиції чи конкретних строків їх розгляду, що є суттєвою прогалиною у правовому регулюванні [7].

Громадські слухання є самостійною формою безпосередньої демократії на місцевому рівні, що органічно поєднує елементи прямої участі громадян з інституційними механізмами місцевого самоврядування. Їх правова природа визначається публічністю, консультативністю, ініціативністю та інституційністю. У системі форм демократії участі громадські слухання займають проміжне місце між чисто консультативними механізмами та формами з обов'язковими правовими наслідками.

Слід підкреслити, що нормативне регулювання громадських слухань в Україні є багаторівневим: конституційний рівень (статті 38, 140 Конституції), законодавчий рівень (Закон «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон «Про регулювання містобудівної діяльності», Закон «Про стратегічну екологічну оцінку» та ін.), підзаконний рівень та рівень статутів територіальних громад. Водночас законодавче регулювання має суттєву прогалину – відсутність обов'язкових наслідків для органів місцевого самоврядування в разі ігнорування результатів слухань.

Так, громадські слухання є важливим, проте ще недостатньо реалізованим потенціалом муніципальної демократії в Україні. Їх ефективний розвиток є необхідною умовою зміцнення місцевого самоврядування, поглиблення децентралізації та утвердження демократичних цінностей у суспільстві. Щодо перспектив вдосконалення досліджуваного інституту, то вони пов'язані з трьома напрямками: законодавчим (ухвалення окремого закону або суттєве доповнення чинного, закріплення обов'язкових наслідків

розгляду), процедурним (незалежне модерування, відкритість матеріалів, публічна звітність) та культурним (підвищення правосвідомості мешканців і посадових осіб, розвиток деліберативних форматів).

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості *Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення:06.05.2025).
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення:06.05.2025)
3. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34. Ст. 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (дата звернення:06.05.2025)
4. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20 березня 2018 року № 2354-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 16. Ст. 138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19> (дата звернення:07.05.2025)
5. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: *Постанова Кабінету Міністрів України*. 3 листопада 2010 року. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п> (дата звернення:07.05.2025)
6. Батанов О.В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Юридична думка, 2010. 656 с.

7. Борденюк В.І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2007. 576 с. URL:https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення:07.05.2025)

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо проектів містобудівної документації на місцевому рівні» від 25 травня 2011 р. № 555 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення:07.05.2025)

9. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення: громадські слухання та місцеві ініціативи. *Вісник Одеського університету. Серія: Правознавство*. 2017. Т. 22. Вип. 1(30). С. 89–98.

10. Панченко Т.В. Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку: Монографія. Х.: Майдан, 2011. 368 с. URL: https://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/staff_pol/books/panchenko/Panchenko_monograf.pdf.(дата звернення: 07.05.2025)

УДК 342.571:352:336.14

ПАРТИСИПАТИВНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Фриган Олександр Васильович,
студент 4 курсу юридичного факультету,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У сучасних демократичних суспільствах, особливо в умовах децентралізації влади, одним із ключових елементів розвитку місцевого самоврядування стає активна участь громадян у прийнятті рішень, що безпосередньо стосуються їхнього повсякденного життя. Тема участі жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету набуває особливого значення в контексті виборчого та референдумного права, оскільки вона поєднує механізми прямої демократії з інструментами бюджетної політики. В Україні цей процес реалізується переважно через інструменти партисипативного (громадського) бюджетування, громадські слухання, місцеві ініціативи та інші форми залучення територіальних громад [1].

Партисипативне бюджетування виникло як інноваційний демократичний інструмент у Бразилії наприкінці 1980-х років і швидко поширилося по світу. В Україні воно набуло системного розвитку після реформи децентралізації 2014-2015 років. Досліджуваний феномен дозволяє жителям безпосередньо впливати на розподіл частини місцевих бюджетних коштів шляхом голосування за проекти. У контексті виборчого та референдумного права така участь посилює легітимність рішень місцевої влади, підвищує довіру до інститутів самоврядування та сприяє реалізації конституційного принципу народовладдя. Актуальність теми посилюється

воєнним станом, коли ресурси обмежені, а потреби громад – різноманітні, від підтримки оборони до соціальної інфраструктури.

Участь жителів у бюджетному процесі ґрунтується на нормах Конституції України, Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативних актах. Зокрема, доповнення Закону статтею 13-1 «Участь жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету» закріпило правові засади цього механізму [1]. Громадяни можуть реалізовувати свої права через загальні збори, конференції жителів, громадські слухання, місцеві ініціативи та безпосередньо через бюджет участі. Зазначені форми є проявом референдумного права на місцевому рівні, де рішення приймаються безпосередньо територіальною громадою.

Партисипативне бюджетування в Україні стартувало у 2015 році в кількох містах (Чернігів, Черкаси, Полтава) завдяки ініціативам громадських організацій. За роки практики воно охопило десятки громад, де жителі пропонують проекти у сферах благоустрою, освіти, культури, спорту та соціального захисту. Голосування за проекти може відбуватися онлайн або офлайн, що робить процес доступним. Успішні приклади демонструють підвищення ефективності використання коштів, оскільки громадяни краще знають локальні потреби.

На думку М. М. Дмитрієвої, котра здійснила аналіз партисипативного бюджетування як інструменту фінансування загальної середньої освіти [2], обґрунтованою є необхідність розвитку фінансової автономії шкіл, запровадження шкільного громадського бюджету та залучення шкільних спільнот і піклувальних рад до формування місцевих бюджетів. Упровадження такого підходу сприяє формуванню фінансової грамотності, активної громадянської позиції та прозорості використання коштів, що є

особливо значущим в контексті інтеграції української освіти до європейського простору та післявоєнної відбудови.

В умовах повномасштабної війни механізм зазнав трансформацій. Дослідження програми «Прозорі міста» (Transparent Cities, 2024 р.) показало, що лише в 8 з 100 досліджуваних міст (Вінниця, Володимир, Івано-Франківськ, Кам'янське, Луцьк, Тернопіль, Умань, Хмельницький) продовжували реалізовувати бюджет участі у 2023–2024 роках [3]. Проекти змістилися в бік підтримки Сил оборони, облаштування укриттів, допомоги ВПО та ветеранам. Автори рекомендують не скасовувати, а адаптувати інструмент, тобто зменшувати обсяг фінансування, фокусуватися на невеликих проєктах та спрямовувати його на нагальні воєнні потреби, що дозволяє зберігати діалог влади та громади навіть у кризових умовах.

Партисипативне бюджетування виступає одним із ключових інструментів підтримання та відновлення суспільної довіри до органів публічної влади, забезпечуючи практичну реалізацію принципів відкритості, підзвітності та залучення громадян до процесів ухвалення управлінських рішень [4]. Попри численні випадки тимчасового призупинення відповідних процедур в умовах воєнного стану, зазначений механізм зберігає значний потенціал для підтримання громадянської активності, розвитку локальної демократії та формування стійких комунікативних зв'язків між територіальними громадами й органами місцевого самоврядування. У цьому контексті партисипативне бюджетування може набути особливого значення у процесі післявоєнної реконструкції України як інструмент демократичного узгодження суспільних потреб і пріоритетів відновлення територій.

Наукові дослідження підтверджують позитивний вплив механізмів партисипативного бюджетування на якість публічного врядування. Зокрема, у

праці Т. Вітовщик (2025 р.) обґрунтовано, що впровадження практик громадської участі у бюджетному процесі сприяє підвищенню рівня суспільної довіри до влади, забезпечує прозорість використання публічних фінансів та посилює підзвітність органів місцевого самоврядування перед територіальною громадою.

Міжнародний досвід, зокрема бразильський (Порту-Алегрі), свідчить про значне зростання кількості шкіл, покращення інфраструктури та залучення десятків тисяч громадян до дискусій. В Україні аналогічні процеси сприяють ефективному розподілу коштів та розвитку локальної демократії. Однак існують проблеми, серед яких доцільно виокремити такі: низька обізнаність населення, обмежена цифрова грамотність у невеликих громадах, ризики маніпуляцій та недостатнє фінансування в умовах війни. Потребує вдосконалення нормативна база для гарантій реалізації результатів голосування та інтеграції механізму з іншими інструментами прямої демократії, такими як місцеві референдуми.

Участь жителів територіальних громад у процесах планування, визначення пріоритетів та розподілу коштів місцевого бюджету становить важливу форму реалізації принципів локальної демократії та безпосередньої участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування. У цьому аспекті партисипативне бюджетування слід розглядати як фінансово-організаційний механізм та інструмент практичної реалізації конституційних засад народовладдя, виборчої демократії та громадянської участі у вирішенні питань місцевого значення. Залучення населення до бюджетного процесу сприяє формуванню нової моделі взаємодії між органами місцевого самоврядування та громадою, заснованої на принципах відкритості, публічності, підзвітності та взаємної відповідальності.

Водночас механізми партисипативного бюджетування мають вагомое соціально-правове значення, оскільки забезпечують більш ефективне та адресне використання бюджетних ресурсів відповідно до реальних потреб територіальної громади. Безпосередня участь громадян у визначенні напрямів фінансування локальних ініціатив сприяє підвищенню якості публічного управління, зміцненню довіри до органів місцевого самоврядування та розвитку відповідального громадянського суспільства. Участь громадян у бюджетному процесі також формує практику колективної відповідальності за розвиток громади та посилює правову культуру населення у сфері місцевого самоврядування.

Попри складні умови воєнного стану, практика партисипативного бюджетування в Україні засвідчила високий рівень адаптивності та інституційної стійкості. У багатьох територіальних громадах відповідні механізми були трансформовані відповідно до потреб воєнного часу та спрямовані на підтримку обороноздатності, допомогу внутрішньо переміщеним особам, розвиток волонтерських ініціатив і забезпечення соціальної згуртованості населення. За таких умов партисипативне бюджетування виходить за межі класичного інструменту локальної демократії та набуває значення механізму консолідації суспільства в умовах кризових викликів.

Вдосконалення досліджуваного інституту потребує комплексного нормативного, організаційного та інформаційного забезпечення. Зокрема, актуальним є вдосконалення законодавчого регулювання процедур громадської участі у бюджетному процесі, розширення цифрових платформ електронної демократії, проведення системних просвітницьких кампаній щодо механізмів громадської участі, а також інтеграція партисипативного бюджетування у стратегії післявоєнної відбудови та сталого розвитку

територіальних громад. Лише за умови послідовної державної та муніципальної підтримки партисипативне бюджетування зможе перетворитися на повноцінний інститут демократичного врядування, здатний забезпечити реальну участь громадян у формуванні локальної політики та розвитку публічного управління в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (зі змінами, зокрема статтею 13-1). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 18.05.2026).
2. Дмитрієва М.М. Партисипативне бюджетування як інструмент фінансування загальної середньої освіти. *Освітня аналітика України*. 2023. № 5. С. 31–46. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/3_Dmytriieva_526_2023_31-46.pdf (дата звернення: 18.05.2026).
3. Бюджет участі в умовах війни: як його проводять міста? : аналітичний матеріал програми «Прозорі міста» (Transparent Cities). Київ : Transparency International Ukraine, 2024. 11 листопада. URL: <https://transparentcities.in.ua/news/biudzheth-uchasti-v-umovakh-viiny-yak-yoho-provodi-at-mista> (дата звернення: 18.05.2026).
4. Руденко О.М. Демократія участі в умовах війни: закордонний досвід та перспективи України. *Державне будівництво*. 2025. № 2. URL: <https://periodicals.karazin.ua/db/article/download/28800/25117> (дата звернення: 18.05.2026).

УДК 342.72/.73:321.7

УЧАСТЬ ГРОМАДЯН В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Швед Іван Іванович,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
юридичний факультет,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Сучасний розвиток демократичної державності супроводжується суттєвими трансформаціями механізмів взаємодії між суспільством і публічною владою. В умовах цифровізації, децентралізаційних процесів, глобалізації та посилення ролі громадянського суспільства традиційна модель представницької демократії дедалі частіше виявляється недостатньою для забезпечення реальної участі населення у формуванні та реалізації державної політики [1]. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема розвитку ефективних форм участі громадян в управлінні державними справами як необхідної умови забезпечення демократичної легітимності публічної влади.

Конституційний принцип народовладдя передбачає, що носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в державі є народ. Водночас реальне функціонування цього принципу потребує існування дієвих механізмів участі громадян у процесах ухвалення публічно-владних рішень. За сучасних умов участь громадян трансформується у складний багаторівневий механізм взаємодії між державою та суспільством.

Теоретичні засади демократії, народного суверенітету та громадської участі були предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у розвиток теорії демократичного врядування здійснили Ю. Барабаш, О. Бориславська, М. Козюбра, В. Шаповал, Ю. Тодика та інші дослідники конституціоналізму. Окремі аспекти локальної демократії, електронного врядування, громадського контролю та партисипативних механізмів аналізувалися у працях, присвячених реформі місцевого самоврядування та цифровізації публічного управління. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання трансформації механізмів громадської участі в умовах сучасних безпекових викликів, цифрової демократії та зміни природи взаємодії між державою і громадянським суспільством.

Право громадян брати участь в управлінні державними справами належить до фундаментальних політичних прав людини та є невід'ємним елементом демократичної державності. Його нормативне закріплення міститься як у міжнародно-правових актах, так і у національному законодавстві. Зокрема, стаття 38 Конституції України гарантує громадянам право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [2].

У сучасній правовій доктрині участь громадян в управлінні державними справами розглядається як один із ключових механізмів реалізації принципу народного суверенітету. Через систему демократичних процедур громадяни отримують можливість впливати на формування публічної політики, здійснювати контроль за діяльністю органів влади та брати участь у вирішенні питань загальнодержавного і місцевого значення.

Традиційними формами участі громадян виступають вибори та референдуми. Саме через механізм виборів забезпечується формування представницьких органів влади та легітимація публічного управління. Водночас сучасний розвиток демократії свідчить про поступове розширення форм громадської участі поза межами класичної представницької моделі.

Особливого значення набувають механізми деліберативної демократії, які передбачають безпосередню участь громадян у виробленні управлінських рішень через громадські слухання, консультації з громадськістю, електронні петиції, діяльність консультативно-дорадчих органів, громадський контроль та партисипативне бюджетування. Такі форми взаємодії забезпечують більш високий рівень відкритості публічного управління та сприяють формуванню комунікативної моделі демократії [3].

Важливим напрямом трансформації сучасної демократії є розвиток цифрових механізмів участі громадян. Електронна демократія суттєво змінює традиційні механізми взаємодії між державою та суспільством, створюючи нові форми політичної участі, засновані на використанні інформаційно-комунікаційних технологій. Використання цифрових платформ дозволяє забезпечити оперативність комунікації, розширити доступ громадян до процесів ухвалення рішень та підвищити прозорість діяльності органів влади.

Водночас цифровізація громадської участі породжує і нові виклики, пов'язані із захистом персональних даних, кібербезпекою, інформаційними маніпуляціями та ризиками цифрової нерівності. За таких умов особливого значення набуває необхідність формування належних правових гарантій функціонування механізмів електронної демократії та забезпечення балансу між технологічним розвитком і захистом прав людини [4].

В умовах воєнного стану участь громадян в управлінні державними справами набуває додаткового значення як чинник суспільної стійкості та консолідації населення. Активна громадянська позиція, розвиток волонтерського руху, участь громадськості у підтримці обороноздатності держави та функціонуванні місцевих громад фактично трансформують класичне розуміння громадської участі, розширюючи її зміст і значення у системі сучасної демократії.

Висновки. Участь громадян в управлінні державними справами є однією з фундаментальних засад сучасного демократичного конституціоналізму та важливою умовою функціонування правової держави. Сучасні трансформації демократії свідчать про поступове формування нової моделі взаємодії між державою та суспільством, у межах якої громадська участь набуває системного та багаторівневого характеру. Саме ефективна взаємодія між державою та громадянським суспільством виступає необхідною передумовою забезпечення демократичної легітимності влади, стійкості конституційного ладу та подальшого розвитку сучасної демократичної державності.

Список використаних джерел:

1. Каменчук Т. Глобалізація як механізм забезпечення єдності розуміння прав людини. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 237-243.
2. Yaitska D. Участь громадян у публічному управлінні: міжнародні стандарти та перспективи для України. *Теорія і практика правознавства*. 2023. № 1(23). С. 32-49.

3. Ротар Н. Аналітичні панелі критичного дискурсу деліберативної демократії. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. № 15. С. 237-250.

4. Розвиток та цифровізація громадських організацій в Україні / Рудакова С. Г. та ін. ГЕВ, Тернопіль. 2024. Том 90. № 5. С. 158-163.

УДК 342.573

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНОГО ВЕТО ДЛЯ УКРАЇНИ

Шпелик Тарас Михайлович,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

Сучасний розвиток демократичної державності характеризується поступовим розширенням механізмів безпосередньої участі громадян у здійсненні публічної влади. В умовах трансформації традиційної представницької демократії особливої актуальності набуває пошук ефективних форм взаємодії між суспільством та державою, здатних забезпечити реальний вплив народу на процес ухвалення політико-правових рішень [1]. Одним із таких механізмів у зарубіжній конституційній практиці виступає інститут народного вето, який дозволяє громадянам ініціювати скасування або блокування нормативно-правових актів шляхом безпосереднього волевиявлення.

Для України питання можливості впровадження інституту народного вето набуває особливого значення в умовах суспільного запиту на посилення демократичної участі, підвищення рівня підзвітності публічної влади та зміцнення механізмів народного контролю за діяльністю представницьких органів. Водночас відсутність комплексного наукового осмислення природи народного вето, меж його застосування та потенційних ризиків для функціонування системи публічної влади зумовлює необхідність поглибленого доктринального дослідження цієї проблематики.

Інститут народного вето є однією з форм безпосередньої демократії, сутність якої полягає у наданні громадянам права шляхом голосування скасовувати або блокувати набрання чинності нормативно-правовими актами, ухваленими представницькими органами влади. На відміну від класичного референдуму, народне вето має переважно контрольний характер і виступає інструментом стримування законодавчої влади з боку народу як носія суверенітету [2].

Доктринально інститут народного вето ґрунтується на концепції народного суверенітету, відповідно до якої народ не втрачає контроль над публічною владою після делегування повноважень представницьким органам. Саме через механізм народного вето забезпечується можливість безпосереднього втручання громадян у законодавчий процес у випадках, коли суспільство вважає ухвалений нормативний акт таким, що не відповідає публічним інтересам або суперечить базовим суспільним цінностям.

Найбільш розвинуті моделі народного вето функціонують у Швейцарії, де факультативний референдум фактично виконує функцію народного вето щодо законів, ухвалених парламентом. У разі збору встановленої кількості підписів громадян закон виноситься на всенародне голосування, за результатами якого може бути відхилений. Подібні механізми функціонують і в окремих штатах США, де громадяни мають можливість ініціювати референдуми щодо скасування законодавчих актів органів влади штату.

Водночас запровадження інституту народного вето має недоліки. До них доцільно віднести насамперед можливість використання цього механізму як інструменту політичного популізму, дестабілізації законодавчого процесу або маніпулятивного впливу на суспільну думку. За умов високої політичної

поляризації та недостатнього рівня правової культури інститут народного вето може перетворитися із механізму демократичного контролю на інструмент блокування функціонування державних інституцій [3].

Особливого значення у контексті можливого впровадження інституту народного вето набуває проблема визначення його предметних меж та допустимих сфер застосування. Відсутність чітко окреслених конституційно-правових обмежень щодо предмета народного вето потенційно може створити ризики дестабілізації функціонування системи публічної влади, ускладнення реалізації стратегічних функцій держави та надмірної політизації суспільно чутливих рішень. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває необхідність формування збалансованої моделі правового регулювання, яка б поєднувала принцип народного суверенітету із потребою забезпечення стабільності державного управління та безперервності виконання державою своїх конституційних функцій.

У досліджуваному аспекті обґрунтованим видається виключення можливості застосування народного вето щодо законів, які стосуються питань національної безпеки, оборони, мобілізаційної підготовки, функціонування сектору безпеки та оборони, податкової системи, державного бюджету, а також міжнародних зобов'язань держави. Насамперед це обумовлено тим, що відповідні сфери характеризуються високим рівнем публічного значення, потребують оперативності ухвалення рішень та безпосередньо пов'язані із забезпеченням стабільності держави, фінансової системи та міжнародної правосуб'єктності.

Особливо це стосується питань оборони та національної безпеки, де надмірна політизація або затягування процедур ухвалення рішень може створювати загрозу ефективності функціонування державного механізму та

безпеці суспільства. Також звернемо увагу, що бюджетне та податкове законодавство становить основу фінансової стабільності держави, а тому можливість блокування відповідних актів шляхом народного вето потенційно здатна спричинити порушення безперервності функціонування публічної влади та реалізації державних програм.

Окремої уваги потребує питання міжнародних зобов'язань держави. У сучасних умовах міжнародної інтеграції та розвитку міждержавної співпраці стабільність виконання міжнародно-правових зобов'язань виступає важливою складовою міжнародної довіри до держави та її правової передбачуваності. Надання можливості блокування імплементації міжнародних договорів через механізм народного вето потенційно може негативно вплинути на стабільність міжнародних відносин та ефективність реалізації зовнішньополітичного курсу держави. Зазначені обмеження загалом відповідають європейській практиці функціонування інститутів безпосередньої демократії, у межах якої переважна більшість держав встановлює спеціальні предметні винятки для сфер, що мають критичне значення для функціонування державності.

Для України перспективи впровадження інституту народного вето безпосередньо пов'язані із необхідністю подальшого розвитку механізмів електронної демократії. Саме цифровізація процедур громадської участі потенційно може забезпечити реальну доступність цього інституту та мінімізувати організаційні бар'єри для реалізації права громадян на безпосередню участь у законодавчому процесі. Водночас функціонування цифрових механізмів народного волевиявлення потребує належного рівня кібербезпеки, захисту персональних даних та ефективних механізмів протидії інформаційним маніпуляціям.

У теоретичному аспекті народне вето доцільно розглядати як елемент механізму забезпечення конституційного співвідношення між народним суверенітетом та діяльністю представницьких органів влади. Його основне призначення полягає у забезпеченні додаткового інструменту суспільного контролю за найбільш чутливими для суспільства рішеннями.

Висновки. Інститут народного вето є складним багаторівневим механізмом безпосередньої демократії, який поєднує елементи громадського контролю, народного суверенітету та стримування представницької влади. Його запровадження потенційно здатне посилити рівень громадської участі у здійсненні публічної влади, підвищити підзвітність законодавчих органів та зміцнити демократичну легітимність державних рішень. Водночас імплементація інституту народного вето в Україні потребує вкрай обережного та системного комплексу заходів з урахуванням політичних, безпекових і правових ризиків. Необхідними умовами його ефективного функціонування виступають високий рівень правової культури суспільства, стабільність демократичних інституцій, належний рівень цифрової безпеки та чітке нормативне визначення меж застосування цього механізму.

Список використаних джерел:

1. Берч В. В. Безпосередня судова демократія як конституційно-правовий феномен. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 100-104.
2. Средницька І. Народна ініціатива як форма безпосередньої демократії: поняття, сутність та види. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 45-49.

3. Омелько І. І. Конституційно-правові форми участі народу у законотворчій діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Т. 1. № 91. С. 220-225.

УДК 342.571:352/354

КОНСТИТУЦІЙНА ПРИРОДА ГРОМАДСЬКОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Шандра Валерія Валеріївна,

студентка 4 курсу

денної форми навчання

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Участь жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету є одним із ключових проявів безпосередньої демократії на місцевому рівні і органічно пов'язана із загальними принципами виборчого та референдумного права. Якщо вибори і референдум є формами волевиявлення народу щодо формування органів влади та прийняття загальнообов'язкових рішень, то участь у бюджетному процесі є механізмом постійного, а не епізодичного впливу жителів на публічне управління. Стаття 5 Конституції України ^[1] проголошує, що народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування. Участь жителів у бюджетному процесі є практичним виявом цього конституційного принципу: вона перетворює декларативний суверенітет на конкретний вплив на розподіл публічних ресурсів.

Законодавче закріплення цього права відбулося у 2021 р. із набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо форм участі територіальної громади» № 1697-ІХ від 06.10.2021 [4], яким до Закону № 280/97-ВР було включено ст. 6-1, ст. 13-1, ст. 13-2, ст. 13-3, ст. 13-4, ст. 13-5. Відтепер участь

жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету є не просто практикою, а законодавчо гарантованим суб'єктивним правом.

Конституційну основу права на участь у місцевому бюджетному процесі складають такі норми [1]. Стаття 5 КУ: «Народ здійснює владу безпосередньо» - участь у розподілі бюджетних коштів є однією з форм цього безпосереднього здійснення влади. Стаття 38 КУ: право громадян брати участь в управлінні державними справами – поширюється і на місцевий рівень. Стаття 69 КУ: «Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії» – участь у бюджетному процесі є однією з «інших форм». Стаття 140 КУ: місцеве самоврядування – право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення, у тому числі бюджетні.

Виборчий кодекс [2] безпосередньо не регулює бюджетний процес, однак посилання у завданні на ВК вказує на Книгу четверту ВК («Місцеві вибори»), зокрема на статті, що регулюють форми участі жителів у місцевому самоврядуванні у взаємозв'язку з виборчим процесом. Відповідно до ВК, місцеві вибори є механізмом формування органів, що мають виключну компетенцію затверджувати місцеві бюджети (ст. 26 Закону № 280/97-ВР [3]), тоді як участь жителів у бюджетному процесі є «постелекторальним» механізмом контролю за обраними представниками. Таким чином, у системному зв'язку: місцеві вибори (ВК, ст. 192–390) → формування ради → затвердження бюджету (ст. 26 Закону № 280/97-ВР) → участь жителів у плануванні і розподілі (ст. 13-1 Закону № 280/97-ВР) – утворюють єдиний механізм реалізації права на місцеве самоврядування.

Стаття 13-1 Закону № 280/97-ВР «Участь жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету» (введена Законом № 1697-ІХ від

06.10.2021 [4]) є центральною нормою теми. Вона встановлює: по-перше, жителі мають право брати участь у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету шляхом внесення відповідних пропозицій; по-друге, органи місцевого самоврядування сприяють залученню жителів до процесу складання, розгляду, виконання місцевого бюджету і звітування про його виконання; по-третє, порядок та умови участі жителів визначаються рішенням ради. Примітно, що стаття встановлює не процедуру, а правовий принцип і делегує деталізацію порядку самій раді – тобто передбачає регуляторну автономію місцевого самоврядування у цій сфері. Стаття 6-1 Закону № 280/97-ВР [3] закріплює систему форм участі, серед яких п. 5 – «участь жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету» – входить до офіційно визнаного переліку поряд із загальними зборами, місцевою ініціативою, громадськими слуханнями та публічними консультаціями.

Бюджетний кодекс (БК) [5] є основним нормативним актом, що регулює бюджетний процес. Він встановлює принцип публічності та прозорості бюджетного процесу (ст. 7 БК): бюджетні запити, проект бюджету, зміни до нього і звіт про виконання підлягають обов'язковому оприлюдненню. Стаття 28 БК вимагає від виконавчого органу проведення публічних слухань щодо проекту бюджету. Стаття 76 БК визначає бюджетний процес на місцевому рівні: складання виконавчим органом, розгляд і затвердження радою. Участь жителів вписується у стадію «складання» і «слухань» перед затвердженням.

До 2012 р. в Україні діяв Закон «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» (1991), який передбачав проведення місцевих референдумів у тому числі з питань місцевих бюджетів. Після набрання чинності Законом №

1849-IX від 26.01.2021 [6] (лише про всеукраїнський референдум) місцевий референдум як форма прийняття рішень щодо бюджету залишається законодавчо неврегульованим. Ця прогалина є критичною: у разі прийняття спеціального закону про місцевий референдум, жителі могли б вирішувати питання про розподіл бюджетних коштів безпосередньо, у формі, юридична сила якої прирівнювалася б до рішення ради. Наразі участь жителів у бюджетному процесі має характер «пропозиційний», а не «вирішальний».

Найбільш структурованою формою участі жителів у бюджетному процесі є партисипаторне (громадське) бюджетування (participatory budgeting, PB) – механізм, за якого частина бюджетних коштів розподіляється безпосередньо за рішенням жителів шляхом голосування за проекти, що подані самими мешканцями. Цей механізм вперше запроваджено у Порто-Алегрі (Бразилія) у 1989 р. і з того часу поширився на понад 3 500 міст у 50 країнах світу [11]. В Україні громадський бюджет (що є синонімом партисипаторного бюджетування) запроваджувався з 2015 р. на рівні міст без спеціального законодавчого підґрунтя – на підставі рішень місцевих рад [12]. Рішення Київської міської ради «Про громадський бюджет» (2016, зі змінами 2017, 2018, 2020, 2021 рр.) [8] є одним із перших нормативних актів локального рівня, що закріпив детальну процедуру громадського бюджетування.

Стандартний цикл громадського бюджету охоплює: збір та реєстрацію пропозицій (проектів) від жителів; перевірку проектів на відповідність вимогам та законодавству (технічна і правова комісії); публічне голосування мешканців за проекти (онлайн + офлайн); включення переможних проектів до місцевого бюджету; реалізацію проектів виконавчим органом; публічне звітування про виконання. Як зазначають Мельник Н. В. та ін.[9],

«партисипаторне бюджетування є одним із найбільш дієвих механізмів залучення громадян до вирішення питань місцевого значення і одночасно – ефективним інструментом підвищення якості публічного управління на рівні громади».

Бюджетні слухання – це публічне обговорення проекту місцевого бюджету за участю жителів, яке проводиться до його затвердження радою. Стаття 28 БК [5] зобов'язує виконавчий орган провести публічні слухання з бюджету; цей обов'язок конкретизується у ст. 13-1 Закону № 280/97-ВР [3]. На бюджетних слуханнях жителі мають право: висловлювати пропозиції щодо пріоритетів фінансування; критикувати пропоновані статті видатків; вимагати включення нових статей або виключення наявних. Обов'язок ОМС: відображати ключові пропозиції у протоколі слухань і повідомляти про їх урахування або обґрунтовано відхиляти.

Відповідно до ст. 9 Закону № 280/97-ВР [3], члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд радою будь-якого питання, що належить до відання місцевого самоврядування, у тому числі бюджетного. Місцева ініціатива з бюджетних питань: може бути подана із зазначеною кількістю підписів, передбаченою статутом громади; рада зобов'язана розглянути ініціативу на відкритому засіданні; в разі відхилення – мотивовано обґрунтувати.

Громадські слухання (ст. 13 Закону № 280/97-ВР [3]): зустрічі з жителями для обговорення питань місцевого значення, у тому числі бюджетних пріоритетів. Публічні консультації (ст. 13-2 Закону № 280/97-ВР [3]): обговорення проектів рішень, що матимуть значний вплив на права, свободи та інтереси жителів. Електронні петиції (ст. 23-1 Закону № 280/97-ВР): жителі можуть подавати до ради електронні петиції, у тому числі з

бюджетних питань; рада зобов'язана розглянути їх у встановлений строк. Консультативно-дорадчі органи (ст. 13-3 Закону № 280/97-ВР [3]): спостережні або дорадчі ради, що включають представників громадянського суспільства і беруть участь у підготовці бюджетних рішень.

Станом на 2024 р. громадський бюджет запроваджений у понад 100 містах України [12]. Найбільш масштабне впровадження: Київ, Харків, Дніпро, Одеса, Запоріжжя, Вінниця. Порто-Алегрська модель адаптована до українських умов: голосування відбувається через онлайн-платформи (e-dem.ua та ін.) та офлайн-пункти. Мінімальний обсяг громадського бюджету в більшості міст – 0,1–0,5% видатків загального фонду місцевого бюджету. Дослідники громадського бюджетування в Україні [9] [11] виявили, що в більшості міст встановлені хороші процедури і стандарти, а потребує удосконалення переважно порядок публічного звітування після виконання проектів.

Разом із тим у 2023–2024 рр. практика громадського бюджетування суттєво ускладнена в умовах воєнного стану: у ряді міст проведення голосування призупинено; частина вже затверджених проектів не реалізована через перенаправлення коштів на оборонні потреби [12]. Проте Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування зафіксувала, що навіть в умовах воєнного стану ряд громад продовжував реалізацію проектів громадського бюджету, фокусуючи їх на потребах ВПО і відновленні інфраструктури.

Особливою проблемою 2023–2025 рр. є участь внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у бюджетному процесі приймаючих громад. Дослідники [10] наголошують, що ВПО, попри фактичне проживання і споживання послуг громади, юридично не мають права брати участь у місцевих виборах і, відповідно, у формуванні місцевої ради. Законопроект №

7283 «Про народовладдя на рівні місцевого самоврядування», розроблений у 2021–2022 рр., пропонував включити ВПО до кола учасників громадського бюджетування через спеціальну реєстрацію. Відповідно до ст. 13-1 Закону №280/97-ВР [3], «жителі» – це категорія, що включає всіх фактичних мешканців громади незалежно від реєстрації, що теоретично дозволяє ВПО брати участь у громадському бюджетуванні навіть без права голосу на місцевих виборах. Це є важливим механізмом соціальної інтеграції ВПО у нові громади.

Критичною проблемою є відсутність єдиного законодавчого акта, що регулював би процедуру партисипаторного бюджетування на загальнонаціональному рівні. Стаття 13-1 Закону № 280/97-ВР [3] є декларативною та не встановлює обов'язкового мінімального обсягу коштів, що виносяться на розподіл за участю жителів; не визначає процедуру голосування і підрахунку; не встановлює юридичних наслідків рішення жителів для ради. Це означає, що «участь» у бюджетному процесі є формально-правовим, а не реально-обов'язковим інструментом. Дослідники [9] пропонують на законодавчому рівні закріпити: мінімальний відсоток бюджету, що виносяться на громадське бюджетування; обов'язкову процедуру голосування (у т. ч. онлайн); юридично обов'язковий характер рішення жителів для виконавчого органу.

Найбільш радикальною формою участі жителів у бюджетному процесі міг би стати місцевий референдум з питань бюджетних пріоритетів. Проте станом на 2025 р. спеціальний закон про місцевий референдум в Україні відсутній. Закон № 1849-ІХ від 26.01.2021 [6] регулює виключно всеукраїнський референдум. Стаття 7 Закону № 280/97-ВР [3] декларує право на місцевий референдум, але без механізму реалізації. Ця законодавча

прогалина є одним із найбільш гострих питань розвитку безпосередньої демократії на місцевому рівні. Прийняття закону про місцевий референдум (зокрема з включенням права жителів виносити бюджетні питання на місцевий референдум) значно посилює реальні важелі народовладдя.

Стаття 13-1 Закону № 280/97-ВР [3] і ст. 6-1 ч. 2 прямо передбачають, що «участь територіальної громади може здійснюватися безпосередньо та/або з використанням інформаційно-комунікаційних технологій». Це є конституцією цифрової участі у бюджетному процесі. Онлайн-голосування за проекти громадського бюджету через платформи e-dem.ua та подібні є найбільш поширеною формою такої участі. Проте ризики цифрової участі: маніпуляції з голосуванням (підробка голосів, організоване голосування «командами»); цифровий розрив (частина жителів – літні люди, мешканці сільської місцевості – не мають доступу до інтернету); кібербезпека у воєнний час [13]. Ці ризики потребують законодавчого врегулювання, зокрема у спеціальному законі про громадський бюджет.

Участь жителів у бюджетному процесі є найефективнішою, коли вона поєднана зі стратегічним плануванням розвитку громади. Відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики» № 156-VIII від 05.02.2015 [7] і Закону «Про місцеве самоврядування» [3]¹, рада зобов'язана розробляти програму соціально-економічного і культурного розвитку (ст. 26 Закону № 280/97-ВР) та забезпечувати публічне обговорення стратегії. Участь жителів у бюджетному процесі повинна логічно впливати з участі в стратегічному плануванні, тобто жителі спочатку визначають стратегічні пріоритети, а потім через громадський бюджет фінансують конкретні заходи в їх рамках [13].

Досвід Польщі. Інститут *obywatelski budzet* (громадський бюджет) закріплений у Законі про місцеве самоврядування – в польських містах з населенням понад 500 тис. він є обов'язковим, а його обсяг – не менше 0,5% бюджету. Досвід Франції: *participatory budgeting* є поширеним у великих містах (Париж виділяє до 5% бюджету). Досвід Естонії та Фінляндії: впровадження електронного голосування за проекти громадського бюджету забезпечує максимальне охоплення [11]. Рекомендація Ради Європи щодо участі громадян у місцевому суспільному житті (Рек. 2001(19)) [14]: держави-члени зобов'язані забезпечити «реальну участь» громадян у плануванні місцевих послуг, у тому числі бюджетному процесі. Хартія місцевого самоврядування Ради Європи (ЄХМС, 1985, ст. 3) [15]: місцеве самоврядування означає право і реальну здатність органів місцевого самоврядування регулювати значну частину публічних справ – реальна здатність означає і реальну участь жителів.

Участь жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету є конституційно обґрунтованою формою безпосередньої демократії, що органічно вписується у систему виборчого та референдумного права. Закріплення ст. 13-1 у Законі № 280/97-ВР у 2021 р. [4] стало важливим кроком, однак ця норма залишається декларативною: вона не гарантує обов'язкового мінімального обсягу коштів, що виносяться на народне голосування, не встановлює обов'язкової процедури і не визначає юридичної сили рішень жителів.

Для повноцінної реалізації права жителів необхідно: прийняти спеціальний закон про партисипаторне бюджетування із встановленням мінімального обсягу (не менше 0,5% видатків); прийняти закон про місцевий референдум із включенням права виносити бюджетні питання на голосування

жителів; врегулювати цифрову участь і забезпечити кібербезпеку онлайн-голосування; включити ВПО до кола повноправних учасників бюджетного процесу в приймаючих громадах [10]. Реалізація цих кроків перетворить участь жителів у бюджетному процесі з декларативного права на реальний інструмент народного суверенітету на місцевому рівні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (ст. 5, 38, 69, 140, 143). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.05.2026).
2. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX: Книга четверта «Місцеві вибори» (ст. 192–390); ст. 43–46 (Державний реєстр виборців). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20> (дата звернення: 10.05.2026).
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР: ст. 3, 6-1, 7, 9, 13, 13-1, 13-2, 13-3, 23-1, 26, 61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 10.05.2026).
4. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо форм участі територіальної громади: Закон України від 06.10.2021 № 1697-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-20> (дата звернення: 10.05.2026).
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI: ст. 7, 28, 61, 76. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 10.05.2026).
6. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 № 1849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1849-20> (дата звернення: 10.05.2026).
7. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

8. Рішення Київської міської ради «Про громадський бюджет» (з доповненнями 2017, 2018, 2020, 2021 рр.). URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/gromadskyy-byudzh-et-kiyeva> (дата звернення: 10.05.2026).
9. Мельник Н. В. Партиципаторне бюджетування як інструмент місцевого самоврядування. 2023. URL: <https://oblrada-pl.gov.ua/sites/default/files/field/projects/melnik.pdf> (дата звернення: 10.05.2026).
10. Скрипнюк О. В., Марцеляк О. В. Сучасні проблеми виборчого процесу в Україні: кореляція з міжнародними стандартами та виклики повоєнного часу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. Ч. 1. С.249-258.
11. NISPA. Партиципаторний бюджет: досвід для України. Братислава, 2022. URL: https://www.nispa.org/files/publications/training/Participatory_budgetingUA.pdf (дата звернення: 10.05.2026).
12. Децентралізація.gov.ua. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. Київ, 2024. URL: <https://decentralization.ua/news/18256> (дата звернення: 10.05.2026).
13. UNDP Україна. Партиципація у стратегуванні розвитку громади. Київ, 2021. URL: <https://undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/> (дата звернення: 10.05.2026).
14. Рада Європи. Рекомендація Rec(2001)19 Комітету Міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому суспільному житті. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2d91 (дата звернення: 10.05.2026).

15. Хартія місцевого самоврядування Ради Європи від 15.10.1985 (ратифікована Україною 15.07.1997): ст. 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 10.05.2026).

УДК 352:342.57

ПУБЛІЧНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ ЯК ФОРМА УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ

Мисло Ніколь Євгеніївна,
студентка 4 курсу
денної форми навчання
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

В умовах сучасної демократії та реалізації реформи децентралізації в Україні, роль територіальних громад у процесі прийняття управлінських рішень зазнала суттєвої трансформації. Сучасний етап розвитку місцевого самоврядування характеризується переходом від декларативної участі до впровадження моделі «спільного урядування» (co-governance) [1]. Зазначена парадигма ґрунтується на реальному партнерстві органів влади та мешканців, де громада виступає не просто споживачем послуг, а активним співавтором муніципальних актів. Ключовим інструментом такого партнерства є публічні консультації, правове регулювання яких було системно оновлено із прийняттям Закону України «Про публічні консультації» (прийнятий ВРУ, та підписаний Президентом, набирає чинності через 12 місяців після закінчення воєнного стану) та змінами до профільного законодавства про місцеве самоврядування [2].

Публічні консультації слід розглядати як невід'ємний елемент муніципальної нормотворчості, врегульованої діяльності громади та органів влади щодо розробки та прийняття актів, які містять загальні правила поведінки на певній території. Важливою ознакою таких актів є їх підзаконний характер та обов'язковість для виконання всіма суб'єктами на

території громади [1]. Проте аналіз правового поля виявляє проблему термінологічної фрагментарності (відсутністю єдності, упорядкованості та узгодженості між термінами, а також наявністю різнорідних формулювань.). Наприклад, термін «громадські слухання» у Законі «Про місцеве самоврядування» та в підзаконних актах Кабінету Міністрів України часто має різне змістовне наповнення, що створює труднощі для практичної реалізації прав мешканців. Публічні консультації покликані уніфікувати цей процес, забезпечуючи чіткий алгоритм збору та опрацювання пропозицій заінтересованих сторін щодо вирішення питань місцевого значення [1,3].

Для органів місцевого самоврядування встановлені особливі випадки, коли проведення публічного обговорення (крім електронного) є обов'язковим. Це стосується проектів актів, які стосуються делегування повноважень; передбачають надання пільг чи обмежень для суб'єктів господарювання; стосуються стратегічного плану розвитку територіальної громади; визначають символіку громади. Процедура зазвичай передбачає складання плану, оприлюднення консультаційного документа, збір пропозицій (тривалістю не менше 15 робочих днів), їх аналіз та публікацію звіту. Оприлюднення документів має відбуватися не лише на сайтах, а й на стендах оголошень, доступних для членів громади [2].

Ефективність публічних консультацій залежить від того, на якому етапі нормотворчого процесу вони проводяться. У юридичній науці виділяють проблему «звуження» можливостей участі на різних стадіях прийняття рішення:

- Стадія ініціювання та розробки – тут мешканці мають найбільший вплив через місцеві ініціативи, робочі групи та консультації.
- Стадія офіційного розгляду та прийняття – на цьому етапі реальна участь

громади часто «зникає» або стає формальною (у статусі запрошених осіб чи слухачів), оскільки остаточне голосування залишається виключно за депутатами.

- Стадія оприлюднення – громада знову з’являється як суб’єкт, але лише для ознайомлення з уже прийнятим рішенням.

Саме тому проведення публічних консультацій на ранніх етапах розробки проекту акта є критично важливим для запобігання конфліктам інтересів та зменшення соціальної напруги.

Окрім класичних обговорень, законодавство та практика виділяють нові дієві інструменти: [4]

1. Громадське оцінювання – це форма контролю, що передбачає аналіз діяльності органів влади громадськими об’єднаннями. Висновки такого оцінювання є обов’язковими для розгляду на наступній черговій сесії місцевої ради.

2. Участь молоді – важливою новелою є закріплення права осіб, яким виповнилося 14 років, ініціювати та брати участь у публічних консультаціях та інших формах місцевої демократії. Це сприяє формуванню культури відповідальної громадської участі з раннього віку.

3. Партисипаторний бюджет (бюджет участі) – дозволяє жителям безпосередньо впливати на розподіл частини коштів місцевого бюджету через подання та голосування за проекти розвитку громади.

Закон «Про публічні консультації», а саме стаття 9 передбачає три основні форми проведення публічних консультацій: [2]

- Електронні консультації, котрі проводяться через спеціальну онлайн-платформу або офіційний веб-сайт. Ця форма є обов’язковою для всіх проектів актів.

- Адресні консультації, що передбачають направлення документів конкретним заінтересованим сторонам, проведення опитувань чи анкетувань для з'ясування їхньої позиції.

- Публічне обговорення, тобто живі заходи, такі як круглі столи, конференції, фокус-групи або відеоконференції.

Розвиток цифрової демократії є пріоритетним напрямом, особливо в умовах воєнного стану та курсу на євроінтеграцію. Європейська хартія місцевого самоврядування визначає участь громадян як фундаментальний принцип демократії [1].

Досвід держав ЄС демонструє ефективність створення єдиних цифрових порталів участі (наприклад, Rahvaalgatus.ee в Естонії чи Kansalaisaloite.fi у Фінляндії), де всі інструменти, від петицій до консультацій, зібрані в одному місці. Для України актуальним завданням залишається подолання фрагментарності цифрових рішень та впровадження механізмів обов'язкового реагування на пропозиції мешканців, за прикладом Польщі, де консультації при ухваленні муніципальних актів є суворо регламентованими [1, 4].

Важливим нововведенням є встановлення юридичних наслідків за ігнорування думки громади. Прийняття акта без проведення обов'язкових публічних консультацій або з порушенням встановленого порядку може бути підставою для скасування такого акта або визнання його нечинним у судовому порядку. Це створює дієвий механізм захисту прав територіальної громади на участь у самоврядуванні [2]. Тому можна зробити висновок, що публічні консультації є не лише індикатором демократичності влади, а й інструментом підвищення якості управлінських рішень. Проте для

повноцінної реалізації цього потенціалу необхідна подальша уніфікація законодавства [1].

Перспективним кроком може стати розробка та прийняття, до прикладу, єдиного Закону України «Про участь членів територіальної громади у місцевому самоврядуванні», який би чітко визначив гарантії та процедурні стандарти участі на всіх стадіях муніципальної нормотворчості. Лише за умови переходу до реального діалогу та підзвітності публічні консультації стануть дієвим механізмом вирішення питань місцевого значення в інтересах всієї громади [1, 4].

Відтак, чітко виокремлюємо поняття публічних консультацій. Публічні консультації – це врегульована законом процедура залучення членів територіальної громади та заінтересованих сторін до підготовки управлінських рішень шляхом збору, аналізу та врахування пропозицій місцевого населення.

Список використаних джерел:

1. Петришина М. О. Особливості правового регулювання участі членів територіальної громади у нормотворчому процесі в органах місцевого самоврядування. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. <https://zenodo.org/records/17707034> (дата звернення: 12.05.2025).
2. Про публічні консультації: Закон України від 20.06.2024 № 3841-ІХ.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України (з останніми змінами щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування).
4. Павлович-Сенета Я.П. Форми безпосередньої участі територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5. Ч.2. С. 265-270.

УДК 342.53:321.7:316.654

КРИЗА СУСПІЛЬНОЇ ДОВІРИ ДО ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

Лаба Михайло Михайлович,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

Криза суспільної довіри до парламентських інституцій належить до найбільш складних викликів сучасного демократичного конституціоналізму. Упродовж останніх десятиліть у більшості демократичних держав простежується тенденція до поступового зниження рівня довіри громадян до представницьких органів влади, що супроводжується послабленням легітимності парламентів, зростанням політичного абсентеїзму та поширенням суспільного скепсису щодо ефективності демократичних процедур. У сучасній доктрині така тенденція дедалі частіше розглядається як структурна трансформація взаємовідносин між суспільством і представницькою владою [1].

Однією з центральних ознак сучасної кризи парламентаризму є ослаблення суспільного сприйняття парламенту як органу, здатного ефективно представляти інтереси населення та забезпечувати належний баланс між публічними потребами й державною політикою. У значної частини громадян парламент асоціюється з політичними конфліктами, надмірною партійною залежністю, низькою результативністю законодавчого процесу та неспроможністю оперативно реагувати на суспільні виклики.

Унаслідок цього відбувається поступове розмивання політичної легітимності представницьких інституцій.

Зниження довіри до парламентських інституцій безпосередньо впливає на рівень політичної участі населення. Громадяни дедалі частіше втрачають переконання у здатності виборчих процедур реально впливати на зміст державної політики, що спричиняє скорочення електоральної активності та послаблення залученості до демократичних процесів. У сучасних умовах абсентеїзм уже не сприймається виключно як прояв політичної пасивності, а розглядається як форма недовіри до інституційної ефективності парламентської демократії. Особливо виразно ця тенденція простежується серед молоді, яка демонструє значно нижчий рівень довіри до традиційних політичних інститутів.

Суттєвий вплив на трансформацію суспільної довіри до парламентів здійснює сучасний цифровий інформаційний простір. Попри те, що цифровізація створила нові механізми відкритості парламентської діяльності та оперативної комунікації з громадянами, вона одночасно стала середовищем активного поширення дезінформації, політичних маніпуляцій та емоційної радикалізації суспільних дискусій. Соціальні мережі значною мірою змінили характер політичної комунікації, підвищивши рівень конфліктності та поляризації публічного простору. У сучасних дослідженнях наголошується, що постійний потік фрагментованої та маніпулятивної інформації ускладнює формування стабільної довіри до державних інституцій і сприяє посиленню антиінституційних настроїв.

Криза довіри до парламентських інституцій значною мірою пов'язана із трансформацією самого змісту політичного представництва. У багатьох демократичних державах спостерігається послаблення авторитету політичних

партій, зростання рівня політичного популізму, фрагментація партійних систем та поширення практик політичного прагматизму, що нерідко суперечать очікуванням виборців. За таких умов парламент поступово втрачає сприйняття як простір реального вираження суспільного плюралізму, а натомість асоціюється із закритими політичними елітами та корпоративними інтересами. Подібна тенденція створює додаткові ризики для стабільності представницької демократії та посилює суспільний запит на альтернативні форми політичної участі.

Рівень довіри до парламентів особливо різко знижується в умовах політичної нестабільності, економічних криз або корупційних скандалів. У таких ситуаціях парламентські інституції часто сприймаються як неспроможні забезпечити ефективне врядування та стабільність державної політики.

Показовими у цьому контексті є результати британського соціологічного дослідження *British Social Attitudes*, які засвідчили один із найнижчих за останні десятиліття рівнів суспільної довіри до політичних інституцій у Великій Британії. Особливо помітне погіршення суспільних настроїв спостерігалось після тривалих політичних процесів, пов'язаних із Brexit, а також низки урядових та парламентських скандалів, що суттєво вплинули на сприйняття політичної еліти у суспільстві. У громадській свідомості дедалі частіше формувалося уявлення про відірваність представницьких інституцій від реальних потреб населення, недостатню прозорість процесу ухвалення політичних рішень та переважання вузькопартійних або корпоративних інтересів над суспільним благом.

Відповідно до результатів дослідження, значна частина респондентів висловила переконання, що політичні еліти діють насамперед у власних

інтересах, а не в інтересах громадян, яких вони представляють. Така тенденція свідчить про поступове послаблення легітимацийної основи представницької демократії, оскільки довіра до парламенту традиційно виступає одним із ключових індикаторів стабільності демократичного ладу. За умов зниження інституційної довіри парламент перестає сприйматися як простір реального вираження суспільної волі та ефективного політичного представництва, що, своєю чергою, посилює політичний абсентеїзм, радикалізацію суспільних настроїв і підтримку антиістеблішментних політичних сил [2].

Так, навіть у державах зі сталими парламентськими традиціями криза довіри може набувати системного характеру, якщо суспільство втрачає переконання у доброчесності, підзвітності та ефективності представницьких інституцій. У сучасних умовах зазначене актуалізує необхідність переосмислення механізмів парламентської комунікації, посилення відкритості законодавчого процесу та формування нових моделей взаємодії між парламентом і громадянським суспільством.

У сучасних умовах проблема суспільної довіри до парламентських інституцій виходить за межі виключно національного політико-правового простору та набуває виразного наднаціонального характеру. Вказана трансформація безпосередньо пов'язана з процесами глобалізації, розвитком багаторівневого врядування та поглибленням інтеграційних механізмів у межах ЄС. Унаслідок поступового розширення компетенції наддержавних інституцій частина політичних, економічних та нормативних рішень переміщується з рівня національних парламентів на рівень європейських органів, що істотно змінює традиційну модель представницької демократії.

Національні парламенти дедалі частіше втрачають монопольний характер впливу на формування державної політики, особливо у сферах, пов'язаних із фінансовим регулюванням, міграційною політикою, цифровою безпекою, екологічними стандартами та зовнішньоекономічними відносинами. Значний обсяг рішень ухвалюється на рівні інституцій Європейського Союзу, зокрема Європейської Комісії, Ради Європейського Союзу та Європейського парламенту, що об'єктивно зменшує ступінь безпосереднього впливу національних представницьких органів на окремі напрями внутрішньої політики держав-членів.

Подібні процеси формують у частини громадян відчуття віддаленості від центрів ухвалення політичних рішень. Якщо в межах класичної моделі парламентаризму парламент сприймався як безпосередній виразник народного суверенітету, то в умовах наднаціонального врядування механізм демократичного представництва стає значно складнішим і менш зрозумілим для суспільства. У результаті виникає феномен так званого «демократичного дефіциту», за якого громадяни відчують обмеженість власного впливу на процес формування політики, що здійснюється наддержавними структурами.

Особливої актуальності ця проблема набула після низки кризових процесів у Європі, зокрема міграційної кризи, пандемії COVID-19, енергетичної нестабільності та геополітичних викликів останніх років. У суспільному дискурсі дедалі частіше порушуються питання щодо співвідношення національного суверенітету та наднаціонального регулювання, меж делегування владних повноважень інституціям Європейського Союзу, а також реального впливу громадян на ухвалення рішень у межах багаторівневої системи врядування.

Водночас результати сучасних європейських соціологічних досліджень демонструють неоднорідну та доволі суперечливу динаміку суспільної довіри. Попри тенденцію до зниження рівня довіри до національних парламентів у низці європейських держав, рівень підтримки європейських демократичних інституцій у багатьох випадках залишається відносно стабільним або навіть вищим порівняно з національними органами влади. Це свідчить про те, що значна частина громадян продовжує сприймати наднаціональні інституції як більш ефективні, прогнозовані та інституційно стабільні механізми забезпечення демократичного врядування, прав людини та верховенства права [3].

У традиційному розумінні парламент виступав центральним механізмом реалізації народного суверенітету та ключовим інститутом політичного представництва. Саме через парламент забезпечувалася інституціоналізація суспільної волі, формування державної політики та демократичний контроль за діяльністю виконавчої влади. Однак сучасні інтеграційні процеси істотно змінили класичне розмежування між національними та наднаціональними центрами ухвалення рішень. Частина владних повноважень поступово переміщується на наддержавний рівень, унаслідок чого традиційна модель парламентського суверенітету зазнає суттєвого переосмислення. Водночас сучасний парламентаризм змушений адаптуватися до нових моделей європейського та глобального врядування, у межах яких дедалі більшого значення набувають міжінституційна координація, цифрові форми політичної участі, наднаціональні механізми регулювання та транснаціональні стандарти демократичного управління.

Список використаних джерел:

1. Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions 2024: Results. Paris : OECD Publishing, 2024. 117 p. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-survey-on-drivers-of-trust-in-public-institutions-2024-results_9a20554b-en.html (дата звернення: 14.05.2026).
2. The Guardian. Trust in British politics hits record low, latest BSA survey finds. The Guardian. 12 June 2024. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/article/2024/jun/12/trust-in-british-politics-hits-record-low-latest-bsa-survey-finds?> (дата звернення: 14.05.2026).
3. Special Eurobarometer 554. The Future of Europe. European Commission, Directorate-General for Communication. Brussels, 2025. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3292> (дата звернення: 14.05.2026).

УДК 341.43:340.12

ПРАВОВА ДЕРЖАВА ПІСЛЯ ВІЙНИ: КОНЦЕПТ ПОВОЄННОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Густей Катерина Олегівна,
аспірантка кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

Повоєнна справедливість у сучасних умовах поступово перетворюється на один із ключових елементів трансформації демократичної правової держави після масштабних збройних конфліктів та передбачає комплексне переосмислення взаємовідносин між державою, суспільством і людиною у постконфліктний період. У сучасному конституційно-правовому дискурсі повоєнна справедливість дедалі частіше розглядається як багатовимірний механізм відновлення правового порядку, демократичної легітимності та суспільної довіри після системних порушень прав людини, масового насильства та руйнування інституційної стабільності держави [1].

Трансформація сучасної правової держави в умовах повоєнного відновлення безпосередньо пов'язана із необхідністю забезпечення вимог справедливості, принципу верховенства права, суспільного запиту на відповідальність та потребою збереження демократичної стабільності. Після завершення масштабних конфліктів держава стикається з необхідністю фізичної відбудови територій та інфраструктури, та водночас із глибокою кризою інституційної довіри, деформацією правосвідомості та руйнуванням традиційних механізмів суспільної солідарності. Саме тому повоєнна справедливість набуває значення аксіологічної категорії, спрямованої на

відновлення моральних та правових засад функціонування демократичного суспільства.

У класичному розумінні правова держава ґрунтується на принципах верховенства права, правової визначеності, поділу влади, поваги до людської гідності та ефективного судового захисту прав людини. Однак війна істотно трансформує функціонування цих принципів. В умовах воєнного стану держава змушена застосовувати надзвичайні механізми управління, посилювати безпековий компонент діяльності органів влади та обмежувати окремі права і свободи в інтересах національної безпеки. Після завершення конфлікту виникає необхідність повернення до повноцінної дії конституційних стандартів демократичного врядування, що неможливо без формування ефективної моделі повоєнної справедливості [2].

Одним із центральних елементів повоєнної справедливості виступає встановлення юридичної відповідальності за міжнародні злочини, воєнні злочини, злочини проти людяності та порушення міжнародного гуманітарного права. Поряд із притягненням винних до відповідальності дедалі більшого значення набувають механізми відновлення прав потерпілих, компенсації шкоди, встановлення історичної правди, меморіалізації та суспільного примирення.

Поряд із зазначеним, у сучасній доктрині дедалі активніше обґрунтовується, що повоєнна справедливість повинна забезпечувати насамперед відновлення довіри громадян до державних інституцій. Масові порушення прав людини, корупційні діяння, колабораціонізм, примусова депортація населення та руйнування системи безпеки формують глибоку кризу легітимності державної влади. За таких умов відновлення ефективної правової держави неможливе без переосмислення принципів функціонування

судової системи, правоохоронних органів та механізмів публічного управління.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває для України в умовах триваючої російсько-української війни. Масовий характер воєнних злочинів, руйнування цивільної інфраструктури, окупація територій, депортація населення та масштабні порушення фундаментальних прав людини формують потребу у створенні комплексної моделі української повоєнної справедливості, функціональне призначення котрої полягає також у формуванні нової моделі держави, здатної забезпечити стійкість демократичних інституцій у майбутньому. Саме тому сучасна трансформація правової держави дедалі більше пов'язується із розумінням конституційного ладу як адаптивного механізму захисту демократії, людської гідності та верховенства права в умовах глобальних криз і безпекових викликів [3].

До концептуальних характеристик повоєнної справедливості віднесемо наступне:

1) *конституційно-відновлювальна спрямованість* – однією з ключових цілей повоєнної справедливості є відновлення повноцінного функціонування демократичної правової держави після руйнування конституційного порядку внаслідок війни через повернення до стабільної дії принципів верховенства права, правової визначеності, поділу влади, незалежності суду та гарантій прав людини;

2) центральним аксіологічним елементом повоєнної справедливості виступає *визнання людської гідності* як фундаментальної конституційної цінності; саме тому сучасні моделі перехідного правосуддя ґрунтуються на пріоритеті захисту потерпілих, відновленні порушених прав та забезпеченні права особи на справедливість і правду;

3) *поєднання ретрибутивного та ресторативного компонентів* – повоєнна справедливість поєднує каральний елемент, пов'язаний із притягненням винних до юридичної відповідальності, та відновлювальний елемент, спрямований на подолання суспільних травм, реінтеграцію постраждалих груп населення та відновлення суспільної єдності;

4) *інституційна трансформація держави*, що передбачає реформування державних інституцій, які в умовах конфлікту могли втратити суспільну довіру або бути залученими до системних порушень прав людини; у цьому контексті особливого значення набувають судова реформа, очищення органів публічної влади, антикорупційні механізми та відновлення ефективної системи публічного управління;

5) *превентивний характер*, що забезпечується шляхом створення правових та інституційних гарантій недопущення повторення масових порушень прав людини в майбутньому та виконує функцію довгострокової демократичної стабілізації держави;

6) *формування нової моделі суспільної довіри* до держави, судової системи та демократичних інституцій; без подолання кризи інституційної легітимності повоєнне відновлення держави набуває формального характеру та не забезпечує стійкої демократичної трансформації.

Відтак, повоєнну справедливість доцільно розглядати як комплексну систему правових, інституційних, соціальних та аксіологічних механізмів, спрямованих на захист прав людини, забезпечення відповідальності за масові порушення міжнародного права, відновлення суспільної довіри та формування умов для стабільного постконфліктного розвитку держави після завершення збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

- 1.Льченко-Сюйва Л., Ткачук Я. Повоєнне відновлення в Україні: теоретичні засади розбудови держави суспільного добробуту. *Аспекти публічного управління*. 2025. Т. 13. № 3. С. 100-108.
- 2.Бушок О. О. Забезпечення дотримання прав людини в процесі повоєнного відновлення. *Науковий вісник Ужгородський національний університет. Серія: Право*. 2025. Вип. 90. Ч. 5. С. 91-96.
3. Кононенко Н. Легітимність влади: чинники детермінації у повоєнній Україні. *Політичні дослідження*. 2023. № 1 (5). С. 68-86.

**Innovations in science:
from theoretical foundations to practical impact**

international scientific and practical conference

25.05.2026 – Uzhhorod, Ukraine – Prague, Czech Republic
collection of scientific papers